Color profile: Generic offset separations profile
Cyan 80 lpi at 15 degrees
Magenta 80 lpi at 75 degrees
Black 80 lpi at 45 degrees

ڕۆڤار
ڕۆژنامە - گۆڤار

10

نیگاری: سامان کەریم

دڵدار...

تەمەنێکی کورت و ئەزموونێکی زیندوو

بڵاوکراوەیەکی ڕۆشنبیری یەو هەر ژمارەی تایبەتە بەداهێنەرێك دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم دەری دەکات

دەستەی ڕاوێژکاران
حسێن عارف
ڕەووف بێگەرد
ڕێبین ئەحمەد هەردی

سەرپەرشتی گشتی
شێرکۆ بێکەس

بەڕێوەبەری ڕۆڤار
دڵشاد عبداللە

سەرپەرشتی هونەری
قادر میرخان

کارگێڕ
عـــوسمان شـــەیدا

مۆنتاجی کۆمپیوتەر
ئاسۆ سعید

ژمارەی داهاتوو تایبەتە بە شاعیرو مێژوونووس، مەستوورەی ئەردەڵانی

چەند پەیڤێك

یونس ڕەئووف (دڵدار) لـە ٢٠/ شـوباتی/١٩١٨ لـە ڕۆژگـاری کۆتـایی هـاتنی شـەڕی گـەورەی یەکـەم لەشاری کۆیە لە دایك بووە.

–ماوەیـەك لـە هـەولێرو ڕانیـەو دواتر لـە کـەرکوك و بـەغدا ژیاوەو ساڵی ١٩٤٥ کۆلیجـی حقوقـی تـەواو کردووەو لە ١٩٤٨/١١/١٢ لە تەمەنی سی ساڵیدا لە هەولێر کۆچی دوایی کردووە.

–ئەزموونی شیعری (دڵدار) بریتی‌یە لـە هـەوڵدانێکی جیدی بۆ تێکەڵ کردنی ژیانی سیاسی و بـیری نوێی نەتەوایەتی لە گەڵ واقیعی کۆمەڵایەتی ئەوسا.

–لە ماوەی (١٣) ساڵی نووسین دا دڵدار چەندین پارچە شیعرو، چەند کتێبێکی نووسیوە بەهـەردوو زمانی کوردی و عەرەبی.

–دووجار دیوانی دڵدار لە لایەن گیو موکریانی لە چاپخانەی کودرستان چاپ کراوە لە ساڵانی ١٩٦١ و ١٩٧١ دا.

–یـەکێك لـەکارە دانسـقەکانی (دڵـدار) جگـە لـە شـیعرەکانی بریتی‌یـە لـە نووسـینەوەی یاداشـت و بیرەوەری‌یەکانی خۆی، کە بەشێکی چاپکراون و ئەو بەشەی تریش کە تایبەتە بەگرنگترین ماوەی ژیانی لە کەرکوك و بەغدا دیارنین و بـەپێی هـەواڵێك کە (ڕۆڤار) زانیوویـەتی ئەوبەشـە ئێسـتا کەوتۆتـە لای برایـەکی ڕۆژنامەنووس لە هەولێر بەو هیوایەی لە نزیکترین فرسەت دا ڕووناکی ببینێ.

–عبدالخالق علاءالدین لە ساڵی (١٩٨٥)جارێکی تر زۆربەی بەرهەمەکانی (دڵدار)ی چاپ کردۆتەوەو بە چەندین وێنەو دەستخەتی شاعیر کتێبەکەی دەوڵەمەند کردووە.

سیاسـەت هێنـدە خزاوتـە نـاو دوو تـوێی ژیـانی دڵـدارەوەو بەئەندازەیـەك تێکـەل بـە چینـە زەحمەتکێشەکان بووە، کە کاری کردۆتە سەر شیعریەتی و ئەو کاریگەرییەش لە شیعرەکانی دوا تەمەنی‌دا لە نێوان (١٩٤٥–١٩٤٨) بنەڕەتی دیارە، (دڵدار) لە شیعری (ئەی ڕەقیب) کە کراوەتە سروودی نەتەوایەتی گەیشتۆتە ترۆپکی بیری نەتەوایەتی لە داڕشتنی شیعریداو لـە شیعری (خەندەکـەی بـایی) گەیشـتۆتە ترۆپکی شیعریەت لە ئەزموونی خۆیدا.

–(دڵدار) ئەزموونێکی دەوڵەمـەندبوو، جێگـەی داخـە بـە جوانەمـەرگی سـەری نایـەوەو ئـەو ئەزموونـە نەگەیشتە مەنزڵ.

ڕۆڤار

سامان کەریم دارتاش

–١٩٦١ لە سلێمانی لە دایك بووە.
–١٩٨٨ ئەکادیمیای هونەری لە بەغدا تەواو کردووە–بەشی نیگارکێشان.
–١٩٨٨ پیشانگەیەکی هاوبەش لە تەك چیمەن اسماعیل.
–١٩٨٩ پیشانگەیەکی هاوبەش لە تەك جەزا بەکر.
–١٩٩١ پیشانگەیەکی هاوبەش لە تەك جەزا بەکرو چیمەن یسماعیل.
–١٩٩٤ پیشانگەیەکی تایبەت لە گەلەری سالار مجید.
–١٩٩٢ ١٩٩٣ بەشداری پیشانگەیەکی هاوبەشی هونەرمەندانی کورد/ نەمسا–گراتس
–١٩٩٩ پیشانگەیەکی هاوبەش لـە گـەڵ هونەرمـەندان سـەروەت ئـەنودر سـەوزو مدحت کاکەییدا. لە سلێمانی
–٢٠٠٠ پیانگەی هاوبەش لە گەڵ هونەرمەند سەروەت ئەنوەر سەوز لە مۆزەخانەی سلێمانی.
–لە ١٩٩١–١٩٩٥ مامۆستای پەیمانگەی هونەرەجوانەکانی سلێمانی بووە.

تێبینی :

بۆ ئامادەکردنی ئەم ژمارەیە سوودمان لە کتێبی (دڵدار، شاعیری شۆڕگێڕی کورد) نووسینی عبدالخالق علاءالدین وەگرتووە.

(ڕۆڤار) بلاوکراوەیەکی ڕۆشنبیری‌یە
هەر ژمارەی تایبەتە بە داهێنەرێك
دەزگای چاپ و پەخشی سەردەم هەر
دوومانگ جارێك دەری دەکات
ناونیشان
سلێمانی -فولکەی یەکگرتن دەزگای چاپ و
پەخشی سەردەم/ ڕۆڤار
ت / ٢٩٦٠٩-٢٩٨٣٩
لەدەرەوەی کوردستان
Tel: 0044162846008
Fax: 00441628477660
چاپخانە : ئۆفسێتی دلێر

دڵدار بەقەڵەمی خۆی

دەمنا دەم ئینسان خۆی لەهەموو ئەو موحیتەی کەتێیدا ئەژی رزگار دەکاو لەو شتانەی کەلەدەوریایە دوورئەخاتەوە، تاوای لێدێت غەیرەز (خۆی) نەبێ چیتری بەمێشکدا نایێت بەچاوێکی تیژەوە سەیری پاشەڕۆژ دەکات کە پردەهای ئەقدارن‌و هێندە لەسەریەك‌و زۆرن کەنەك بەچاوی ئیعتیادی تا بەچاوی ئەندێشەش ناتوانرێ ئەمەی کەلەودیوی شاررابێتەوە ئەوساکە هەروەك هەورێکی نەزانین دڵی ئینسان داگیر دەکا تروسکەیەکی دووری ئومێدی ژیان لەمێشکی ئەوکەسە ئەچەسپێنێ جا بەتێنی‌و بێ تێنی ئەم تروسکەیە بەدڵی ئەوکەسەو ئامانجەکانی ئەو حاڵەتی ژینیەوە بەستراوە هەروەکو ئینسان سەیری دوارۆژی دەکا، بەچاوێکی پڕ حەنانەوە سەیری رابردووشی دەکا بێشك سەفەحاتی ژیانی یەك هەڵئەداتەوە. هەرچیەکی کەزاکیرە بەخەتێکی ئاشکار بۆی نووسیبێ ئەیخوێنێتەوە وەحەوادیسی رابوردووی دێتەوە یاد، ئایا ژیان بێجگە لەزنجیرە حەوادیسێك زیاتر چیترتان بەمێشکدا دێ کەتەعریفی پێ بکەن؟ باوەڕناکەم..

لەساڵی "١٩٣٨" وەکو ئیمڕۆ کەدەستم دایە قەڵەم کەبەموناسەبەتی عومری بیست ساڵەم موزەکەراتم تەسجیل بکەم چوار لاپەڕەم ڕەش کردەوە، بەڵام مەوسمی کۆشش‌و خۆبۆ ئیمتحان ئامادەکردن بوو بەنیوەچڵی بەجێم هێشت. کەچی لەدواجارا ئەو دەفتەردی کەموزەکەراتم تێدا نووسیوە گەلێ شتی بەقیمەتی تێدابوو لێم ون بوو نازانم کەکام دەست ئەم خەزێنە بەنرخەی لەدەست دام؟

وائەم جارەش بەموناسەبەتی ئەوەی کەلەمونتەهای کولیەی حقوق‌و ئەمە ئەخیر ساڵمە کەخۆم بەقوتابی دائەنێم، پاش مانگێکی تر ئەم لەقەبە پیرۆزەی کەساڵەها پێمەوە نووسابوو، ئەویش "قوتابی" لەسەرم لائەچێ، دەستم کرد بەنووسینەوەی موزەکەراتم، هەموو ئومێدم وایە کەچ حەلقەی زنجیرەی رابردووم لێ ون نەبووبێ لەگەڵ ئەمەش ناحیەیەکی زۆر موهیمم لەژیانا لانیە کەئەویش تەئریخی ئەو رۆژانە نازانم کەحەوادسی لێ قەوماوە، چونکە لەوەختی خۆی ئەم تەریخانەم لای خۆم تەسجیل نەکردووە، بەڵام لەوە ئەمێنم کەئەتوانم وەکو شەخسێکی ئەجنەبی سەیری یونس رەئووف بکەم‌و زۆر بەئەمینی موزەکەراتی بنووسمەوە مەرازیشم لەمە ئەمەیە کەرێگەی عاتیفە نەدەم کەیاری بەقەڵەمم بکات‌و شتێکی نەقەوماو بخەمە ریزی قەوماوەوە، وەشتێکی قەوماو بخەمە پایەی نەقەوماوەوە، دیسان زۆر هەوڵی ئەوە ئەدەم کەبەتەرتیب ئەم موزەکەراتە تەسجیل بکەم، تابتوانم عیللەتی گەلێ شتی پێ تەفسیر بکەم، جا نازانم لەمە موەفەق ئەبم یان نا ئەمەش عائید بەخوێنەوارانە.

لەدایك بوونم

من ناوم یونس رەئووف کوڕی مەحمود کوڕی مەلا سەعیدم لەبنەماڵەی "خادم السجادین" لەرۆژی ٢٠ی شوباتی ساڵی "١٩١٨" لەکۆیە لەدایك بووم، دایکم ناوی "زهوە" کچی خورشید افندی‌یە، فامیلیای دایکم عەلەم زادەن‌و لەزەهاوەوە هاتوونەتە قەراغ زێی کۆیە وەئیسکانیان کردووە، تا حاجی قادری کۆیی مەشهور لەم فامیلیایەیە، ئێستاش ئەم تیرەیە کەلە "کانی لە لە سێگردکان، سێکانی، ئۆمەرگومبەت" دائەنیشن بە "دەربەندی" ئەناسرێن بەزوبانێك قسەدەکەن کەنزیکی "باجەلانی"یە گەلێ خزم‌و ئامۆزای لە کانی لەلە هەیە، کەدێنە کۆیە دایکم زۆر بەچاوێکی بەسۆزەوە سەیریان ئەکاو خۆی پێیانەوە هەڵئەشەنگێنێ، باوکی دایکم خورشید ئەفەندی هەر بەمەئموریەت مەشغوڵ بووە وائەڵێن کەکاتبێکی چاك‌و پیاوێکی عاقڵ بووە، دایکم ئافرەتێکی دڵنەرمی جارجار زۆر تووڕەی سەخی، بەتەدبیرەیە، بێجگە لەمەش زۆر موتەحەمیلەیە، وەعیزەتی نەفسێکی زۆر نادری هەیە. ئەڵێم من لەبیستی شوباتی ساڵی ١٩١٨ لەدایك بووم، وەختی لەدایك بوونم تەسادوفی نیهایەتی گرانی‌و لەبەهارا بووە، دونیا زۆر بەترس، خەڵقی زۆر برسی‌و پەرێشان بوو تائێمە کەبەشی خواردنی خۆمان دەغڵمان هەبووە، لەو رۆژانەدا عەسکەری عوسمانی شوێنی "چاڵەکانی" پێی زانیوە هاتوون هەموو دەغڵەکەمانیان بەتاڵان بردووە زاتەن لەدوا رۆژانی حکومەتی عوسمانی باوکم لەگەڵ قائیمقامی کۆیە لەسەر مەسەلەیەك تێکچووبوو، لەسەر ئیشارەتی قائیمقام بەناوی مەئموریەتی نفووس لەکۆیە نەهێشترابوو، لەرانیە بووە، برای هەرەگەورەم سەعدی ئەگێڕێتەوە ئەڵێ: لەو رۆژەی کەلەدایك بووی خەبەرمان بۆ هات کەدەغڵەکەمان حکومەت بردی‌و هیچمان نەما، باوکیشم لەکۆیە نەبوو مەجبور ماین کەئەشیای ناومال بفرۆشین‌و دەغڵی پێ بکڕین‌و خێزان ئیدارە بکەین تا خەرمانی تازە بەرکوت ئەبێ، پاش شەش مانگ ماڵی ئێمە چووەتە رانیە لەوێندەر (نەوعەنما) خۆمان گرتەوە.

لەدواجارا عوسمانی شکاوەو وڵاتی ئێمە بەهودنە ئیحتلال کرا، مەئمورینی ئەوێ قبوڵی حوکمی ئینگلیزی کرد، مایەوە ئەوەی قبوڵی نەکرد پەراکەندە بوو، ئێمە یەك لەو پەڕاگەندانەبووین، باوکم بەتەنها فیراری کردبوو لەرانیە نەمابوو ماڵی ئێمە بەحیمایەتی فتاح بەگ -لەدواجارا بەدەستی ئینگلیزەکان کوژرا- لەرانیە مابووەوە لەپاشان بەشەوێکی زۆر ناخۆش بەدزی

بارمان کردووه هاتۆتەوە کۆیە، من ئەوساکە عومرم ساڵە وەختێ بووە، باوکم وا چووبووە عەقڵیەوە کەمادامەکی حکومەتی ئیحتلال موتەوەقیفی سەر (ئیستیفتایە) هەر حکومەتی عوسمانی دێتەوە ویلایەتی موسڵ هەر بەو ئیعتقادەش بووە کەوەزیفەی لەحکومەتی ئیحتلال قبوڵ نەکرد، بەڵام لەلایەکی تریشەوە حیسی ئەمەی ئەکرد کەئەگەر لەکۆیە بێ تووشی زەرەر ئەبێ لەبەر ئەمە لەپێش گەڕانەوەی ماڵی ئێمە بۆ کۆیە ئەو چووبووە هەولێر لای مەلا ئەفەندی، مەلا ئەفەندیش گوندێکی کەناوی "بێستانە"بوو دایێ کەزەراعەتی لێ بکاتو بحەوێتەوە. ماڵی ئێمە هەندە لەکۆیە گیرنەبووبوو کەباریێ کردبوو بۆ بێستانە من خۆم بێستانەم بەفکر نایەت وەنازانم چۆن بووە بەڵام لەسەر ئەوەی کەئافرەتێکی هەڵگیراو ئیلتیجای بەماڵی ئێمە کردبوو پیاوانی شێخ مارفی "هەڵەجە" ویستبوویان کەبیکوژنو ئێمەش موداڧەعەمان کردبوو پیاوەکانمان دەسگیرکردبوو لەمە شێخ مارف کەخەزوری احمد ئەفەندی موتەسەریف بوو عاجز بوبوو وەاحمد افندی ئامۆزای مەلا ئەفەندی بوو بەو موناسەبەتە مەلا ئەفەندی دڵگیرو بێستانەی لەئێمە ساندبۆوە، باوکم خودا عەفوی‌کا پیاوێکی زۆر خزمپەروەر بوو زوو تورە ئەبوو وەزووش ئاشت ئەبووەوە، بەمە ئیقناعی کردبوو کەبێتە هەولێر دابنیشێ. لەو تەئریخەشدا خالم عەبدولا ئەفەندیو جەماعەتێك دوو زابتی ئینگلیزیان کوشتبوو، خالۆم ئیعدام کرابوو ئەم مەسەلەیە زیاتر باوکمی هاویشتبووە سەر ئەمە کەزیاتر ئیحتما بەمەلا ئەفەندی بکات چونکە ئیعتقادی ئینگلیزەکان وابوو کە عەبدوڵڵا ئەفەندی خالم لەلایەن عوسمانی پەروەرەکانەوە تەحریز کراوەو باوکیشم زاتەن یەك لەو عوسمانی پەروەرانە بوو.. ماڵی ئێمە هاتە هەولێر بەڵام لەنیهایەتی پەرێشانیو رووتی.. هەرچەندی دەکەم هەر خۆم لەهەولێر دێتەوە یاد، وام دێتە بەرچاو کەلەخانوویەکی حەوشە زۆر بەرین، لەدەرگای حەوشەکە ئەهاتیە ژوورەوە لای دەستە راستت مەتبەخێکی تاریکی دیوار رەشو لەتەنیشتی راستی مەتبەخەکە کەلاوەی دوو هۆدەی رووخاوت ئەدیت، لای دەستەچەپت هەیوانێکی بڵندو کەلەگێکت چاو پێ‌ئەکەوت، دوو هۆدەی درێژو بەرین لەوبەرو ئەمبەری کەلەگێکەدابوو دەرگایان دوودەری لەسەر کەلەگیو پەنجەرەشیان لەسەر هەیوانەکەدابوو، لای راستی هەیوانەکە قادرمەیەکی درێژ هەبوو کەبۆسەربان ئەچوو، هەروەها قادرمەی ئەم پەیژەیە خلیسك بوو، لەبن قادرمەکە تاقێك کرابوو کەجێگای کوپ بوو، مەتبەخو هەیوانەکە روو لەیەکتر ئەمبەرو ئەوبەر کەوتبوون لەناوەندی حەوشە بەرینەکەدا کۆسپەیەکی چوارسووچی گەورە هەبوو کەپایزانو ماڵ لە حەوشان لەسەری ئەنووستین، خۆم لەیادە کە پاوانەم لەپا بووەو کۆچکم لەسەر بووە پێش چاوەکەی کۆچکم پلپڵەی زیو بوو تازە بەسەرپا ئەکەوتم ئەرۆشتمو بەرئەبوومەوە، منداڵێکی هەراشی ئەسمەری دەموچاو خرۆکاوی دەستی ئەگرتمو راستی ئەکردمەوەو گۆرانی بۆ ئەوتمو ئەیدواندم، دیواری خانوەکەم هەر لەبەرچاوە کەکۆنو کەلو کۆم بووبانەکەمان بەرینو ستارەداربوو ئەمە یەکەم لاپەڕەی یادمە کەبۆتانم بەیان کرد. جارێکیان ئەم وەسفەم بۆ دایکم کرد وتی، رۆڵە فیکرت زۆر تیژە ئەمانەت چۆن لەیاد ماوە؟! لەلەیێکی ئافرەتم هەبوو کەناوی (فاتمی سیدی)بوو من بانگم دەکرد (واوەی سیدی) زۆرم خۆش دەویست تائێستاکەش کەدەچمە ماڵی خوشکم لەهەولێر فاتمی سیدی ئەبینم حەنانی منالیم بۆی ئەبزوێو حەز ئەکەم کەخۆمی فڕێدەمەوە باوەشی لەگەڵ ملوانکە زەردو سوورەکانی یاری بکەم بەڵام هەیهات ئەمن وابچووك مامەوە کەلەباوەشی ئەو جێم بێتەوە نەئەو ملوانکەی زەردو سووری‌ماوە چونکە زۆر پیربووە وا بای لەسەر لێوی قەبرە، تاکو ئێستا ئەم چەند وشەیە ئەنووسمەوە دەنگی غەریبی واوە سیدم لەگوێدا ئەزرنگێتەوە کەچۆنی ئەنواندمو دەستی لەپشتی ئەدام یا سەری ئەخوراندم ئەی‌وت "پسکۆ.. بنووە، چ گورگ لەماڵ نی‌یە دەنگی بلوێری شا دێت!!" حەقیقەتەن ئەم دەنگە بۆمن دەنگی ئەو بلوێرە خۆشەیە کەهەر لەرینەوەی حەلەقەیێکی عومری رۆیشتوومە. بەراستی دەنگێکی دلارامو ئاسود بوو وام لەدایکم بیستووە کە من زمانم پشکووتو بەسەرپا کەوتم زۆر فەسیحو قسەزان بووم بەڵام لەعومری چوار ساڵیمدا بەنەخۆشێکی زۆر گران کەوتم ساڵێك ئەم نەخۆشیەم تەفسیلی کێشاوەتەوە کەچاك بوومەوە لاڵ بووم لەدواجارا کەزوبانم کراوەتەوە بەو (لالەپەتەیی)یە قسەم کردووە، ئێستاکەش ئەم زوبان گرانەم هەرماوەوە لەگەڵێك مەزایای ژیان بێ‌بەری کردووم، من ئەم نەخۆشیەم هەموو لەیاد نەماوەتەوە هەر هێندەم لەبیرە‌کە "فاتمی سیدی" لەباوەشی ئەکردم چارۆگەیەکی سپی بەسەردا ئەدام پێی ئەوتم: بچین بۆ بازاڕ. چیکولانەت بۆ بکڕم. لەقەڵاتی هەولێر ئەیهێنامە خوارەوە، بەلای دەستە راستا بەرێگەیێکی باریکی درێژی خۆڵەپۆتی‌دا ئەبردم تا ئەگەیشتینە خانوێکی زۆر گەورەی دیوار سپی، خەلقێکی زۆر تێدا کۆببووەوە بۆنێکی ناخۆشی لێوە ئەهات ئەمزانی ئەوێ "خەستەخانەیە" ئەگریامو ئەمووت "ناخۆمەوە،، ناخۆمەوە.." هێندەی پێ‌نەئەچوو کەپیاوێکی سووروسپی قەڵەو دەهاتو ناوی (ئاڵتون ئەفەندی)بوو لەباوەشی فاتمە سیدی وەرئەگرتم، لەژوورێکی بەریندا لەسەر مێزێکی سپی درێژی ئەکردم لووتی ئەگرتمو ئاوێکی سپی زۆر ناخۆشی بەگەروودا ئەکردم، لێم نەئەگەڕا تا قووتم نەدابایە ئینجا ئەیدامەوە سیدی فاتمی، سیدیش بەماچکردنو لاواندنەوە ئەیبردمەوە ماڵەوە لەناو جۆلانەیەکی بادا درێژیان ئەکردمو رایان دەژاندم، هەروەکو عەرزم کردن کەبۆ من تەسادوفی دەوری فەقیریو دەربەدەری فامیلیای ئێمەی کردووە هەر لەو فەقیریەش گەورە بووم، خێزانێکی زۆری وەك ماڵی ئێمە لەهەولێر، بەکلاودروەتیو موساعەدەی مەلا ئەفەندی بەڕێوە دەچوو. لەگەڵ ئەمەشدا عیزەتی نەفسی عائیلەویو خۆ بەکەم دانەنانمان هەر موحافەزەکردووە، قەناعەتو رازی‌بوون شیعاری ژیانمان بووە، من لەسەر ئەم قەناعەتە پەروەردە کراوم، لەجیاتی شیرینی ژیان تاڵاوی فەقیریم چەشتووە تا فاتمەی سیدی لەلەم بەدەرەجەیەك ئیهتمامی بەم ناحیەیەم داوە ئیمڕۆکە چ مورەبییەکی (موسەقەفە) ناتوانێ کەمنداڵ وا لەسەر خوییێکی باشو چاوتێری پەروەدە بکات. تەسەورکەن کەجار جار ئەچووینە قەسری مەلا ئەفەندی لەوێندەر حەلەویاتو شەکریان بۆ ئەهێنام نەك وەری بگرم بەڵکو تەماشاشم نەدەکردن لەبەروەی ناکە گۆیا نەمزانیبێ ئەمانە خۆشنو من لێی مەحرووم وەیا حەزم لێ نەبووبێ. بەڵکو وام چووبووە مێشکەوە کەلەماڵی خەڵق تەماشای شتی خەڵق کردن خراپە. ئەگەر بێتو وا بکەم فاتمە سیدیم لێ عیحز دەبێ.

جارێکیتر حیکایەتی "مەڕۆکەو بزنۆکەم" بۆ ناکا. ئێستاش لەسەر عەینی خوو ماوم یەعنی ئەتوانم زۆر بەسەهلی لەگەڵ زروفی ژیانی خۆم، خۆم رێك بخەم، هێشتاکە بەفیکرم دانایێت بەتایبەتی حەزم چووبێتە چ نەوعە خواردنێك ئیستنکافم کردبێ.. دایکم نەیهێشتووە کەبچمە "کۆڵان" لەگەڵ منداڵان یاری بکەم بۆ ئەوەی کەلەماڵەوە عاجز نەبم دایکم ئافرەتێکی بەخێو دەکرد دووکوڕی پارچەلەی هەبوو یەکیان ناوی "خدر" ئەویتریان ناوی "عزیز"بوو، ئەم دوو کوڕە لەحەوشەدا یاریان لەگەڵدا دەکردم ئەغلەب یاریمان عیبارەت بوو لەتەمسیلی ئاغاو نۆکەر منیان ئەکردە (ئاغا) خۆشیان ئەبوونە (نۆکەر) خزمەتکار ئیتر ئەمرم دەکردو ئەوانیش بەقسەیان دەکردم بەمە تەحەکومێکی زاتیم لەگەڵ خوێندا تێکەڵ بووە یەك لەخەسائیسی ئەسڵیم کەچەندی ئەکەم ناتوانم بێ ئەو تەحەکومە بژیم. برایەکی لەخۆ گەورەترم هەبو ناوی (جەواد)بوو ئەم برایەم هاتووچۆی مەکتەبی دەکرد. دەفتەرو قەڵەمو کتێبی پڕ لەوێنەکانی لەسندوقێکی بچووك دانابوو لەجێیکی بڵندی دانابوو زۆرم حەز دەکرد منیش وەکو ئەو سندوقێکی بچووکم هەبێ کتێبی پڕ لەرەسمم ببێ وەکو ئەو بەقەڵەمو مەرەکەب بنووسم نەیێلم کەسم نێزیك ببێتەوە، بەڵام ئەو برایەم لەساڵی ١٩٢٦ لەگەڵ باوکما چووبوو بۆ کۆیەوە

لــــەوێ لەمەکتــــەبی ئـــــەخوێند بەنەخۆشیەکی (موفاجیئ) وەفاتی کرد لەدوای ئەم حادیسەی وەفاتە بەساڵێك مــن چوومــە مەکتەبــەوە، بــا جــارێك ئیستیعجال لــەچوونی مەکتــەب نەکــەم باشــە، چونکــە ئــەویش لــەزروفێکی خاسدا بـووە.. بـا هــەندێك لەتــەحلیلی نەفسیەتی خۆم بدوێم باشە، چونکە هەر خاســـیەتەی کەلـــەخۆمدا ئـــەبینم سەبەبێك‌و موئەسیرێکی هەیە.

عــەرزم کــردن کەخاســیەتی خــۆ زەبت‌کردن‌و تەحەکومم لەچ وەرگرتــووە ئێستاش ئەمەوێ کەزیاتر لەبابەتی تری نەفسی بدوێم. بەڵام زروفی ئەوساکەی عائیلەوی مامۆستای هەرەگەورەم بووەو ســوڵتەی دایکــم‌و خوشــکی لــە خــۆ گەورەترم مورشیدم بوون. عەرزم کردن کە لـە هــەولێر زۆر بە فەقیریمان رابوارد حەقیقەتەن گەر کڵاو دروون نەبوایە بە هیلاك ئــەچووین لەگــەڵ ئەوەشــا نــابێ ئینکــاری فــەزڵی موســاعەدەی مــەلا ئەفەندی بکەم. ئـەمما دایکم ئافرەتێکی دیـدە بـوو خـاوەنی نەفسـێکی زۆربــەرز بوو، هەرگیز ماڵی ئێمەی لە خزمـەتکارو خزمەتچی‌ئافرەت خاڵی نـەکردووە لەبەر ئــەوە مــن کــەمنداڵێکبووم خــۆم لــەناو مــەزاهیری زادەگــانیدا دیتــووە، ئــەمما لەبەرئەوەی کەدایکم ئەوساکە تازەبرای ئیعدام کرابوو لەپاشان لــەوەختێکی‌زۆر دەســت کــورت‌و فــەقیری‌بوو هـــەردەم چاولـــەگریان‌و لەڕوخۆشـــی دووربـــوو منیـش لـەناو موحیتێکـی غـەم‌و ئـەندۆ پەروەردە دەکرام شێوەیەکی (کەئابەت)و ماتیــەکی تــەبیعیم وەرگــرت، کــەدایکم ئـەگریا زۆری پـێ تێـك ئـەچووم، خـێرا فاتمە سـەیدی وەك یـەك لەخوشـکەکانم منیـــان ئـــەبردە لایـــەکی تـــرەوە ئەیانغافڵاندم حیکایەتی خۆش خۆشیان بۆ ئەکرد، لەلایەکی دامان‌و غەمی دایکم وەلەلایـەکی کـەش حیکایەتـەکانی.. ئـەم حیکایەتانـــەی کـــەبۆم ئـــەکرا ئەیانهاویشتمە ناو شەپۆلی خـەیاڵاتێکی ئاسوودە، تاوام لێ ئەهات زۆر جـاران بەتەنـها لەگـەڵ خـۆم ئـەدوام بەمـە لێـم ئەترسان کەنەك شێت بم، ئێستا لەگەڵ خۆ دوانم نەماوە، هەرچەندی وەخت بەخەیاڵ‌کردنەوە رابوێرم لام کەمە.

لەبــەر ئــەوەی کەلەهــەولێر بــەکرێ لــەخانوودا دائەنیشــتین جــار جــار خانووگۆڕکێمان ئەکرد لەخانیەکەی کەباسم بۆ کردن هاتینە دەرەوە چووینە خانوێك کەئەویش حەوشەیەکی زەلامی هەبوو، دالانێکی درێژو لەلای دەستی چەپی حەوشەکە گومبەتێکی رووخاو کەمەرقەدێکی (حەبیبی نەجاڕ) ئافرەتە هـەوێری ئـەهاتن زیارەتیـان ئـەکرد مۆمیـان لەسـەر مەرقەدەکە پـێ ئـەکرد، لـەدواجارا باوکم رۆینی بۆ کۆیـە ئێسـتا ئـەزانم کەبەواسیتەی مـەلا ئەفـەندی وەزیفەی کاتبەتی نفووسیان لەحکومەت بۆ پچڕاندبوو، لەپاش باوکم جەوادی براشم چوو بـۆ ئـەوێ ئێمـەش لـەخانووی "حـەبیبی نـەجاڕ" هاتینـە دەرەوە چووینـە خانوویـەك کەزۆر گـەورە بوو بـەڵام هـەمووی عـائیدی بەئێمـە نـەبوو،

بەڵکو هەر هۆدەو هەیوانێك کەسەرکۆشك بوو عائیدی بەئێمەبوو پێیان ئەوت خانووی (حاجی مەعروفی خەفاف) کەلەخانی حاجی مەعروف بووین دراوسێیەکمان هەبوو ناوی (ئامینە خانم)بوو ژنێکی لاوازی زۆر بەویقار بوو زۆرم شەرم لێ ئەکرد ئەویش زۆری خۆش دەویستم کوڕێکی هەبوو ناوی (ئەمین)بوو زۆر پاك‌و خاوێن‌و بەئەدەب بوو هەموو ڕۆژێك ئەچووە مەکتەب هەموو ڕۆژێك بەپێش پەنجەرەی ماڵی ئێمەدا ڕائەبوورد گەلێکم حەسوودی پێ ئەبرد چونکە ئەچووە مەکتەب.

جار جار بەدایکم ئەوت (ئەمنیش ئەچمە مەکتەب) ئەیوت.. (باباوکت بێتەوە دەتنێرم بۆ مەکتەب) هەر چاوەڕێی باوکم بووم بێتەوە بەڵام بێ فائیدەبوو تاپاشی شین‌و واوەیلایەکی زۆر دایکم قەراری دا کەئەبێ بچین بۆ کۆیە، هاوین بوو کەکاروانیان بۆ گرتین (حەوێزەی شەمامێ) کەپیاوی مامم بوو ئێمەی برد بۆ کۆیە، هەروەك عەرزم کردن ساڵی ١٩٢٦ بوو کەجەوادی برام وەفاتی کردبوو وەلەعەینی ساڵیشدا بوو کەچووینە کۆیە دەم‌و چاوی تازە تازە ئەهاتن ماچیان دەکردم دایکم پێی ئەوتم ئەمە پوورتە -سیم العزاری- خوشکی مامم بوو یان ئەمە ماموژنتە یان ئەمە ئامۆزاتە یان ئەمە -خاتوونە- بەدەست خۆم نەبوو زۆر زوو ئولفەتێکم پێیانەوە گرت زۆرم خۆش دەویستن خاسەتەن مامم جەمیل ئەفەندی زۆرم شەرم لێ دەکرد، بەڵام ئێمە کەزۆر فەقیربووین مامم نەیهێشت کەبچینەوە ماڵی خۆمان، بەڵکو لەنزیك مزگەوتی پەلکێ خانوویەکی دوودەری بن دەرگایەکی گەورەی هەبوو حەوشێکی پان‌و هەیوانێکی بڵند دوو هۆدە بەریز یەکەوە لەناو هەیوانەکە هەبوو، بیرێك لەناوەندی حەوشەکە هەبوو کەبەسەتڵ ئاومان لێ هەڵئەهێنجا لەوێندەر دائەنیشتین ئەم خانووە باوکم بەکرێی گرتبوو عائیشەی خزمەتچی کەلەهەولێرەوە لەگەڵی هاتبووە کۆیە ئیشغالی کردبوو، باوکم لەکۆیە نەبوو بەڵکو بەمودیری تەحریرات تەعین کرابوو بۆ ڕانیە چووبووەوە، ڕانیە لەپاش وەی من لەکۆیە لەگەڵ مەحمودی ئامۆزام چاوم کراوە وەکو موراقەبەی دایکم‌و چاوی فاتمە سەیدیم لەسەر هەڵیگرابوو کەوتبوومە ژێر حیمایەتە زۆر سامی مامم (جەمیلە ئەفەندی).

مەحمودی ئامۆزام لەمەکتەب بوو وەبۆی ئەگێڕامەوە کەمەکتەب چەند خۆشە چۆن یاری ئەکەن‌و تەعلیم دەکەن -ریازە- بەڕاستی زۆر شەوقم چووە سەر خوێندن، کەمەکتەب کرایەوە دەسەتم کرد بەگریان کەلازمە بچم بۆ مەکتەب دایکم دەستی گرتم بردمی بۆ ماڵی (عەبدولخالق قوتب) کەئێستاکە مولاحیزی ئینحسارە لەشاری کەرکوك ئەوساکە موعەلیم بوو لەکۆیە وەموناسەبەتی خزمایەتێکی عائیلەویمان لەبەین‌دابوو پێی وت (ئەمە یونس ئەگری بۆ مەکتەب) من بە تەمای ئەوەی کە تۆ ئاگات لێی دەبی ئەینێرم، ها ئەمە خۆت‌ویونس ئەگەر بێ ئەمری کرد گوێ یەکانی هەڵقەنە عەبدولخالیقە ئەفەندی ووتی:نا.. دایە بە دایکمی ئەوت دایە چونکە شیری ئەوی خواردبوو یونس کوڕێکی ئاقڵە ئەمە ئەگەر بێت وشتێ وا بکات من ئەزانم چۆنی عاقڵ دەکەم (ڕووی لە من کردو ووتی) : لە مەکتەب شەڕناکەیت؟ ووتم..نەء.. ووتی: هەڵنایەیت؟ ووتم نەء..بە چاوێکی زۆر بەسام سەیری کردم و ووتی:(باشە..ڕاوەستە.. تاپێکەوەبچینە مەکتەب لە ساڵی ١٩٢٧ لەعومری ٩ ساڵاندا بووم کە لە دوای عبدولخالق ئەفەندی دەڕۆیشتم وە لە حەوشەی مەکتەب دەستی گرتم بردمیە لای مودیرناوی (عبدالرحمن ئەفەندی)بوو بەتەلەبەیی قەیدی کردم لە پاشان بردمیە ژوورێکەوە کە لە سەر تەختەی درێژدرێژیان لە بەر کۆمەڵە منداڵێك دانیشتبوون زۆرترینیان لە من گەورەترو لە من بچوکتریشیان تێدا بوو موعەلیمێکی باریکەلەی سپی مووڕەش .چاویلکەیێکی سپی لە چاوا بوو خەیزەرانێکی کورتی بە دەستەوە بوو لەبەردەمی مێزە درێژەکانی یەك لەدوای یەك ڕاوەستابوو، منداڵەکانیشی بە ووسکتی‌و(ئینتیباهێکەوە)سەیریان دەکرد،(عەبدالخالق ئەفەندی) منی تەسلیمی ئەوکرد بێجگە لە دەم‌و چاوێك نەبێ کە ئەویش دەم‌وچاوی مەحمودی ئامۆزام بوو،ئەو دەم‌وچاوانەی کەلە سنف دا بوون هەموویانم لاغەریب بوو ئەوانیش بە چاوێکی فزولیانە سەیری ئەم قوتابی‌یە تازەیان دەکرد کە پارچە عەلی خانی یەکی لە سەری‌و سەرکەوائێکی مۆرو کەوایەکی(یابانی)زەرد لەبەر جانتایەکی پەڕۆی شین لەمل‌و سوورەی مووزەردیان دەکرد..

دەرسی ئەوەڵم کەوەرگرتووە لەو معەلیمە باریکەلەیە بوو ناوی (عومەر ئەفەندی)بوو دەرسەکە دەرسی ئەلف وبا بووبە ڕوویێکی بە پێکەنینەوە، بەدەنگێکی لەسەر خۆی بەتینەوە فێری حەرفی (ئەلف)ی کردین وەلەدوای ئەوە فێری حەرفی(ب)یشی کردین ئینجا لەسەرتەختەڕەشەکەی کە بەرانبەرمان بوو یەك یەك هەڵیساندین‌و فێری نووسینیشی کردین، ئینجا خۆی چەند کەلیمەیێکی لەم دوو حەرفە بۆ تەشکیل کردین بۆی نووسینەوەو بە ئێمەی ووت کەلە دەفتەرەکانماندا بینووسینەوە، عومەر ئەفەندی بەسەرماندا ئەگەڕا فێری قەڵەم گرتن‌و دەفتەر دانان‌و وەزعیەتی‌نووسین وەرگرتنی ئەکردین، زۆرم کەیف بە خۆم هات کە لە مەکتەب دانراوم‌و لەناوپاش دەڵێن(مەکتەبلی) یە..ئەو دەرسەتەواوبوو،فیت فیتەێکیان لێدا، معەلیم چووە دەرەوە، منداڵەکان لەهەللایان داهەرکەسە لە جێی خۆی‌ڕاستبوەو چوونە دەرەوە شەش حەفتێکیان دەوریان گرتم پێیان دەووتم ناوت چی‌یە..؟کوێندەریت ؟ ئیسلامی یان جولەکەیت؟ بەڵام مەحمودی ئامۆزام زوو بە فریام گەیشت پێی گوتن(ئەمە یونسی ئامۆزامە) ئینجا وازیان لە تەشقەڵە هێنا، هەندێکیان بوونە برادەرم. بەم جۆرە لە مەکتەبی کۆیە دانرام‌و لەو مەکتەبە پیرۆزەش مامەوە تازستان بەسەر چوو بەهار داهات من لەومودەتە فێری گەلێ شت ببووم. بەڵام ڕۆژێکیان تاریك ورونی بەیانی دایکە لە خەوی هەڵساندم کەچاوم هەڵهێنادوو ئێستر ڕاوەستابوو بارگەیان لێ‌ئەنا، دایکیشم قۆندەرەو گۆریەی لەپێی مەجیدی برام دەکرد چونکە لەمن بچوکتر بوو. ئەوها من‌و دایکم‌و مەجیدی برام‌و حەوێزەی پیاوی مامم بەرێ کەوتین، فاتمی خوشکم لەماڵی مامم بەجێما، ئێمە چووینە ڕانیە. پاش نیوەڕۆێکی درەنگ بوو کەگەیشتینە ڕانیە، دونیا بەهار دەشت‌و کێو ڕەنگاو ڕەنگ سەرما هێشتا بەتەواوی نەشکابوو کۆیە بەنیسبەت هەولێرەوە وەك گوند وابوو کەگەیشتمە ڕانیەکۆێم وەك شارێکی زۆرقەوغام ئەهاتەبەرچاو، دوور بەدووری ڕانیەشارێکی گەورەبوو بەڵام ا نزیکەو، ئەم دیوارانەی کەئەکەوتە بەرچاوت زۆرکەمیان سواندەدارو سەربار لەسەربرون چوونکە هەمووی کەلاوەبوو ڕانیە لەپاش حەرەکاتی دەربەند ئینگلیزەکان بەبۆمبا وێرانیان کردبووتازەبەتازە تەشکیلاتیان تێدا دەکرد، زۆرترینی ئەهلی ڕانیە عیبارەت بوون لەماڵە پۆلیسو شەبانەو مەئمورینی حکومەت، خەڵقی دێهاتی ئەودەورەش تاك‌و توك بۆخزمەتکاری‌و ڕەنج بەری بەماڵەوەڕویان تێ کردبوو(والحاصل) ڕانیە یەك لەوشوێنانەبوو کەحەرب سەرو گوێلاکی شکاندبوو لەپاش دڵ لەخۆبووردنەوەیەکی زۆر بەخۆهاتبۆوە بەڵام هێشتا برینەکانی چاك نەبوبۆوە هەردەرمان دەکرا. لەهەموو لایەکەوە(خشت) ئەبرا بناغە لێ ئەدرا، دیوارئەکرا، ڕانیە ئاوەدان ئەکرایەوە ژیانی ڕانیەم زۆر لا خۆش بوو چونکە ژیانێکی دێهاتیانە بوو هەتا چاو ئەڕۆیی هەر حەوشەی ماڵی خۆتان بوو هەواییکی پاك‌و ژیانێکی پڕ نیشاتم هەبوو وەنەبوو کەجێبەجێ کەگەیشتمە ڕانیە دەوامی مەکتەبم تێدا کردبێ بەڵکو لەبەهارەوە تا پایز من تەرکی مەکتەبم کرد، ئەویش لەبەر ئەمە بوو کەهەر دە یان دوانزە ڕۆژ من لەڕانیە ساغ مامەوە، لەدواجار (فوجئەتەن- فجأە-) تووشی نەخۆشی (مەلاریا) هاتم ئیتر مەلاریا سەری تێ‌کردم ڕۆژێك چاك‌و چوار ڕۆژ نەخۆش بووم لەگەڵ ئەمەش ڕانیەم هەر لا خۆش بوو خاسەتەن زۆر مەفتونی (قولە) بووم، قولە ئەم کانیە بەرینەی ئاو ڕۆنەی بەفراوە هەموو مەشاعیری لێ زەوت کردبووم هەر کەچاك ئەبوومەوە

خێرا ئەچوومە سەر قولە لەناو رووبارەکەی مەلەمْ دەکرد لەبن دارێنەکانی راوە چویلەکەم لیٛ دەکرد عەرزم کردن کەمن زۆر حەز بەتەنهایی دەکەم وە زۆریش ئاسوودە بەخەیالآت پەیدا دەکەم ئەمە خاسیەتێکی مندالْیمە، منٛ ئەم خاسیەتەم زۆر چاك لەقولە بەکاردەهێنا سعاتەها لەسەر ئەستیورە زەلامەکانی دەوری قولە دائەنیشتم سەیری شەپۆلە وردیلەکانی قولە دەمێك‌و سەیری وێنەی (چیای رەش) کەلە ئاوەکەوە دیاربوو دەمێکی ترم دەکردو هەزاران چەشنە خەیالآتی کە ئەوساکە دەستەلآتم بەسەردا ئەشکا بەمێشکمدا ئەهات ئەمانە وردە وردە جوانی

تەبیعەتیان لەدلْ چەسپاندم چاویان بەرەونەقی خۆیان گەلاوێژ دەکردم هەرکە مەکتەب کرایەوە بەتەبیعەتی حالْ چوومە مەکتەب بینای مەکتەب کۆنە بوو، دیسان هەیوانێکی درێژو دالآنیك بەسەر حەوشەیدا ئەنوارِی‌و لەناو دالآنەکە حەوشەیدا ئەنوارِی‌و لەناو دالآنەکە دوو هۆدەی ئەم بەرو ئەوبەر بوون کەیەکێکیان سنف ئەویتریان هۆدەی (معلم) بوو، عەدەدی قوتابی لەبیست کەس زیاتر نەبوون، هەندیٛ زۆر گەورەو لەمنیش بچوکتریان تێدا هەبوون لەبەروەی کەهەریەك موعەلیمان هەبوو نەماندەزانی کە کامەمان سنفی یەك‌و کامەمان سنفی دووین بەیانیان وەکو لەمەکتەبی کۆیە لەحەوشەی مەکتەب ریز ئەبووین کە (نەشید) بلێین یان سەیری پاك‌و خاوێنی دەست‌و پەلمان بکەن بەیاری کردن تا موعەلیمە ئەفەندی لەژوورەکەی خۆی ئەهاتە دەرەوە چونکە هەر لەم ژوورەش ئەنووست یەعنی مەکتەب مالْی‌و جێگەی خوێندنیشی بوو بەدەست ئیشارەتی بۆ ئەکردین هەر کەسە لەشوێنی خۆی لەسەر تەختەکانی لەهەیوان ریز کراوە دەگرت موعەلمیش سەر مەشقەێکی لەسەر تەختەی رەش بۆ ئەنووسینەوەو خۆی ئەچووە ژوورەوە هەندێکیان لەوانە بوون کەقورئانیان لای (مەلا) ختم کردبوو موعەلیم تەکلیفی لیٛ ئەکردن کەدەرسی قورئان بەوانیتر رەوان بکەن، من یەك لەوانە بووم کەدەرسی قورئانم لای (عبدالقادر) ناوێك رەوان دەکرد. ئەوەل رۆژی کەچوومە مەکتەبی رانیە قوتابی‌یەکان دەورەیان دام یەکێکی سوورەی موو زەردی چوار پەل ئەستوورە چاوشین، بەلامدا هات بەبیٛ موقەدیمە وتی: چاوت بەو دوو ئەنگوستە دەربهێنم!! زۆر سەیرم پیٛ هات چونکە چ حاجەتی نەدەکرد ئەم تەکلیفە ناخۆشەم لیٛ بکات من وامئەزانی گالْتەم لەگەلْ دەکات، زۆر بەبەساتەت بیٛ موبالاتی وتم "دەبزانم؟!" هەر هێندەم زانی ئاگرم لەچاو بلْند بوو چونکە هەردوو ئەموستی لەچاوم راکرد من لەگریان‌و ئەوانیش لەقاقای پێکەنیندا.. نازانم چۆن چاوم بیٛ زەرەر دەرچوو، پاش دەمێك چاوم هەلْهێنا نەم ئەتوانی کەتەحەمولی رۆناکی پیٛ بکەم چوومە ژوورەکەی موعەلیم ئیزنم لیٛ وەرگرت کەبچمە مالْەوە، لەپاش ئەو حادیسەیە من‌و ئەو کورِە بووینە برادەرێکی زۆر مەتین. ئیعتیمادم زۆر لەسەری دەکرد زۆریشی ئیعتماد لەسەری دەکردم وەلەعەینی وەختا ئینقلابێکیشی فرێدایە ژیانمەوە ئەویش هاویشتمیە ناو جوولانەوەو رانەوەستان، بەتەبیعەتی حالْ فێری تۆپێنی‌و قاشەوانی‌و سیٛباز لەئەم چەشنە یاریە عەنیفانە بووم لەم رووەوە زۆر قەرزاری (عوسمان)م.. لەرانیە ئەوها رامبوارد تا مامم جەمیل ئەفەندی کەبووە موخەمینی دەغلْ لە (زینۆی) لەسەر ئەسپ کەوت وەفاتی کرد، باوکم ناردی لەشوێنی (کاکەم سەعدی) کەلەهەولێر (موداویمی) مەحکەمەو بەتەعقیبی دەعاوی‌یەوە مەشغوں بوو، هاتە رانیەی، کەتەعزیە تەواو بوو، کاکەم سەعدی سەیری ئیستیعدادی کردم زانی کەمن لەرانیە دەفەوتێم تەکلیفی

لەباوکم کرد کەلەگەڵ ئەو بچمە هەولێر بۆ خوێندن. من ئیستعدادێکی کافیم هەبوو لەو مودەتەی کەلەرانیە بووم بەواسیتەی مەراقی شەخسیم زۆر محاوەلەی فێربوونم دەکرد هەر شتێکی نووسراوم بدیبایە ئەمخوێندەوەو ئەمتوانی کەبەکوردی زۆر چاك بنووسم باوکم بەرامبەر ئەم تەکلیفە مومانەعەتی نیشان نەدا..

هاوینی ساڵی ١٩٣٠ بوو کەمانگ هەڵات لەخەویان هەڵساندم سواری ئێسترێیکان کردم لەگەڵ کاکەم سەعدی ڕێگەی کۆیمان گرت کەگەیشتینە کۆیە هەموو بەجارێك بەپیرمانەوە هاتن منیان وەرگرت، ئیتر دوو ڕۆژ لەکۆیە ماینەوە، سواری ئۆتۆمبێل بووین هاتینە هەولێر یەکەم جاربوو لەحەیاتی خۆم کەسواری ئۆتۆمۆبێل بووم، کەچی هەروەکو ئەیان ووت: ئینسان لەناو ئۆتۆمۆبێل سەری بەگێژەوە دێتو ئەرشێتەوە، وانەبوو، زۆرم لا خۆش بوو پاش نیوەڕۆێکی درەنگ بوو کەگەیشتینە هەولێر لەماڵی پوورم دابەزین چونکە لەم سەفەرە پوریشمان لەگەڵ گەڕایەوە، هاتبووە کۆیە بەموناسەبەتی تەعزیەی مامم، شەو لەماڵی پوورم ئەنووستم بەڵکو لەگەڵ کاکەم سەعدی هاتینە خوارەوە لەماڵی خۆمان نووستم خاووخێزانی کاکەم سەعدی بەموناسەبەتی سەردان هەموو چووبوونە ماڵی ئاسەفی برام لەمەخمور لەبەر ئەمە کەبۆ ڕۆژی دوایی هات ئوتومبێلمان گرت چووینە مەخمور، مەخموور لەرانیە گەورەترو لەکۆیە بچووکتربوو بەڵام وەکو رانیە فێنكو ئاوی ساردی نەبوو، بەڵکو شارێکی وشكو ئاوی تاڵ، بێجگە لەنادی چ شوێنی وای لێ نەبوو کەدرەختی تێدا بێت، لەمەخمور هێندە نەمامەوە بەڵکو لەگەڵ ماڵی کاکەم سەعدی هاتینەوە هەولێر، هەولێرم لا غەریب نەبوو، بەڵام دیسان گۆڕابوو بەردەمی قەڵاتی هەولێر کەجێگەی تۆپی ڕەمەزانو هەڵخستنی جۆلانەو چەرخو فەلەکی جەژنان بوو، ببووە ڕیزە دوکانێکی بڵند بڵندو سەرەکەی کرابوە ئوتێلو چایەخانە، مەکتەبی جارانو پۆستەخانە یەکێکیان بووە گەراجی ئۆتۆمبێلو ئەویتریان بووە چایخانە، بەڵام خانەقا هەروەکو جاران بوو.

کەگەڕامەوە هەولێر قاتێك ئەلبیسەی سەترەو پانتەلۆنیان بۆ دروست کردم ئەمە یەکەم جارم بوو کەئەم چەشنە ئەلبیسانە لەبەر بکەم.

ئەگەر لەهەولێر لەلایەن چ شتێکەوە نوقسانیم نەبوو بەڵکو وەکو مەلێکی فێری دەشت بووبێ لەناو قەفەس دابنرێ بەم جۆرە دڵم لێی ئەگوشرا خاسەتەن قیرە قیری براژنم کەجاران خاڵۆژنم بوو کاکەم سەعدی مارەی کردبۆوە، دوو کچەکەی خاڵمی بەخێو کرد، یەکێیانی دایە (ئاسەف) ئەویتریانی لەحەمیدی برام مارەکرد کەلەسەر هەموو شتێك شەڕێکی دەکرد من رقم لەماڵەکە ئەبۆوە، یەکەم ئیشتیاقی رانیە دووەم بێزاربون لەهەولێر منی هاویشتە سەر ئەمە تەکلیف لەکاکەم سەعدی بکەم کەبمنێرێتەوە رانیە، بەڵام کاکەم سەعدی دڵی دامەوە وە لێی پرسیم بۆچی حەز ئەکەیت بچیەوە رانیە؟ پێم ووت: کەلەهەولێر بێزار بووم.

لەسەر ئەمە ئۆتۆمبێلی بۆ گرتمو ناردمیەوە مەخمور، وە وتی: بڕۆ مەخمور کەمەکتەب کرایەوە بۆ ئاسەف دەنووسم دەتنێرێتەوە هەولێر، تۆ نەهاتوی بۆ کەیف هاتوی بۆ خوێندن پێویستە بخوێنی، بەم جۆرە چوومەوە مەخمور (الحمدلله) لەقرەقڕی شەڕو شۆڕی ماڵی کاکەم سەعدی لەهەولێر رزگار بووم، لەمەخمور بەڕۆژ ئەچوومە دائیرەی تەحریرات کەئاسەفی تێدا مودیر بوو سەیری ماکینەی نووسینم دەکرد کەچۆنی پێ دەنووسن لەحەیاتما تووشی شتی هێندە سەیر نەهاتبووم کەچاك سەرنجم دایە دەستیان وام تەسەور کرد منیش ئەتوانم پێی بنووسم کەکاتبەکە هەڵستا چووم لەشوێنی دانیشتم حروفاتی ناوی خۆم ئەدۆزیەوە بەئەموست لێم ئەدا ئەویش لەسەر کاغەزی ئەنەقشاند کاتاوڕم دایەوە ئاسەفم لەپشتەوە ڕاوەستابوو زۆر ترسام کەشتێکی خراپم کردبێ بەڵام کەدیم پێدەکەنێ دڵم داکەوت ئینجا وتم "یا"و واوم نووسیوە هەرچەندێکی لە (نون) ئەدەم هەر (ح) دەنۆوسێ لەسەر ئەمە ئاسەف دەرسێکی (تایپ رایتەری) دامێ لەئەسرارەکانی گەیشتم سێ ڕۆژی پێ نەچوو کاغەزێکی دوورو درێژم بۆ باوکم تەقدیم کرد لەسەر ئەمە ئاسەف سەعاتێکی زێڕو لیرەیێکی (موکافاتی) دامێ، بەڵام لەپاش دوو ڕۆژ سەعاتەکەی لێ سەندمەوە بەحوجەتی ئەمەی یەکێکی چاترم بۆ لەموسڵ جەلب دەکا وە لیرەکەشم لای براژنم دانا کەگەڕامەوە هەولێر بمداتەوە، بەڵام کەگەڕامەوە هەولێر نەسەعاتم پێ بوو نەلیرە.. سەعات هێشتا نەگەشتبووە جێ لیرەش بەقەرز خەرج کرابوو من لەمەخمور هەروەکو چاوم کرایەوەو فێری بەماکینە نووسین بووم هەروەها دووشت منیان زۆر بەتین بۆ دوو شتی زۆر تازە رادەکێشا یەکێکیان موجادەلەیێکی کاکە ئاسەف بوو کەلەبابەت نیشتمان پەروەرییەوە لەگەڵی کردم ئەویش بەم سورەتە بوو:-

پاش نیوەڕۆ بوو کەلەهەیوان دانیشتبووین چایەمان دەخواردەوە کەئاسەف لێی پرسیم: یونس تۆ چیت؟ جوابم دایەوە: "من یونسم چ بم؟" ئینسانم وتی مرازم ئەمە نیە یەعنی تۆ خۆت بەکورد یان تورك یان؟ ئینگلیز دائەنێیت یان نا؟ پاش گفتوگۆیەکی زۆر کەهیچی لێ تێنەگەیشتم بەڵام یەك شتی لەعەقیدەو ئیدیعا گۆڕیم کەئەویش لێیان پرسیم تۆ چیت بڵێم من کوردم.. دوو سێ سەعات لەژێر تەئسیری ئەم ووتانەدا مامەوە لەنیهایەتدا قەرارم دا کەرقم لەهەموو ببێتەوە ئەما ئەم قەرارە زۆر سەری نەگرت چونکە (بەهیە) کچی خاڵم وتی با غەرامە فۆن لێ بدەین، بەدوای کەوتم کەچووینە سەر (غەرامە فۆنەکە) دەفتەرێکی خۆم لەسەر سندووقی غەرامەفۆنەکە داندرابوو، من هەر هەڵمگرتو فرێمدایە سەر ئەرز، بەهیە خێرا هەڵی گرتەوە وتی ئەمە ڕەسمی مەلیك فەیسەڵە سەیدە کوڕی حەزرەتی حەسەن فڕێ مەدەرە سەر ئەرز چاوت کوێر ئەبێ من خۆشم دەوێت ، ئیتر ڕەسمەکەی خێرا خێرا ماچ دەکرد ئیترمن ئەم ڕەسم ماچ کردنەو ئەم وتارانەی بەهیە ووتارەکانی ئاسەفی سەراپا لەبیربردمەوەو قودسیەتێكو پیرۆزیکی ئەم ڕەسمەم وا کەوتە دڵ کە خواخوام بوو بەهیە لە ماچ کردنی ڕەسمەکە ببێتەوە منیش ماچێکی بکەم، فیعلەن دەفتەرەکەم لەدەست وەرگرتو بەخشوعەوە ماچم کردو لەسەرمێزەکە دامنا..

ئەمە دەرسی یەکەمی نیشتمان پەروەری بوو کە وەرم گرتو بەم چەشنەش لە دڵمدا جێگیر نەبوو، بەڵام لەپاش ئەم حادیسەیەش هەر وەکو شتێکی تازەم دۆزیبێتەوە شعورم بە خۆم ،کرد دە من یونسەکەی جاران نیم من..نیم کوردم،وە وام حەز دەکرد دَ ،باز بدە ,و بەکۆڵانندا ڕاکەمو هاواربکەم: (**من کوردم، من کوردم..**) ئەم ئینقیلابە غرورێكوغیرەتێکی دامێ کە نازانم وەسفی بکەم. من لە رانیە بە شانی گەلێ کەس تفەنگم دیبوو، هەتا باوکم تفەنگیشی هەبوو بەڵام دایکم چونکە زۆر ترسنۆك بوو قەد نەیدەهێشت کە نزدیکی بکەوم ئەیقیژاند ئەیووت:(دەستی لێمەدە ئەتەقێ) لەبەر ئەمە وام چووبووە مێشك کە تفەنگ دەستی لێ بدرێت ئەتەقێ نەمدەوێرانزدیکی هیچ چەشنە سیلاحێك بکەوم. لە مەخمور ئاسەف تفەنگی ڕاو_ساچمە_و تفەنگی شەڕی هەبوو بەڵام من تەبیعی هەر وەکو دایکم بردبویە مێشکمەوە کە نابێ نزدیکی تفەنگ بکەوم. نزیکی نەدەکەوتم شەوێکیان ئاسەف دانیشتبوو، لە پێش چاوی من پاکەتێك فیشەکی هاویشتە ناو تفەنگەکەیەوە پاشان لولەی لە من کردو ووتی (بتکوژم؟) منیش ترسام خۆم هاویشتە پەنای لانکی نەسرینەوە لەسەر ئەمە ئاسەف زۆر پێکەنی، منی بانگ کردە لای خۆی ئیستیعمال کردنی تفەنگی فێر کردم و تفەنگەکەی دامە دەست تەکلیفی لێ کردم کە فیشەکی تێبخەم وفیشەکی لێبهێنمە دەرەوە هەر عەینی شەو ئیستیعمال کردنی دەمانچەشی فێرکردم، بەم چەشنە ڕۆحێکیدامێ کە لە سیلاح نەترسم بەڵکو زۆر حەزم دەکرد منیش وەکو ئەو تفەنگم هەبێو هەر وەکو خۆی پێی ووتبووم(حەزم دەکرد کەسەعی زۆر بکەم بە یەکەمین لە مەکتەب دەربچم تفەنگم بۆ بکڕێت)

ئیتر یەکەم خۆناسینم کە کوڕیەم‌ودووەم ئیستیعمالی سیلاح فێربوونم ئەم دوو شتە بە تەواوی ئینقیلابێکی زۆر بە قوەتی خستە ماخۆلیاو ئایدیالمەوە. ئەو مودەتەی‌کەلە مەخمور مامەوە زۆرترین وەقتم بە مەکینەی نووسین‌وغرامەفۆن لێدان‌و هەلپچڕینی تفەنگ ڕائەبوارد کەشەوانیش لەسەر جێگا ڕادەکشام خەیالم لە شەڕەتفەنگ‌و سواری دەکردەوە ئەم خەیالانە ئەبا سەبەبێکی بۆ ئیجاد بکەم‌و هەر دەم سەبەبەکەش ئەمە بوو کەکوردو......بەشەڕبێن لەسەرچی؟ نازانم..

کاغەزی کاکەسەعدی هات ئەمەی تێدابوو کەوا مەکتەب بەمزوانە ئەکرێتەوە پێویستەبگەڕێمەوە هەولێر، فیعلەن پاش دوو ڕۆژ من لەهەولێربووم دیسان هاتمەوەنێو شەڕوهەلای براو براژنم بەلام ئەمجارە بەهیەشم لەگەل هەناردرایەوە، بەهیە هەرچەندە بەعوومر سێسال لە من گەورەتر بوو بەلام خۆی لەتەرازوی مندا ئەکێشا زۆرمان یەکتر خۆشدەویست‌و زۆریشمان ڕق لە یەکتر ئەبۆوە لە سەر هیچ لەگەلم بەشەڕدەهات زۆر خراپی لێ ئەدام و زۆر زووش ئاشتی دەکردمەوە دەستی لە مل دەکردم‌و ماچی دەکردم ، کچێکی زۆر خەیالی بوو بەلام خەیالەکەی هەر دەم لە تەسەورکردنی شتی ناجائیز بەکار دەهێنا مەسەلا لەسەرووتاری خۆی زۆرکەسی دیوە کە دۆستیان هەبووە فلان‌و فلان حەزیان لەیەکتر کردووە، فلان پ٘ سمر بۆ فلان ناردووەو ئیتر لەم لایەنەوە بەهیە تەقریبەن کەسی بێدۆ ست نەه٘ شتبووەوە. براژنم خەیاتی دەکرد شاگردێکی هەبوو ناوی(نەعیمە) بوو کچی‌پیاوێکی شەربەت فرۆشی فەقیربوو، بەلام نەعیمەکچێکی دلارام‌و جوان‌و زۆر وریاو دەم‌بە پێکەنین‌بوو لەخۆم بەدووسێ سال بچوکتربوو بەلام زۆر لەمن‌و بەهیە عاقل تربوو زووزوو تێك دەچووین بەلام هێشتا ووتارێکی وای‌نەوتوە کەدلم لێی شکابێ. زۆرجاران کەمن‌و بەهیە پێکەوە بەشەڕ دەهاتین نەعیمە شاهێدی بۆ ئەدام کەخەتای من نەبووە کەکاکەم سەعدی وەیا براژنم دلیان دەشکاندم نەعیمە لەگەل من دائەنیشت غەمی لەگەل دەخواردم‌و لەگەلم ئەگریا ئەمە خۆشەویستی نەعیمەی ڕۆژ بەڕۆژ لەدل زیادکردم، زۆرم لاخۆش بوو لەدەمانی عاجزیمدا نەعیمە خۆیم بەسەرشانیدا بدا وەکو جاران سەرم بخورێنێ‌و بەدەنگێکی بەگریانەوە پێم بلێ "بیغلە ما قایدی یوختی" ئێستا وا پاش پانزە سال ئەم موزەکەراتە ئەنووسمەوە هەست بەمە دەکەم کەقوەتێکی خاس، قوەتێك کەهەمووی وەفاو خۆشەویستی‌و برایەتی‌یە بەرەو نەعیمە ڕام ئەکێشێ، ئەگەر ئێستا لام بایە دەستەکانیم ماچ دەکردو ئەمەم تێ‌ئەگەیاند کەمن ئەوساکە چەند موحتاجی ئەم (عێجزمەبەی) ئەوبووم.

مەکتەب پاشی مانگێك ئەکرایەوە نازانم بۆچی کاکم سەعدی منی هێنایەوە هەولێر، لەگەل ئەمەش ئەم ئیحتیجاجەم بەکەس نەدەووت، لەسەر تەوسیەی براژنم کاکەم سەعدی منی لای (مەلا برایم) ناوێك لەخانەقای شێخ جەمیل ئەفەندی لەبەر خوێندن دانا سوختەخانەم لا خۆش بوو چونکە زۆر کەسی وەکو منی تێدابوو، هەموومان بەهاوین سوختەو بەزستان مەکتەبەلی بووین مەلا برایم پیاوێکی باریکەلەی ڕەنگ گەنجی دەم‌و چاو مەیلەو درێژ خروکاوی بوو جلکی پاك‌و خاوێنی لەبەر دەکرد، چاوەکانی ڕەش‌و مەیلەو بچووك بوو زۆر قەشمەرجارو دەم بەپێکەنین بوو، لەگەل ئەمەشا لەگەل سوختەکانی زۆر تووڕەو تەنگاو، لەسەر ئەدنا شت (فەلاقەی) ئەکردین، بەلام معامەلەیەکی تایبەتی لەگەل من دەکرد چونکە برای سەعدی ئەفەندی بووم وەسەعدی ئەفەندیش دۆستی مەلای موحتەرەم بوو! پاش مانگێك مەکتەب کرایەوە مەدرەسەی ئەوەلی‌یەی کەناوی (شعبە)بوو کەبەکوردی تەدریسی تێدا دەکرا ئەم شەهادەیەی کەلەرانیە وەرم گرتبوو وەلەمەخمور بەهیە لێی دراندبووم‌و ئاسەف بەسەمغ بۆی پێك هێنابوومەوە لەگەل خۆم برد بەبێ ئەمەی کەسم لەگەل بێت چوومە مەکتەب، پرسیم هۆدەی مودیر ئەفەندی لەکوێیە؟ فەراشێك نیشانی دام چوومە ژوورەوە ئەفەندی‌یەکی گەنج بەسام دانیشتبوو، بەسەر ئیشارەتی کردم کەچیم دەوێت! چوومە پێشەوە بەدەست سەلامێکم کردو شەهادەکەم دایێ، خوێندیەوە وتی تۆ یونسی برای ئاسەفی؟ ووتم: "بەلێ" وتی ئیمڕۆ مەکتەب نیە سبەی نا دووەی ڕۆژی شەمو وەرەوە تۆمان لەسنفی سێ قەید کرد، وتم "باشە" سەلامێکم کردو چوومە مال بەدەنگێکی بەرز وتم "چیتر ناچمە سوختەخانە" ئێستا چوومە مەکتەب خۆم قەید کرد، براژنم وتی: "چاکت کرد"..

ڕۆژی شەموو هات زۆر بەنیشاتەوە چوومە مەکتەب لەحەوشەکە ریزیان کردین ناویان خوێندینەوە لەپاشان سنف سنف هەر سنفە چووینە ژورێکی تایبەتی‌یەوە ئەتوانم بلێیم زۆرترینی سنفی سێ‌یەم لەخۆم بەعومر زۆر گەورەتر بوون، غەریب بووم لەناویاندا هیچ کامیانم نەدەناسی، غەیرەز ئەمەی کەلە تەکمەوە دانیشتبوو ناوی خۆمان بەیەکتر وت ناوی ئیسماعیل حاجی کەریم بوو، ئیسماعیل یەکەم کەس بوو لەمەکتەب ناویم زانی‌و بووینە برادەری یەکتری بەرەبەرە ڕۆژ بەڕۆژ هەوالەکانم ناسی بەلکو بەوردی سەیری هەلستان‌و دانیشتنیم دەکردن ئەمە (حەمید کەریم)ە کوڕێکی ڕەنگ زەردی جغارەکێشی سەروریشدارە، لەهەلستان‌و دانیشتندا وابەدیار دەکەوێ کەئەخلاقی زۆر چاك نیە، ئەمە (کەریم شەریف)ە کوڕێکی کورتەبالای دەم‌و چاوپان لووت باریکی چەناگە هەلگەڕاوەیە ڕەنگێکی گەنمی مەیلەو ئەسمەری هەیە زۆر ڕەفیقی (حەمید کەریمە) زۆر جاران پێکەوە حەیاتی شەوی رابردوویان بۆ یەکتر ئەگێڕنەوە، کەچۆن قوماریان کردووەو شەو لەباغی سەعیدئاغا ڕایانبواردووە، ئەمە (نەجمەدین)ە چوارشانەی ورگ زەلامی ڕەنگ زەردی ددان شاشی چلکنی دوو دان زێڕە، کەهەردەم جغارە پێ ئەکات کەوەختی ئیستراحەت هات لەسەر جێگاکەی خۆی نابزوێت بەلکو مێزەکەی ئەکاتە تەپلی بەستە ئەلێت‌و مل بائەدا: (نەجمالدین) دەنگی زۆر خۆش بوو بەلام هەر بەستەی تورکی دەزانی ئەم سێ کەسە بەتایبەتی هەموو لایەك خۆمان لێ ئەپاراست زۆر تخونیان نەدەکەوتین، بەلام لەگەلیشیان بەشەڕ نەدەهاتین چونکە لەئێمە گەورەتربوون ئەوانیش بەچاوێکی بچووکەوە سەیریان دەکردین بەلام بەرەکەتدا هیچیان نەدەزانی لەلای هەیئەتی موعەلمین، ناویان (گای ناو گۆلکان) بوو، ئەمە حیسام نافیع ئاغایە، کوڕێکی چوار شانەی سەرگەورەی بالابەرزە، لێو ئەستور ڕەنگ زەردو چاوڕەش جلکی زۆر جوانی لەبەرئەکرد، بەلام نازیرەکترین کەس بوو، حاجی کەریم ئەفەندی موعەلیم ناوی لێنابوو "حەپە لۆری مێش خۆر" ژیانی شەخسیم لەمەکتەبدا لەوانە نەبوو کەدیار بم بەلام ئیهمالیش نەدەکرام لەهەموو دەرسەکان وەك باش نەبووم لەهەندێکیان وەکو (تەئریخ‌و جوغرافیاو دین‌و ئەشیا(یەکەم بووم، لەحیساب متەوەسیت، لەعەرەبی نەزان بووم، زۆر ڕقم لەریازە دەبووەوە هێندەی پێ نەچوو کەخاوەن خانووەکەی ئێمە تێدابووین ئیسراری کرد کەلێی دەربچین کاکەم سەعدی چوو لەقەلات لەتەك مالی یوسف ئەفەندی قازی خانوێکی یەا، چاوەیی گرت ئەگەر چی ناخۆشی‌و تاریکی‌و کۆنی خانوەکە زیکرەیاتێکی کۆنی براژنمی هێنابووە جۆشش‌و دەم‌و سەعات بەدەم شەڕەوە باسی خۆشی خانووی خۆیانی دەکرد منەتێکی دوورو درێژی بەسەر خوادا دەکرد کەبەم حالە ڕازیەو هەتا بەهیەش چونکە دەستە خوشکەکانی لەدەست چوو بوو جار بەجار بەدەنگێکی ناخۆشی زۆر لەنازکی‌و حەنانەوە دوور ئەگریا، ئەمە بەتەبیعەتی حال سەبەبێکی زۆر مولائیم بوو کەئاگری فیتنە لەمالی ئێمە نەکوژێتەوە بەلام کەری خۆم بەستابووەوە هەر لەمەکتەب دەهاتمەوە لەگەل جەلیلی یوسف ئەفەندی کەپێکەوە لەمەکتەبیش لەسنفێکا بووین بەیاری تا ئێوارەمان ڕادەبوارد، بەواسیتەی جەلیلەوە زۆر کەسی تریشم ناسی وەکو (جەلال قادر) کەبرازای حاجی موستەفای تووتنچی بوو، لەمەکتەبی ئیسرائیلیەکان لەسنفی سێ‌یەم ئەیخوێند، جەلال کوڕێکی سپیلکەی چاو گەورەی دەم بەپێکەنین بوو، کوردی زۆر چاك نەدەزانی منیش

توركیم چاك نەدەزانی، بەڵام بەراستیش یەكترمان خۆش دەویست پاشان (موستەفا موحەمەد)م ناسی كەكوڕی موحەمەدی تەها بوو لەسنفی پێنجەم ئەیخوێند، موستەفا كوڕێكی كورتە باڵا سەر گەورە چاو زیندووی رەنگ گەنجی بوو، زۆر بەتین بوو لەبەتینی قەدرمان ئەگرت ئەم تیپە هەر بەیەكەوە ئەگەڕاین.

لەم ئانانەدا بوو كەكاكەم ئاسەف ماڵو منداڵی هەناردەوە هەولێر چونكە لەوەزیفە دەستیان لەئیش كێشابووە، تەبیعی ئەم خانوەی كەتێیدا بووین زۆر بچووك بوو لەبەر ئەمە خانوێكی ترمان لەخوارەوە دیتەوە كەدوو هۆدەبوو یەكێكیان لەسەرەوە ئەویتریان لەخوارەوە بەڵام ئەمەندە كۆن بوو كەتەسەور نەدەكرا چۆن راوەستاوە لێرە شتێكی خۆشم بەیاد كەوتەوە ئەویش سێ چوار رۆژ بوو براو براژنم شەرە دندوكیان بوو بەڵام (مع الاسف) هەموو رۆژێ كاكەم سەعدی كەدەهاتەوە لەدەرگەوە براژنم بەورگی زلیەوە كلاوەكەی خوار دەكردەوە یەكەم توانجی تێدەگرت و نەدەگرت كاكەم بەدەم و چاوە باریك و لۆچ لۆچاویەوە پێدەكەنی. چەند روپیەكی بۆ دەرئەهێنا هەروەكو لەم پارەیە (مفاوەزاتی) سولح بكاتەوە ئیستعدادی نیشان ئەدا ئەویش پارەكەی لەدەستی بائەداو نیوروپیەی ئەدایەوە دەست، رۆژێكیان خۆی و بەختی كەچ پارەی پەیدا نەكردبوو تەبیعی دبلۆماتیكیاتی سەلەفەن بێ قیمەت بوو، شەڕ هەڵگیرسا خێرا كاكەم سەعدی رایكردە دەرەوە شەو درەنگ هاتەوە من و ئەوان لەهۆدەی خوارەوە دەنووستین شەو كەهاتەوە یەكتریان نەدواند بەیانی لەو سەری من لەهاوار هاوارێك راپەڕیم كەسەیرم كرد.. براژنم كاكەمی لەژێر خۆی ناوە پێی دەڵێ: وەڵڵا ئەمجارە لەبەر دەستم رزگار نابی خوڵە ڕقی تۆ شەقم برد!! كاكەشم هاواری دەكرد كچێ ڕاوەستە شتێكم دۆزیەوە نازانم چییە؟ ئیتر لەم مشت و مڕە راست بوومەوە لەجێی خۆمەوە ئەمزریقاند ئەمووت (براژن بەرهەڵڵای نەكەی راست بێتەوە ئەتكوژێ!!) بەكاكەشم ئەووت: (ئەگەر ئازای خۆت لەبەر دەستی بەرەڵا دەكەی!!) مرازم ئەمەبوو كەلەم حاڵە دەوام بكەن، چونكە زۆرم لا سەیر بوو كە ژن پیاو بهاوێتە ژێر خۆی) بەڵام بە تەوەسولاتی كاكەم سەعدی براژنم لەسەر سنگی لاكەوت كەهەڵستا دەستی درێژ كردە مێزەكەی ژوور سەریانەوە كەهەمانەی زەخیرەی لەسەر رێزكرابوو شانەییێكی بچووكی سەرانی هێنا دەرەوە وتی: ئا ئەم شانەیە هین كێیە؟ براژنم وتی ئەمە شانەی بەهیەیە سێ چوار رۆژە هەراسانی كردووم بەخوای چاك بوو دۆزرایەوە بەم گوێرەیە سەد بارە ئاشتی بەشەرمەزاری و تەرەدودەوە لەدەرگا هاتە ژوورەوەو شەر ئەمانەتەن خۆی لەپشت دەرگا شاردەوە، ئەوێ رۆژێ یەكەم ئیشم لەمەكتەب ئەمەبوو كەئەم حادیسەیەم بۆ باوكم نووسی باوكیشم بەتەعلیقەوە كەهەمووی هەزەلیات بوو بۆ كاكەم سەعدی ناردەوە لەسەر ئەمە كاكەم سەعدی زللەیێكی لەبناگوێ دام و سوێندیشی خوارد

كەلەنێو پاش بەزللە قسە لەگەڵ هەموو كەسێك بكات، براژنم وتی: لەگەڵ منیش؟ وتی كێ لەگەڵ تۆیەتی!!

كاكەم ئاسەف لەبەغدا گەڕایەوە هەر لەعەینی گەڕەك خانووێكی زۆر خۆشی گرت ئەشیامان گواستەوە ناوی ژیانێكی تازە كەوتە ماڵی ئێمە، بەڵام وا نەبێ ئەم ژیانە چ تەئسیرێكی مەحسوسی كردبێتە سەر شەڕو ناكۆكی بەینی كاكەم سەعدی و براژنم بەڵكو ئەم ناكۆكییە هەرمابوو بەڵام هیچ كام لا بەراستیان نەبوو "نەعیمە" چیتر شاگردیەتی براژنمی نەكرد، رۆیشتنی نەعیمە بەتاڵییەكی زۆری لەبەرچاوی مندا بەجێ هێشت بەتاڵییەكەی هەر لەبەر ئەمە نەبوو كەزۆری خۆش دەویستم بەڵكو شتومەك كڕین لەبازاڕ لەسەر شانی نەعیمە بوو كەوتە سەر شانی من ئەمەم زۆر پێ ناخۆش بوو بەڵام مەجبوریش بووم بیكەم، كەم رۆژ وابوو دووجار گۆشتم پێدا نەنێرنەوە بازاڕ ئاخری تووڕە ئەبووم چیتر بەقسەم نەدەكردن لەسەر ئەمە شكایەتیان لێ دەكردم كاكەم سەعدی بەشكایەتی وان وەك بوركانێك بەسەر سەری مندا ئەتەقی بەڵام زۆر جاران ئاسەف موحافەزەی دەكردم و بەنەرمی دڵی ئەدامەوە كەكاكە سەعدی برای گەورەیە ئەبێ لەقسەكانی عاجز نەبم من ئەمزانی كە كاكەم سەعدی لەسەر ئەمەی كەزوو لێم تووڕە ئەبوو زۆریشی خۆش دەوێم ئەم لەئاسەف چاكتر سەیری ئەواقیبی دەكردم، بەڵام من لەدڵدا ئاسەفم لەئەو زیاتر خۆش دەویست و زیاتر مەیالی ئاسەف بووم.

لەم تەئریخە ئاسەف بێ ئیش بوو، زوو زوو سەفەری بەغدای دەكرد بەواسیتەی برادەرایەتی كەلەبەغدا پەیدای كردبوو، توانی تەئسیرێكی وا بكات كەئیجازە (محاماتی شەرعیە) بۆ كاكەم سەعدی ئیحراز بكات، بەمە كاكەم سەعدی بوو بە (محامی) ئەو رۆژەی كەئیجازەی محاماتی بۆ هات شەڕێكی زۆر گەورە لەبەینی ئەم و ژنەكەی قەوما. شەڕەكەش لەسەر ئەمەبوو كەنابێ براژنم خەیاتەیی بكات ئەویش رازی نەدەبوو، ئاخیر ، موەفەق بوو بەشەڕو قیڕەقیڕ پێی سە[illegible]ند، ئەمە وابزانم یەكەم (ئینتیسار)بوو كەلەحەیاتی ژن و مێردایەتی ئەودا رووی‌دابوو.

ئاسەف برادەرێكی زۆری ئەهاتنە لا زۆر جاران منیان دەرئەكردە دەرەوە دەرگایان لەسەر خۆ پێوە ئەدا، نەمئەزانی بۆچی؟ شەوێكیان (سەعدی جەلالی) موعەلیم هاتە لای ئاسەف سەعدی جەلال گەنجێكی ئەسمەری قەدە باڵای خوێن شیرین چاوەكانی رەش و گەورە جلكی زۆر جوان و رێك و پێكی لەبەر دەكرد، لەپاش ئەمەی كەدانیشت منیان دەركردە دەرەوە هێندەی پێ نەچوو ئاسەف منی بانگ كرد چوومە لایان سەعدی جەلال پێی وتم (یونس) تۆ لەمەكتەب رەفیق و برادەرت زۆرە؟ وتم بەڵێ وتی شتێكت پێ دەڵێم ئەگەر بەقسەم بكەی پاسكیلت بۆ دەكڕم وتم بەبێ پاسكیل بەقسەت دەكەم، هەندێك پێكەنی و وتی: ئافەرین، تۆ كوردیت؟ وتم بەڵێ كوردم، وتی گوێگرە هەموو رۆژێ لەمەكتەب لەگەڵ برادەرەكانت یەكتر بگرن بەخۆتان بڵێن "بەچە شێر"وە ئەوەی وتی من كورد نیم لێی بدەن" وتم "باشە".

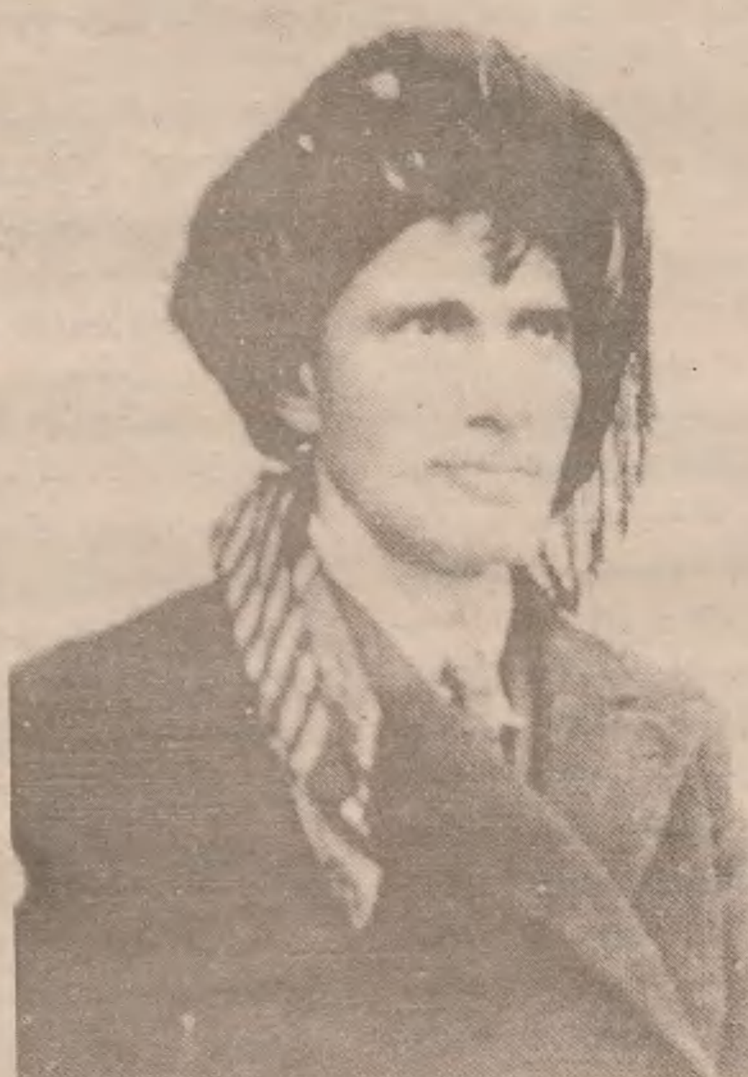

بەیانی لەمەکتەب بایی سێ ئانە قەزوانی سوێرم کڕی، بەسەر سێ‌چوار برادەرم دابەش کردو پێم وتن: "ئێمە کوردین بەچە شێرین با بگەڕێین ئەوی نەبێتە بەچەشێر بەچە ڕێوی‌یە لێی بدەین" ئەم فیکرەیان زۆر لا خۆش بوو، گەڕاین سێ چوار کەسی تریشمان بەزەبرەی مشتەکۆڵەو دەنکە قەزوان، کردە (بەچە شێر) هەفتەییێکی پێ نەچوو کەمەکتەب زۆرترینی ببونە بەچەشێر، هەر فیتفیقەی ئیستراحەتی لێ ئەداو نەئەدا بەجارێك لەهەموو لایێك هەڵلا بڵند ئەبوو ئەیان ووت "بەچە شێرین، بەچەشێرین"و راوی بەچەڕێوی‌یەکانیان دەهێنا، شکایەت زۆر بوو ئیدارەی مەکتەب پێی زانی، رۆژێکیان مودیر کۆی کردینەوە وتی:

"لەمەو پاش ئەوی بڵێ بەچە شێرم سەری دەشکێنم، ئەوی بڵێ بەچە ڕێویم لاقی دەشکێنم، هەمووتان بران کوڕی پیاوانن"، (کوردن) واز لەم شەڕو هەللایە بهێنن، ئەوی وازی لێ نەهێنێ لەمەکتەب دەری دەکەم.. بەمە ئیدارەی مەکتەب ئیستراحەتی کرد قەزوان فرۆشیش چیتر قەزوانی نەهێنایە مەکتەب..ئەو مناوەرەیەی سەعدی جەلال بەم دوو کەلیمە قسەیە نیهایەتی هات بەڵام لەپاش شەش ساڵ تەئسیری خۆی بەخشی، پاش مانگێك لەپاش حادیسەی مەکتەب شەوێکی زۆر سەرمای بەهار کاکە ئاسەفم منی بانگ کردە ژوورەکەی خۆی‌و پیاوێکی تری لابوو کەواییێکی شۆرەیان لەبەرکردم‌و جامانی‌یەکیان لەسەرنام ئاسەف وتی: "لەگەڵ کاکە رەشید برۆ" چیت پێ بڵێ وابکە منیش وتم "باشە" باران زۆر بەتاو ئەباری بایێکی بەقوەتی ئەهات تاریك بوو چاو چاوی نەئەدیت، من‌و کاك رەشید رۆیشتین تا چووینە دەرەوەی شار، لەوێندەر پیاوێکی تر ئینتیزاری دەکردین، هەرسێکمان رۆیشتین لەبەر ڕوناکی بلاچەی بروسکە بەرخۆمان ئەدیت خۆمان لەکێل‌و بەرد ئەپاراست لەرێگا رەشید پێی وتم: "ئێستا ئەچین بۆ ماڵی زابتی ئیستخبارات" شتێکت ئەدەمێ تۆ ئەچی لەدەرگا ئەدەیت خزمەتکارێکی هیندی دێتە دەرەوە شتەکەی بدەیێ‌و بڵێ ئەمە بۆ فەخامەتی مەندوبی سامی‌یە گەر وتی ڕاوەستە، تۆ کێیت؟ ناوی خۆتی پێ مەڵێ وە ڕامەوەستە گەر پەلاماری دایت بتگرێ ڕاکەو بڵێ: ئاگر.. ئاگر.. باشە" وتم باشە.. تێگەیشتم.. بەپشت قشلە سوراینەوە چووینە بەر تێلخانە، لەوێ سوڕاینەوە، ڕیزە خانویەك هەبوو رەشید وتی: "دەرگای دووەم هەوە، هانی ئەم زەرفەببە" زەرفێکی درێژی دامێ زەرفەکەم وەرگرت‌و چووم لەدەرگام دا پیاوێك وتی: "منو های؟" وتم: ئەنا.. هات دەرگای لێ کردمەوە! بەلەهجەییێکی هیندیانی وتی شتریت؟ زەرفەکەم دایێ وتم: فەخامەتی مەندوبی سامی" سەیرێکی دوورو درێژی کردم بەددانە سپی‌یەکانی پێم پێکەنی وتی" زین.. زین" ئیتر زەرفەکەی وەرگرت‌و من گەڕامەوە، رەشیدو کابرایەکەی تر لەسەری کۆڵانەکە لەپەنا دیوارێکا راوەستابوون، سەیرم کرد هەردووکیان دەمانچەی رووتیان بەدەستەوە بوو وتم "دامێ" رەشید وتی راوەستە وەرە دوام ئیتر کابرای کەنەمناسی لەسەر جادە لایدا، من‌و رەشیدیش بەدەرگەی ئەحمەدیە بەسەر قەڵات کەوتین‌و بەدەرگەی گچکە هاتینە خوارەوە، رەشیدیش لەسەر جادە بەلایکا رۆیی کە هاتمەوە ئاسەف دانیشتبوو ئینتیزاری ئەکردم ئیتر بەبێ ئەوەی چ قسە بکەم پاوپلی خۆم شووشت‌و جلکی خۆم لەبەرکردو چووم لەبەر ئاگر بەرامبەری دانیشتم، ئاسەف وتی: "ماندوونەبی" وتم دەستت ماچ دەکەم ئیتر هەنارێکی دامێ‌و وتی ئەمەی ئیمشەو بەکەس نەڵێیت، وتم باشە.

حەرەکاتی شێخ مەحمود دەستی پێ کردبوو، کەعەلی مەحموودی کاکە خانی لەحکومەت عاسێ بوو کوردایەتی لەهە.نێر بەدەرەجەیێك شیدەتی ستاندبوو کەئەتوانم بڵێم زۆر بەهیستریا ئەچوو، . لام سەبەبی هەرە گەورەی ئەم کوردایەتی‌یە عاسێ بوونی عەلی مەحمودو دیعایەی منەوەرەکان، خاسەتەن ئەم دووسێ تفەنگە بوو کەلەپاش هاتنی مەندوبی سامی بۆ هەولێر، شەوێك بەم شەوە تاریکەی بەهاردا بەهەولێرەوە نران، حەقیقەتەن ئەتوانم بڵێم ئەم دووسێ تفەنگە کاری هەزاران دیعایەی کرد، من تەبیعی کە لەگەڵ نەفسیەتی خۆم رێك دەکەوت هیچی تری لێ تێنەدەگەیشتم هەر ئەمەندەم ئەزانی کەمن کوردم‌و بەس وەواشم ئەزانی کەمادامەکی من کوردم، ئەبێ کورد لەهەموو دونیا ئازاترین وەچاکترین زۆر جار سەعید سەید عومەر ئاغای زاوام لەسەر ئەم وەتەرە توورەی دەکردم عەقڵی پێ نەدەهێشتم، رۆژێکیان ئەحمەدی خواجە ئەفەندی هاتە لای ئاسەف پێی وتم "یونس تۆ کوردیت..؟" وتم بەڵێ وتی:" کوا شاهیدت کەتۆ کوردیت؟" وتم "ئاسەف شاهێدمە" وتی: ئاسەف بەشاهید ناشێ" ئیتر نەم‌ئەزانی چۆن جوابی بدەمەوە، لەپاشان وتی:" من شتێکت ئەدەمێ، کەوتیان بەچی بزانین تۆ کوردیت، ئەم شتەیان نیشان بدە. دەستی درێژکردە باغەڵی دەفتەرێکی بچووکی دەرهێنا، لەناو دەفتەرەکە رەسمێکی دەرهێنا دایە دەستم وتی:"ئەمە شێخ مەحموودە مەلیکی کوردستانە" منیش رەسمەکەم وەرگرت زۆر کەیفم پێخۆش بوو کە رەسمی مەلیکی کوردستانم لابێ، بەڵام کوردستان کوێندەرە؟ ئەمەم نەئەزانی لەکەسیشم سوال نەدەکرد پاش دووڕۆژ موجەلەییێکی میسریم شەقو پەق کرد رەسمەکانیم دەرهێنا وەك شریت بەسەمغ بەیەکترەوە نووساندن "رەسمی مەلیکی کوردستانیشم لەگەڵ وان تێکم بەست ئەوسەری شریتەکەم لەدارێك خست‌و سەرەکەی تریشم لەدارێکی‌تر خست‌و دارەکانم لەسندووقێکی موقەوا چەسپاندوو دووکونم لەسندووقەکە خست بەم چەشنە "ئەستەنبوڵە باقان"ێکم دروست کرد لەمحەلەکە سەیری منداڵانم ئەدا، کەدەگەیشتمە سەر رەسمی شێخ مەحموود ئەمووت: "ئەمە شێری شێرانە مەلیکی کوردستانە" بەم سورەتە شێری شێران‌و مەلیکی کوردستانم نیشانی منداڵان ئەدا.. کەهاوین هات مەکتەب تەعتیل بوو داوام لەئاسەف کرد کەئەمەوێ بچمەوە رانیە، خێرا موافەقەتی کرد، بەتەنیا نادرمیانەوە لەکۆیە عوسمان سەعید بەگ کەکۆنە رەفیقی مەکتەبم بوو ئەویشم لەگەڵ خۆم هەڵگرت چووین کاروانچیمان دۆزیەوە بەمن‌و عوسمان ئێسترێکمان بەکرێ گرت، شەو لەخان نووستین بەیانی لەوسەری زوو کاروان باری کرد، هەمووومان بەرێ کەوتین، هێشتا رۆژ لەهیچ لایەك هەڵنەهاتبوو، کەبەسەر چناڕۆك کەوتین، لەژێر ئەم ئاسمانە شینە بەرینەدا کزەبای بەیانی بەپەنجەی سیحری یاری لەگەڵ رووی کردین هەموو شتێك تازە لەخەو هەڵسابوو گەرمایی ژیانی تێدا ئەجۆشا هەموو شتێك لەناو ڕووناکی زۆر پاکی بەیانی لەناو ئەم فەیزە خودایە سەمای شادومانیان دەکرد لەهەموو لایێك مەل باڵیان رائەوەشاند لەسەر ئەم دار بۆ ئەوداره لەو قوچکە بۆ ئەم قوچکە زۆر بەنیشات‌و سووکی‌یەوە ئەهات‌و ئەچوون ئاورێکت لەپشتەوە بدابایەوە شاری (کۆیەت) لێوە دیار بوو کەتەمە دووکەڵێکی وەکو سەرپۆشێکی ئاوریشمی شین بەسەر دلارامێکی جل سپی دادرابێ ئەوهابوو، لەژێر ئەم پۆشینە شینەدا خانوە سپی‌یە لەگەچ دروستکراوەکان لەمیانی ئەم خانوە سپی‌یە مل کەشانە خاڵ خاڵی سەوزت ئەدیت کەلق‌و پۆپی دارە بەرزەکانی حەوشەکان بوو، رەزەکانی کۆیەت وەك رووبارێك دەهاتە بەر چاو کەلەشیمالی غەربیەوە لەچیای باواجی‌یەوە هەڵبوقڵێ بەشیمالی کۆیەدا تارۆژهەلاتی شار درێژ ببنەوە، لەکەندولەندی رۆژهەلاتدا ون ئەبوو تاچاوت ئەرۆیشت هەر کەندو دەشتایی درێژە چیابوو، کەدواییەکەی لەئوفقدا بەرێزە چیای دووکەڵی دەهات لەناو تەم شارابوونەوە کەسەیری پێشە خۆشت بکردایە دەشتی بەرینی بیتوێنت ئەکەوتە بەرچاو کەسەراپا پاوانێکی بەرین هەموو بەپوی سپی داپۆشراو لەلای رۆژئاواو ژووریەوە بەچیا بەرزەکانی خۆشناوەتی‌وە لەلای رۆژهەڵات بەدەربەندو چیا رەشەکەو جەنوبیشی (هەیبەت سوڵتان)بوو، ئەم چیایە بوو کەمنی لەسەر راوەستابووم، ڕۆناکایی تائەهات زیاتر تێنی ئەسەند، زیاتریش سینگ‌و دروشمی چیایەکانی بەدیار ئەخست رۆژ هەروەکو لەپشت فلکەی دەربەند خەرمانێك ئاگری تێبەربووبێ بەم چەشنە خەرمانەی تیشکی بڵێسەی سەند بەرە بەرە تائەهات جەرگی

ئاسمانی سپیواژ ئەکرد تیشکی ڕۆژ لوتکە هەرەبەرزەکانی خۆشناوەتی ڕوون کردبووەوە بەرەنگێکی ئاڵتونی داپۆشتبوو بەردەکانی ڕەنگاو ڕەنگ ئەبریسقانەوە هەر ئەتووت قایشن لەگۆپکەی ئاڵتون گیراون، لەدیوی بیتوێندا ئوفق بەرین نی‌یە، بەڵکو بەرینایییەکەی هەر لەجنوبی شەرقەوەو بەس، چیا بەرزەکانی کوێستان یەك لەدوای یەك وەك هەور یەك بەسەر یەك کەوتوو بەبەر ئاسمانا هەڵچووو قەندیلیش وەك هەورێکی سپی هەموو نزار لێوی بەلێوی ئاسمانەوە نابوو ماچێکی ئەبەدی‌و سەرمەدی کردبوو هەردوو لایان لەم ماچەدا وەستاو لێو لەسەر لێو مابوونەوە، هاژەی با فرەو چرپەی باڵدار زرەی زەنگوڵەی کاروان فرمە فرمی ئێستری مل قەوی کە بە عەزمو سەباتێکەوە بەردیان ئەشێلاو بەسەر چیا دەکەوتن، دەنگی "دەی های" هەتیوە کاروانچی چاوڕەش پوزەوانە هەڵکێشراوی گورج‌و گۆڵ کەوەکو سوسکەکە لەهەڵەت‌و پەلەتی چیا بەلاریدا بەسەر دەکەوتن، ئەمانە هەموو جار جار منیان لەم خەوە خۆشە ڕائەپەڕاند کەلەباوەشی تەبیعەتدا ئەمکرد، ڕاپەڕیم چ ڕاپەرینێك هەموو یەك پارچە عاتیفە، خۆم سەرخۆش سەیری عوسمانم کرد ئەو لەمن سەرخۆشتربوو. زەردەخەنییێکی زۆر جوانی لەسەر لێوی بوو، کەچاوە بچووکە شینە کشتەکانی تێبڕیم‌و وتی: "بەخوای دونیا جوانە"، ئیتر هەردووکمان بەدوای کاروانەکەدا ڕێگا زۆر نشێوە قادرمە قادرمەکەمان گرتە بەردەستمان پێکرد کەلەچیا بێینە خوارەوە هەردوولامان بەدەستەخۆمان نەبوو، پێکەوەمان دەستمانکرد بەگۆرانی وتن دووبارە چوومەوە ئەو ڕانیەی کەدونیام تێدا ناسی دووبارە لەسەرو چاوەی ئاوی ڕۆنی قولە مەلەم کردو لەژێر داربیە بەرزەکانی وەکو جاران پاڵم دایەوە.

لەم هاوینەدا بوو کە باوکم لەوەزیفەی کاتب تەحریراتی ڕانیە عەزل کرا، ئەم خانوەی کەتێیدا بووین هین خۆمانبوو باوکم فرۆشتی دوانزە هێستری بەکرێ گرت، لەشەوێکی مانگەشەودا خۆمان ئامادەکرد کەبارکەین ماڵی ئێمە خەڵکێکی زۆری کەوتبوێ تەقریبەن ئەهلی ڕانیە بەژن‌و پیاوەوە هاتبوون کەبەرێمان بکەن، لەم شەوە حادیسەیێکی زۆر سەیر لەماڵەکەی دراوسێمان قەوما ئەویش مام عەولای چایەچی، چایخانەیێکی بچووکی هەبوو ئەگەرچی بازاڕی زۆر گەرم نەبوو، بەلام مام عەولا هەروەکو ڕقە لەگەڵ ڕزقی خۆی بکا، شەوتا درەنگ هەر خۆی چای بۆ خۆی تێ‌دەکردو گرامەفۆنی لێئەدا، ژنێکی هەبوو ناوی فاتمەخان ساڵێ دوانزە مانگ چاوی ئەیێشا، فاتمە خان لەسەر کەپرە بەرزەکەی ناوەندی حەوشەی خۆیان دانیشتبوو گوێی لەغلو غلوی ماڵی ئێمە ڕاگرتبوو لەناکاوێك گوێمان لێ بوو کەفاتمە خان بانگی کرد: ئەوە کێیە لەکژ دەرگای ژوورەوەیە؟" ئافرەتێك لەسەر گوی واندەی ئێمەوە پێی وت" فاتمە خان چیە؟" وتی "گۆرانە" لەکژ دەرگەی ژوورەوەیە" ئیتر ئافرەت شەش شەش هاواریان دەکرد "گۆرانە، گۆرانە" بەمە ئەم پیاوانەی کەلای باوکم دانیشتبوون هەموو بەجارێك ڕاپەڕین‌و دەورەی ماڵی مام عەولایان دا دەپانزە پیاوی بەتفەنگەوەش بەشخاتە لێدان هەیوان‌و ژێر کەپری ماڵی مام عەولایان پشکنیەوە هیچیان نەدۆزیەوە هەموو بەجارێك سەرکۆنەی فاتمەخانی قوڕبەسەریان کرد کەترساوە بۆیە وای کردووە بەلام لەسەر قسەی باوکم سێ پۆلیسیان لەبەر دەرگای ماڵی مام عەولا بەجێ هێشت‌و زەلامەکان گەڕانەوە حەوشەی ئێمەو هەزاران لەعنەتی ئافرەتیان ئەکرد ئێمەش منداڵە گەل لەسەر گوێ‌سواندەکەی ماڵی ئێمە بەرامبەر بەحەوشەی ماڵی مام عەولا دانیشتبووین باسی خۆشی خۆشمان ئەکرد، لەم ئانەدا شڵپەیەك لەبن کەپری ماڵی مام عەولا هات هەموو چاومان لێبوو کەزەلامێکی بۆرە ڕاست بووەوەو بەرەنگاری دیواربوو وەکو بەسەر پێپیلکە بکەوێت ئەوها بەسەرکەوت خۆی فڕێدایە کۆڵان‌و هەرای کرد لەم ئانەدا پۆلیسەکانی بەردەرگا بەئاگاهاتنەوە هەریەکێکیان تفەنگی پێ‌بوو ئەویش تفەنگێکی پێوەنا، چاومان لێ بوو کەرەتێکی برد بەلام نەکەوت خۆی گرتەوەو وەك ئاسك دەستی کردە گومبەتە خۆی گەیاندە چەم لەم ئانەدا مام عەولا هاتەوە بەخۆی‌و ورگی زلی‌یەوە هاواری کرد چی‌بکەم من لێرە نەبووم دەنا وەلا قورتارم نەدەکرد، پۆلیسێك وتی "چی..چی؟" مام عەولا وتی "دەخوا سەلامەتتکا ناهێڵی پیاو هەندێك خۆی لەپێش ژنان هەڵبکێشێ!!" بەمە خەڵکەکە لەقاقای پێکەنینیاندا.. لەمە ورد ببینەوە کەئەم دزە لەکوێندەر خۆی شاردبووەوە لەپاشان زانرا کەوەك تورەکە خۆی بەکەپرەکەوە هەڵواسیبوو، ئەم زەلامانەی کەلەدوای ئەگەڕان هەر سەیری کون‌و قوژبن‌و دەوری خۆیان کردووە کەسیان سەری بەرز نەکردبۆوە کە بیدینێ بەم تەرزە ئەم دزە ناپەسەندە بەئەعجوبە لەبەردەستی دەپانزە بیست تفەنگچی ڕزگار لەزللەو هەتکی پۆلیس قوتار بوو.

ئەمجارەش هاتینەوە کۆیە، بەلام ئەمجارە لەخانوی خۆمان دانیشتین من زۆر لەکۆیە نەمامەوە چووم بۆ هەولێر کەدەوامی مەکتەب بکەمەوە بەلام زۆری پێ نەچوو لەگەڵ ماڵی ئاسەف دووبارە گەڕامەوە کۆیە.

ئێستا ساڵی ١٩٣٢ من لە (کۆیە)م‌و سونفی چواری ئیبتدائیم‌و عومرم چواردە ساڵە دیسان کەوتمەوە ناو ڕێك‌و پێکی‌و ئینتیزامی ژیانی ماڵی باوکم، شەڕو قیڕەقیڕ نیەو هەروەهاش من ئاگام لەپارەو مەسرەفی بازاڕ نیە بەڵکو بەیانیان مەکتەب‌و ئێوارانیش لەگەڵ کۆنە ڕەفیقی ڕانیەم "عوسمان" بەگەڕان ڕادەبوێرین، بەراستی ملی خۆم دایە خوێندن لەم ساڵە لەئاخیر مانگانی تەدریس شتێك لەهەموو کۆیە ڕوویدا بەژن‌و پیاوەوە پێی هەژان، ئەتوانم بڵێم خودا بەرەحمەتی خۆی سەبەبێکی وای بۆ ئیجاد کردم کەمن لەم حادیسەیە دوور بکەومەوە.

مەوسیمی ئاخەلێوەی بەهاربوو، هەموو قوتابی‌یەك بەحەماسەت خۆیان بۆ ئیمتیحان ئامادەدەکرد تیم تیم وەستابووین هەر تیمە ئێواران لەناو باخچەیەك لەباخچە زۆرەکانی دەوری شار کۆمەڵەی ئەبەست‌و بەحەماسەت تێ‌ئەکۆشی ئەو ڕۆژەی کەحادیسەی تێدا قەوما برادەری زۆر خۆشەویستم لەمەکتەب "بابەکە"ی حاجی مستەفا لەمەیانی دواندا پێی وتم: "یونس ئەتۆ لەکوێندەر سەعی دەکەی؟"وتم من‌و عوسمان هەردووکمان لەئاشان سەعی دەکەین، وتی: "بۆچی نایەیت لەگەڵ من‌و بابە ڕەسووڵ‌و سەلاحەدین‌و حەمیدی تاهیر چەلەبی لەرووبار سەعی بکەین؟" جێگایەکی زۆر خۆشمان هەیە چایەخانە نزیکە هەموو جارێك کەویستمان ئەنێرین لەچایەخانە چامان بۆ دێت عەسر من‌و سەلاحەدین دێینە دوات پێکەوە ئەچین ئێمە تەئریخمان بەدەستەوەیە تۆش تەئریخ لەگەڵ خۆت بهێنە، لەسەر ئەمە ئیتفاقمان کرد کەمن گەڕامەوە ماڵەوە مەسئەلەکەم بەعوسمان وت، عوسمانیش موافەقەتی کرد عەسر قایمەقام خەبەری ناردبوو کە زیارەتی باوکم دەکا لەبەر ئەمە هەرچەندێکی خزمەنکاریش هەبوون کەخزمەتی مەجلیس بکەن بەلام باوکم ئەمری کرد کەمن‌و عوسمان خۆمان ون نەکەین من ئەم ئەمرەی باوکم زۆر پێ ناخۆش بوو، بەلام چارەش نەبوو ئەبوایە ئیتاعەتی بکەم لەبەر ئەمە ئەو وەختەی کەسەلاحەدین‌و بابەکە هاتنە دووام زۆر بەشەرمەوە مەسئەلەم تێگەیاندن‌و ئیعتزارم لێ خواستن بەجێیان هێشتم‌و ڕۆیشتن، منیش لەپاش ئەوەی قایمقام هەڵسا ڕۆیی کتێبەکەم هەڵگرت‌و چوومە کۆنە هەواری جارانم (ئاشان) دەستم کرد بەخوێندنەوە نیو سەعاتی پێ نەچوو گرمەیەك هات زەوی لەراندەوە دووسێ کەسم لەژوور بوون لێم پرسین ئەم گرمەیە چی بوو؟ وتیان مومکینە قایەچی بێ بەردی شکاندبێ" فیعلەن قایەچیەکان لەنزیك ئەم شوێنەی کەلێ‌ی بووم زۆر جار لەکانەکە بە تۆپ بەردیان ئەشکاند بەمە ئیقناعیم هات ڕووم وەرگێڕاوە سەر کتێبەکەی دەستم، هێندەی پێ نەچوو عوسمان بەهەراکردن هات زۆر بەشڵەژاوی‌و مشوەشیەوە وتی "یونس هەڵسە خێرا باوکت تۆی دەوێ" منیش بەراکردن بەدوای کەوتم لەرێگا لێم پرسی چی قەوماوە؟ وتی: نازانم ئیتر مەراقم زیادی کرد لەگەڵ مەراقا ڕاکردنیشم شیدەتی ساند، کەگەیشتمە ماڵەوە سەیرم کرد لەماڵی ئێمە شینە، لەخۆدانە،

لـــەکوێندەربوویت؟" زوبـــانم تێـــك ئـــاڵاو وتم :"لەئاشـان، لەئاشـان" وتـی خێرا بـڕۆوە ماڵـێ کەچوومـە دیـوی ژوورەوە، بـەجارێك بـەرووما هاتن، دایکم، پوورم، مامۆژنم، ئامۆزاکانم، براژنم، خوشـکم، بـەجارێك لێیـان ئەپرسـیم:" لـەکوێ بووی، لەکوێ بووی؟" سـەرم لێ شێوابوو، ئارەقە بـەدەمو چاومـا ئەهاتـە خـوارەوە وەکـو کۆترێـك کەلـەژوورێکا پشـیلە حەپسـی بکـاتو پـەلاماری خواردنـی بدات بـەم چەشـنە موتەفـەزیع سـەیری دەورەی خۆم دەکردو ئەمقیژاند :"لەئاشان بووم سەعیم ئەکرد چ قەوماوە؟ بۆ؟ ئیتر دوو دوو سێ سـێ ئەشـکی چاویـان ئەسـڕیەوەو پێئەکـەنین ئەیانوت (الحمدلله) بـەڵام فـاتم فـاتمی خوشـکم وەکو شێت لاشعوری خۆی پێدادام دەستی پێ کرد هەم لێم بدا هەم ماچم بکات، هەم ئەگریا هەم پێئەکەنی، من بەرامبـەر ئـەم کردەوەیـە هێنـدەی نەمابوو شێت بم دڵم شەق با، تووڕە ببووم بەڵام سەرسـامیش بـووم بەرێکەوت لـەم ئانە عوسمـانم بەفریاگەیشت زۆر خێرا مەسئەلەکەی تێگەیاندم کەبابەکەوە سەلاح و بابارەسوول و حەمیدی تاهیر چەلـەبی لـەرووبار بۆمبایـەکیان لەدەسـت تـەقیوە هـــەموویان کـــوژراون.. کـــوژران.. مـــردن.. بەگریانـــەوە رامکـــردە دەرەوە عوسمانیشـــم بەدوواکەوت چووینـە رووبار دارو بـەرد ئینسـان بـوون، هـــەموو بـــەجارێك ئـــەگریان، ئـــافرەت شەرمیان نەمابوو بەزریکەو هاوار رایان دەکردە رووبار، هـەر دارەمـەیت بنوو ئەگوێزرایـەوە، لـەم حەشاماتە نـەمتوانی بزانم کەچەند کەسـن بـەڵام ئەمـەندەم زانـی کەهـەر حـەمیدی تاهـیر چەلـەبی ماوە ئەویش بریندارە.

موتـەباقیتر هـەموویان مـردوون گەڕامـە ماڵـەوە، تانیوە شەو هەر گریام پاشان بەدەم هەنیسکەی گریانەوە خەوم لێکەوت، پاشـی دوو رۆژ چوومـە زیـارەتی حـەمید کـەبریندار بوو بـۆی گێڕامـەوە کەخزمەتکارێکی سەلاح بۆمبایەکی لـەناو رووبار دۆزیبۆوەو خەبەری دابوونێ ئەوانیش تـەگبیریان کردبـــوو کەهەڵیبوەشـــێنن بارووەکـــەی لێ دەربـهێنن، سـێ چوار رۆژ بـوو خـەریکی بـوون زۆرترین بورغـیو بزماریـان لێ دەرهێنـابوو، بـەڵام بورغیـەکی گـەورە لێیـان عەسـی ببـوو سـەلاح سـوێندی خواردبـوو کەئـەبێ هـەر دەری بـهێنێ لەبـەر ئەمـە هـەر ئیسـراری لەسـەر ئەکرد، پاشـان کەمـەئیوس ببـوو بۆمبایەکـەی بـە دوو دەسـت هەڵگرتبوو بەقوەت بـەردێکی زەلامـی پیـادادابوو بۆمبـا تـەقیبوو کـەس سـەری سـەلاحەدینی نـەدۆزیبوەوە، بابەرەسـوولو بابەکـەش وەکـو بەبرینداری هەڵیانگرتبوونەوە بۆشەو مردبـوون، دوو منداڵـی تریـش کەبـەرخیان ئەشووشـت

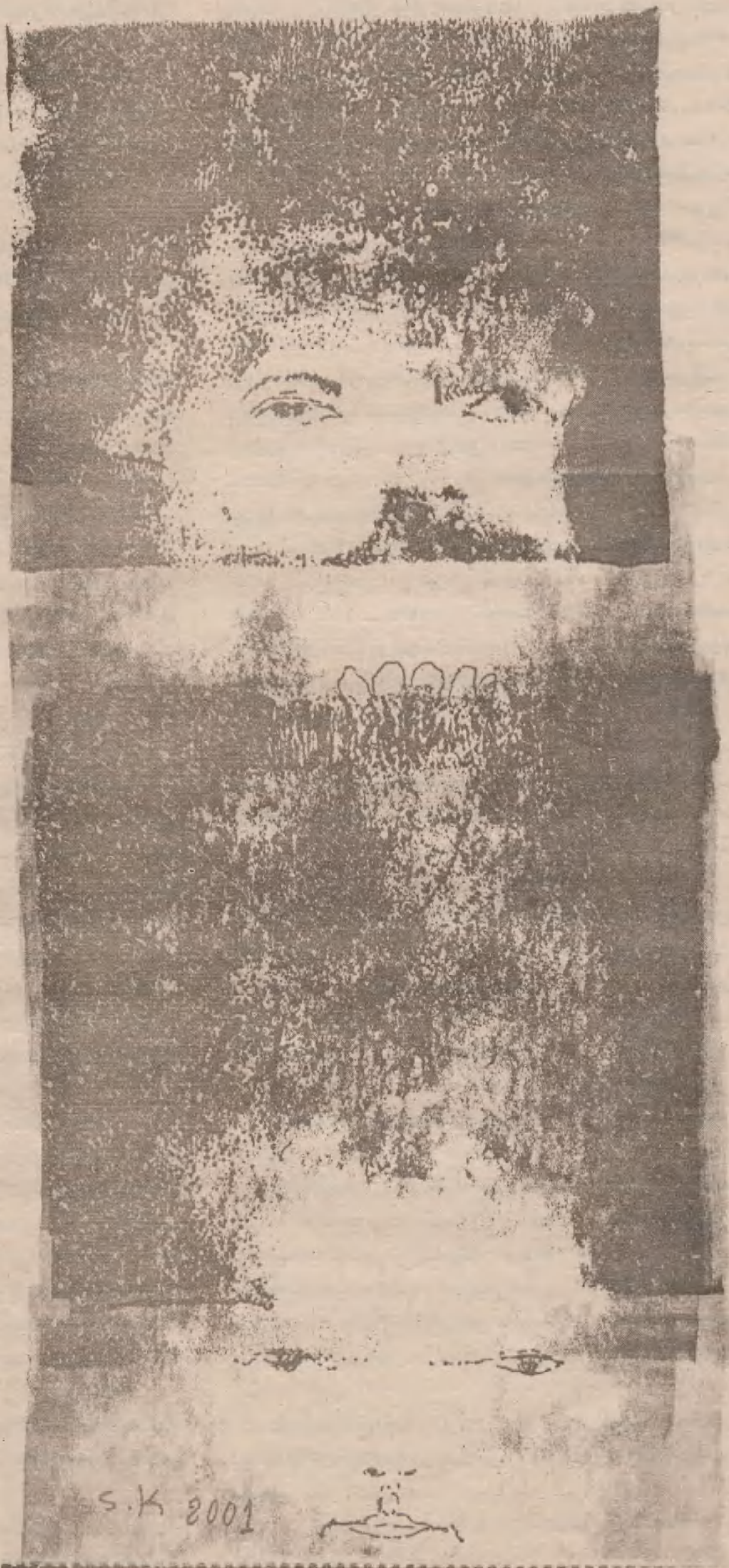

گریانـــە، بـــاوکم لـــەزاری مزگـــەوت راوەســـتابوو، پێـــی وتم: "یونـــس

هـەردووکیان دەسـت بـەجێ مردبـوون. ئیـتر بـەم سـوورەتە ئـەم بۆمبایانـەی کـەئینگلیز لـەپاش حـەربی عالـەمی یەکـەم لەسـەر ئەمـەی کەکۆیـە حـاکمی سیاسیان دەرکردبـوو لەحکومـەتی ئینگلـیزی عادیلـە عاسـی ببـون، بـەکۆیێ دادابوو لەوەختی خۆی فەقێیەك‌و دوو مریشکی پێ کوژراوە.. خانوەهای پێ وێران کردبوو، بەڵێ ئەم بۆمبایەش لەم بۆمبایانە بوو گەلەرووبارەکە ئەوساکە نەتـەقیبوو بـەڵام لـەپاش دەسـاڵ لەمەوسـیمێکی کـەدار بـەری ئـەدا گـوڵ ئەپشکوت ژیان تازە ئەبۆوە داری پێنج لاوی تازە هەڵچووی بڕی گوڵی جوانی هەڵوەراندن چرای ژیانی کوژاندنەوە.

* * *

ئێستا من لەساڵی ١٩٣٣م سنفی پێنجی ئیبتدائیم، لەم ساڵە مـەجرای ژیانم گۆڕا، لەدەوری منداڵی هاتمە دەورێکی تر کەئیتزانێکم پێ وەرگرتبوو لەم ساڵەدا:

١- دەستم پێکرد بەوردی دیوانی حاجی مەلاقادری کۆیی موتالەعە بکەم بـەڵکو شـیعرەکانیم ئەغلـەب لەبـەر کردبـوو، دیسـان مـام کـەزۆر بـەوردی گوڵلەشـیعرو قەسـائیدی شـاعیرانی کۆیـی وەکـو (عـەونی، راجـی، عاسـی، حسێنی) رابگرم‌و لەبەریان بکەم بەمەش ئیکتیفام نـەدەکرد هـەر شـیعرێکی کوردیـم بکەوتایـە بـەرچاو ئەمنووسـی‌یەوەو لەبـەرم دەکـرد تـا ئەغلـەب شیعرەکانی (وەفایی، کوردی، بێکەس، زێوەر، پیرەمێرد)م لەبەر کرد زۆرم لا خۆش بوو کەبەیانیان حەمەرەش‌و غەریب موستەفا لەمەکتەب ئەهاتنە دەرەوە بەحەماسەوە شیعری (ئەی وەتەن مەفتونی تۆم)ی بێکەسیان ئەخوێندەوە لەم ساڵەدا بەرەبەرە هەستم بەخۆم دەکرد لەزەت لەشیعر وەرئەگرم بەڵکو زۆرم لا خۆشە.

٢- عەبدولکـەریم سـەید ئەحمـەد کەبەخزمایـەتی ئەگەیشـتەوە مـن بـووە رەفیقم عەبدول کەریم بەسێ چوار ساڵ لە من گەورەتربوو کوڕێك بوو زۆر رای لەخۆبوو خەیاڵێکی واسیعی هەبوو، باوکی سەید ئەحمەد لەشاعیرەکانی کۆیە ئەژمێردرا بە (حسێنی) ناسرابوو بەڵام لەبەر ئەوەی چونکی ئەشعاری وەتـەنی نـەبوو کـەس نـاوی نـەدەبرد، لەئەوسـاتی غـەیری گەنجەکانیشدا لەبـەر فـەقیری ئیهمال کرابوو بـەڵام (حسـێنی) وەنـەبێ زۆر بـاکی بـەو ئیـهمال کردنـەبووبێ بـەڵکو ئـەم لـەدونایی خۆیـدا دونیـای فـەقیری‌و ئـەدەب زۆر قـانیع‌و رووخـۆش ئەژیا، بابە شێخ زۆر رەفیقی (عومەر عەبدوڵلاو ئەحمەدی حەمە مەلاو عەونی شاعیر بوو) بەتەبیعەتی حال منیش تێکەڵی ئەم تیپە بووم زۆری پێ نـەچوو کەلەگەڵیان بوومە رەفیق، عەونی لـەبازاڕ بەقاڵ بـوو لاوێکی قەدە بالای رەنگ گەنمی چاورەشی چاو گەورە لووتێکی بەکەوانەی ناوەندی بەسەر دوو لێوی تێك قرمساوی باریکا هاتبووە خوارەوە، زۆر کەم قسەی دەکرد، بـەڵام ئەغلـەب قسەکانیشی نوکتەو حیکایـەتی عیبرەت ئامێزبوو، وەستا عـەبدوڵای ئامۆزای ئاسنگەر بوو نـەیدەزانی بخوێنـێ‌و بنووسـێ، بـەڵام لەعـەقڵ‌و رەئـی‌و تـەدبیرا هەموو لایەك ئیعتمادیان لەسەر ئەکرد، عومـەر کوڕێکـی سـوورەی مـووزەردی چاوکاڵی بەشـەوکەت بـوو زۆر بەقاقا پێدەکـەنی روحێکـی گوشـاد دەنگێکـی خۆش دڵێکی بێ گـەردی پاك بەراستی میر کوڕانی ئیحراز کردبوو، ئەحمـەد کوڕێکی باریکەلـەی زەردی چاوگـەورەی لـوت خـڕ بـەڵام نێوچـەوانێکی پـان، هەیکەلێکی جوانـی هـەبوو زۆر دەنگـی خۆش بوو زۆریش تەفەنونی لەشـەدە بەستن دەکرد چاو لەدەر بوو دۆستداری عەشقبازی ئەکرد، بەراستی مێبازی بەئیرس بۆ مابۆوە بەڵام لەسەعی نەکردن چاوم لـەوان نـەدەکرد بـەڵکو بەتـەنها لەماڵـەوە زۆر سـەعیم ئـەکرد لـەم تەئریخـە لەگـەڵ ئـەم برادەرانـە فـێرە جگەرەکێشان بـووم بـەڵام لەماڵـەوە بێجگە لەخوشـکم زیـاتر کـەس نەیئـەزانی کەمن جگەرە ئەکێشم.

٣- جارو بار هـاتو چۆی مزگـەوتم دەکـرد، فەقێیـەکانی مزگـەوت زۆر حورمـەتیان ئەگرتم، جارجـاریش لەسـەر ئەمـە موجادەلـەیان لەگـەڵ دەکـردم، کەبۆچی نوێژناکەم؟ بە کافر ئیتیهامیان دەکردم بەجەهەنەم تەهدیدیان دەکردم بەڵام من زۆر بەتوندی جوابم ئەدانەوە تاوای لێ ئـەهات کـەپێیان بڵێـم (ئێـوە عیبادەتی ئەوهام دەکەن وەیا بڵێم "وەرن تێم بگەیێنن کەدین چی‌یە؟" لەسـەر ئەمە دوورودرێژ ئەکەوتینە موجادەلە ئەم موجادەلەیەی من‌و هجوومی ئەوان رەدی فعلێکی لەنەفسمدا ئیجادکرد، کەتووشی شـکوك ئـەهاتم وەشکەکەشـم ئەمەبوو خودا چی‌یە؟ زۆر چاکم لەیادە کەجارێکیان بەمنداڵی لەدایکم پرسی بوو: تۆ بۆ نوێژ ئەکەیت؟ وتی: "بۆ خوا کوڕم" پێم وت: "خوا لەکوێندەرە..؟" وتـی: " لەهـەموو شـوێنێکە، نـازانم" گریام وتم نیشانم بدە خـوام دەوێ" ئیـتر زللەیـەکی لێـدام ئـەم زللەیـە هاوێشـتمیە سـەر ئەمـە کـەخوا بەشـتی بـەترس بهێنمە پێش چاوی خۆم دیسان لەبیرمە لەرانیە جارێك مەلا حـەوێز ئەفەندی (معـەلیم) دەرسـی دینـی پـێ ئەوتین لێم پرسـی: مامۆسـتا خـوا چۆنـە؟ جوابـی دامەوە: خوا چ رەنگێکی نی‌یە، جیسمی نیە، بەهیچ ناچێ بەڵام هەیە ئەبیسێ گـوێی نیە، ئـەدوێ زوبانێ نیـە تێگەیشتی؟ وتم: "چۆن جیسـمی نیـە، بـەڵام هەیە؟ کەوابوو نیە" لەسـەر ئەمـە چوار داری لەدەستی دام ئەو دارانـەی مـەلا حـەوێزە ئەفـەندی وەك زللەکـەی دایکـم ئـەم سـوئالە زەهیبـەی لەمێشـکمدا نیشـتمەوە ئـەم جارە لەگەڵ ئەم فەقێیانـەی کەموجادەلـەم دەکـردن ئـەم رەدی فیعلـەی کەلەنفسـمدا هـاتبووە وجـوود هـەرگیز نەمئەویسـت کەبەتەنـها لـەم حیرەتە بمێنمەوە بەڵکو (ئینتیقامەن وە ئیستیهزائەن) بەنەزانینیان پێم ئەوتن "ئەگەر راستە خوا دەناسن خوام پێ بناسێنن، ئەم تەکلیفە زۆر جاران ئەوانی ئەهاویشتە سەر ئەمە کەلەدائیرەی سورەتی "قل هوو اللە احد"دا تـەعریفی خوام بۆ بکەن، بەڵام من جوابم ئەدانەوە (کێ ئەڵێ ئەمە وایە) ئەیان وت: خوا دەفـەرموێ.. ئـەمووت "کـێ گوێـی لێ بـوو کەئەمـەی فـەرموو..؟" ئـەیانوت: "تـەبیعی پێغەمبـەر" ئـەموت: کـێ گـوێی لێ بـوو لەگـەڵ پێغەمبـەردا کـەخوا ئەمەی پێ فەرموو..؟ ئەیانوت عەجایێب ئەمە وەحی‌یە هەر بۆ زاتی موبارەکی پێغەمبەر هاتۆتە خوارەوە کەسی تر گوێی لێ نابێ. ئەمووت: چ مەعلووم کەئەم تەعریفـە هـەر پێغەمبـەری خـوا داینـەناوە، وەئـەویش وەکـو ئێـوە خـوای نەناسیوە..؟ بەمە زوبانیان ئەبەسترا تـووڕە ئـەبوون ئـەیان وت: "هێشـتا تـۆ جاهیلیت" هێشتا ناتوانی ئیعرابی "ضرب عمرو زیدا" بکەی چۆن ئەتوانی کەپێغەمبـەر بەخوانـەناس ئیتیـهام بکـەی؟! ئـەمووت باشـە تـووڕە مـەبن، مـن کوردم عەرەبی نازانم چ عـەیبی تێدا نیە کەنەزانم " ضرب عمرو زیدا" چۆن ئیعراب ئـەدرێ بەڵام ئێوە ئیسلامن‌و خوا ناناسن، ئەمـە عەیبە! لەسـەر ئەمـە بارەها تێك ئەچووین لـەلایان ئەهاتمـە دەرەوە ئـەون منیان بە(مولحیـد) منیش ئەوانم بەجاهیل‌و درۆزن ئیتیهام ئەکرد.. عوسمـان سـەعید چوو بۆ رەوانـدوز مـن زۆرم کـرد کـەباوکی لەکۆیـە بـەجێی بـهێڵێ بـەڵام هەرچـەندێکی خـۆی رازی‌بوو ئەما باوکی مومانەعەتی نیشاندا، بەمە لێك تـەفریق بووین، ئێسـتا والەساڵی ١٩٣٤ چوومە سنفی شەشەم.

١- برادەرەکـانی مەکتـەبم: عومـەر عـەبدوڵلاو ئەحمـەد عەبدولکـەریم، ئەحمـەد هەرسێکیان لـە (بەکـەلۆریا) راسـیب بـوون‌و مەکتـەبیان تـەرك کـرد دەورەی ئێمـە لـەدەورەی پێـش خۆمـان منداڵـتربووین لەبـەر ئەمـە ئیـدارەی مەکتەب بەهەموو وەسیلەیەك تەشجیعی ئەمەی ئەکردین، کەموتەسیل سەعی بکەین ناوی کۆیە لەناو ناواندا زیندو بکەینەوە، دوو سێ ساڵ بوو مەکتـەبی کۆیە لەئیمتحاناتی وزاریدا (بەکەلۆریا) یا یەك ناجیح یا دوو ئیکمال هـەبوو بەس.

تەشجیعی هەئیئەتی مودەرسین ئێمەی بەنازکردبوو وەنازەکەشمان قبوڵ دەکـرا، هـەموو لایـەکمان تووشـی غرورێـك هـاتبووین ئـەم غـروورە سـەوقی ئەکردینـە سـەر ئەمـەی کەرقـە لەگـەڵ یـەکتر بکـەین حەقیقەتـەن لەسـنفدا زۆر موتەنافیسی یەکتر بووین‌و موعەلیمەکانیش ئەم مونافەسەیان لاخۆش بوو.

٢- ئاخیری ساڵ هات، حەفتەیەك لەپێش ئیمتحان (زەکی ئەفەندی) کەموعەلیمی تەئریخ بوو هاتە ژوورەوە موجەلێکی (الهلال)ی میسری بەدەستەوە بوو، هەروەکو جاران وەکو ئەسکەندەرنامە بخوێنێتەوە ئەم سوورەە بەئیشارەتو بەدەنگ، خولاسەی (دوەی مەمالیکی) بۆ تەقریر کردین لەپاشان وتی لەم موجەلەیەدا (فال نامە) هەیە فالتان بۆ بگرمەوە بزانن موستەقبەلتان چۆنە؟ ئەمری کرد یەکێکامن بەرامردن چوو لەبازاڕ هەندێکی برنج هێنا ئیتر لەدەوری کۆبووینەوە، یەك یەك چاومان ئەنوقاند بەسێ ئەموست هەندێك برنجمان هەڵئەگرت لەپاشان دانەکانیمان ئەژمارد کام رەقەمی بگرتایەوە، (زەکی ئەفەندی) سەیری ئەم رەقەمەی ئەکرد ئیتر هەر کەسە جوملەیێکی خۆشو ناخۆ بەری دەکەوت. نۆبەی من هات منیش رەقەمێکم ئیجاد کرد سەیری رەقەمی کردم وتي (لايمكن ان تجح في الحياة لأنك تريد ان تقتل عصفورين بحجر واحد، فيطران منك وترجع ان بخفي حنين) بەمە رەفیقەکانم لەپێکەنینیان دا، من چاوم پڕ بوو لەئاو بەڵام خێرا دەستم درێژکردە پەنجەرەکەی پشتەوەم قورئانێکم زۆر بەتەهەورەو سوێندم خوارد کەمومکین نیە ئەبێ من هەر ناجیح بم وە لەحەیات سەربکەوم لەسەرە ئەمە زەکی ئەفەندی رووی وەرگێڕایە قوتابیەکان وتی" فال درۆیە، هەرکەسێ عەزمی هەبێ ئەو ناجیح دەبێ" ئینجا پێی زانی کەلەوەختێکی ئەوها ناسکدا شتی واهێنانە مەکتەبو قوتابی بەرەو خورافات رواندن چەند غەلەتە.

٣- لەعەینی رۆژدا معەلیمی کیمیا (فەخری ئەفەندی سامی) سنفی شەشی کۆکردەوەو وتی" ئینشائەڵڵا ساڵێکی تر چاوتان لەم سنفە نابینم، لام محەققە کەزۆرترینتان دەرئەچنو دەکەونە شاران هەندێکتان دەخوێنێتەوە، هەندێکیشتان مل ئەداتە لایێکی تر لەبەر ئەمە بەپێویستم زانی کەئیمرۆکە ئاخیر جار کۆتان بکەمەوە رازو گلەیی لەیەکتر بکەین بادڵمان لەیەکتر نەمێنێ، لەهەموو شتێك خۆشتر زەکرەیاتی خۆیە، من گلەین لەهیچ کامتان نیە هەمووتان ساعیو بەئەخلاقن وە تێگەیشتوون، ئەگەر دڵی هەرکامێکتانم شکاندبێ لەسر مەسلەحەتو قازانجی ئەو کەسە بووە وەلەقەراری دڵی خۆمدا لەم تەهەورەی خۆم زۆر پەشیمان بوومەوە.

برایانم ئێوە ئینشائەڵڵا دەرئەچنو ئەکەونە حەیاتی تەحسیلەوە بەڵام حەز دەکەم کەژیانتان تێبگەێنم، ژیانی تەحسیل وەك ئاوێنەیەك وایە کەژیانی حەقیقی تێدا دیارە، بەڵام ژیانی حەقیقی وەك موسابەقەی ریازە وایە ئەوی چاك تەمرینی کردبێو نەترسێ ئەو کەسە هونەر ئەباتەوە ئەبێ ئێوە تەمرین زۆر بکەن تەحسیلی ئیبتدائی موقەدیمەیەکی زۆر بەسیتی عیلمە، ئەبێ تەمرین زۆر بکەنو سەیری ئەم ئاوێنەیەش بکەن کە چۆن پێشکەوتووە ئێوەش خاسیەتی ئەو بگرن، مەترسن ترسان گەڵێ شت لەدەست ئینسان ئەدا، ئێوە ئەچنە شاران ئەنواعی دەمو چاو ئەبینن، ئەنواعی تەبائیعو ئەخلاقتان تووش ئەبێو ئەنواعی جەمعیاتان تووش ئەبێ.

مەترسن موداخەلە بکەن تەشریکی مەساعیان لەگەڵ بکەن بەڵام ویجدانی خۆتان موعەزەب مەکەن هەر ئیشێکی کە کردتان سەیری ویجدانتان بکەن، ئەگەر موعەزەب بوو ئەمە گەورەترین جەزایە ئەگەر مەعود بوو، ئەمە بەقیمەترین موکافاتە، ئیتر ئێستا یەك یەك بێن موسافەحەم لەگەڵ بکەنو خوداحافیزتان بێ، یەك یەك هەڵساین دەستیمان گوشی ئەویش بەرووماڵن پێ ئەکەنی بەچاوێك کەهەموو برایەتیو خۆشەویستی بوو، لێمان ورد ئەبۆوە فەخۆی ئەفەندی هێشتا لەژوورەوە بوو کەمەلا عەبدولڕەحمان ئەفەندی مودیر هات ئێمەی دووبارە ختەوە سنف، لەبەردەممان راوەستا وتی "پاش نیوەڕۆ هەمووتان وەرنە مەکتەب لەلای من چا بخۆنەوەو تەعلیماتی ئیمتحانیش وەربگرن"

پاش نیوەڕۆ کەهاتینەوە لەحەوشەی مەکتەب فەقێ مەحمود فەراش سەماوەرێکی گەورەی لەبەردەمی خۆی دانابوو، تەختو کورسیش ریز کرابوون ئیتر مودیرە ئەفەندی لەناومانا ئەهاتو ئەچوو جغارەی دایە جغارەکێشەکان لەپاش ئەوەی کەگەلێك نەسیحەتی کردین کەقۆپیە نەکەین وتی" چ ئیحتیاجی نەسیحەت ناکات هەروەکو بۆ ئیدارە مەعلووم بووە دەورەی ئیمساڵ زۆر لەدەورەکانی رابردوو باشترە، ئومێدیش وایە کەدەورەی ساڵی ئاتی لەدەورەی ئێوە باشتربن.

ساڵی ١٩٣٥

لەپاشئەوەی هاوینێکی زۆر خۆشمله" مەلا زیاد" رابوارد لەم هاوینەدا بوومە کتێبە مەزرەعەی توتنی خۆمان لەگەڵ عومەری عەلیەگۆج ناوتووتنەوان بوو زۆربەکەیفو تەشقەڵە ڕامبوارد،گەڕامەوەکۆیە باوکمو ئاسفە ووتیان کەئەبێ بچم بۆ هەولێر لەوێ لەسانەوی بخوێنم، ئیتر ئووتمبیلم گرتچوومە هەولێر لەوێندەرێش بۆسیاحەت چوومەکەرکوكماڵی کاکەم حەمیدکەئەوساکە بەهیە کچی خاڵمی گواستبوەوە، چوومڵەماڵی بەهیە میوانبووم، زۆر خزمەتیانکردم کەمەکتەبکرایەوە حەمدی هەمووکتێبی سوونفی یەکی متەوەسیتەوەقاتێك ئەلبەسەیجوانی بۆکردم ناردمیەوە هەولێر، کەمەکتەبکرایەوە چوومە میتەوەسیتە، خۆم لەسنفی یەك تەسجیل کرد.

١- دیسانگەڕامەوەناوشاڕو هەللای براژنمو کاکەمسەعدی، جاران شەڕیان لەگەڵیەکتر دەکرد لەسەر ناگزووری ئێستاشەڕەکەیان ئەغلەب لەسەر ئەحواڵی کچەکانیەتی کەیەکێکیان لەکەرکوك ژنی کاکەم حەمید، ئەویتریان ژنی کاکەم ئەسەف بوو، بەڵام منوەكو تاکەهۆدەکەی سەرکۆشکم ئیشغال کردبوو، ئەوها دورئەوێستام جارجار بە ووتارێکی نەرمهەردولامساردئەکردەوە، ئەم مۆقفەیمن، کەکۆتری ئاشتیبووم، زۆرجاری وائەبوو، ساچمەی شەڕم بەسەروگوێلاك ئەکەوت،ئەممازۆری پێنەئەچوو هەردوولا بەرامبەر بەمن پەشیمان ئەبوونەوە زۆرجاری واهەبوو کەبەسەر ناکۆکی بەردفەردا.موەفق ئەبووم، مودەتی سێ چوار ڕۆژ لەماڵەکەم دەرم ئەپەڕاد.

٢-برادەرەکانی مەکتەبی شعوبەم هەموو هاتبوونە متەوەسیتە بێجگە لەنازیرەکەکان نەبێ ، کەلەبەر سقوتکردنیان مەکتەبیان تەرك فەرموو بوو، هەندێکیان ببونە پۆلیس هەندێکیشیان بێئیشلەهەولێر ئەسوڕانەوە، زۆر لەسەر شەقام تووشییەکتر ئەبووین زۆر بە ئیحتیرامەوە سەلامامان لە یەکتر ئەکرد. ئێمە قوتابیە غەریبەکان (کۆییوشەقڵاوایيورەواندزی لە هەولێر بە عینایەتێکی تایبەتی معامەلەیان لەگەڵئەکرا وە بە چاوێکی زۆرموقەدەر سەیر دەکراین، کەس ڕقی لە ئێمە نەئەبۆوە،بەڵکو(بالعكس) محەبەتمان ئەتوانم بڵێم لە دڵی هەمو هەولێریەك هەبوو، چونکە وایان ئەزانی بە ڕاستی کوردین مەسدەری وەتەنییەتو حەماسەت نموونەی کورد زوبانێکی فەعالین، لەبەر ئەمە قوتابییە هەولێریەکان زۆر خۆیان لێ نزدیك ئەکردینەوە،زۆر بە ئینتیباهو حەماسێکەوە گوێیا لە شیعرە حەماسیەکانی(عەونی،دلاوەر، بێکەس،زێوەر،ئەحمەد بەگ،)رائەگرت کە بۆمان ئەخوێندنەوە لە پاش نیوەڕۆیان لە چایخانەی مەگردیج کە هەم مەکتەبەو هەم چایخانەیەك بوو کەتایبەتی قوتابی لێ دائەنیشتن، لەم چایخانەیە بە(مسامرات)وخۆشی بە شەویش لە ماڵی قوتابیەکانی کۆیی کە لەگەڵشەقڵاوەیيورەوانوزیەکان موشتەرەکەن لە محەلەی عارەبخانوێیکیان گرتبوو، بە گۆرانیو ئەشعاری وەتەن ڕامان ئەبوارد ئەغلەب شەوانی جومعە تا درەنگ دائەنیشتین، لەهەولێریەکان خاستەن(فەتاح جەبار) کەبەخەسرەو مەشهور بوو وە(جەلال قادل)وە(مستەفا محەمەد)وە(برهان محەمەد) کەبەجاهد مولقەببوو، ئەمانە دەمو سات لەگەڵمانبوون، فەتاح خەسرەو کوڕێکی چوارشانەی باڵابەرزیئەسمەری، دەستوپلشەڕانی بوو، زۆربەوشەخسیەتانە ئەچوو کەلەسینەما نیشانئەدرێ، شەڕانی بەڵام دەمبەپێکەنین، ڕاست، زۆر

جوامێربوو، تەقریبەن هەمووقوتابیەکانی هەولێر لەشەقو قسەئەترسان، نەیان ئەتوانی کەلـەوتاری دەربچـن، خەسـرەو بەنیشـتیمان پـەروەرێکی(متطـرف- موتەتـەریف) ئەناسـرا، وەیـەك لەمکەسـانە بـوو قیـادەی ئـەم موزاهەرەیـەی کردبـوو، لەسـالی١٩٣٢دا بەرامبـەر بەحکومـەت نیشـانیاندابوو،زۆرجـاران کەلەمەکتـەبی مگردیـج دائەنیشـتن وە ئەکەوتنـە باسـی دوورو قـوول، ئەگـەر یەکێکی ناجائیز بهاتبایەخێرا مگردیج ئەفەندی بەلامانەوە ئەهات بەدەنگێکی هێواشـەوە ئـەیگووت"کوونشـمەین" یـەعنی"مـەدوێن"مگردیـج ئەفـەندی ئەرمەنیـەکی بـەناوی سالان کـەوتو پیـاوێکی باریکەلـەی سـپی،چاوشـین، ڕووچرچ قژسپی، زۆر پاکوخاوێن بوو، بەڕاستی زۆرقوتابیەکوردەکانی خۆش دەویست، ئێمەش زۆرحورمەتی ویمانئەگرت.

٣-زۆرم حەز دەکرد کە سەعاتەها لەگەڵ جاهید پێکەوە دانیشین باس لە شیعرو ئەدەبیات بکەین ،ئەو هەر وەکو(جەبار ئاغا کانی) کەمامی جاهید بـوو، شـاعیرێکی موناسـیب بـوو،شـیعری زۆر تـەڕو غـەزەلیاتی زۆرگـەرمی خۆیوکانی بۆ ئەخوێندمەوە، منیش ئەشعاری غەرامی شاعیرە مەشهوورەکانم بـۆ دەخوێنـدەوە، جاهید کوڕێکـی بەشـەوکەتی دەمبەپێکـەنینی شـۆخ بـوو، هەڵسـتانو دانیشـتنی زیندەگـیو گەنجایـەتی ئەبەخشـی، بەئەلبیسـەی زۆر جوانو پارەیـەکی زۆرەوە هـەتا لەدەستی بهاتبایـە خۆی لـەلزەتو سەفاهەت دوور نەئەکردەوە ئێمە تەبیعی هەر هەڤاڵی چایەخانەی مگردیج بووینو بەس، زۆر جـاران نەسـیحەتم ئـەکرد کەجەوهـەری ئـەدەبی خـۆی بـەم سـەفاهەتە نەکوژێنێتـەوە، ئـەدەب بـەبێ سـەقافەت چ قمـەتی نیـە، ڕووبداتـە خوێنـدن. هەروەکو جاهید لەمەکتەبدا سنفێك لەپێش منەوە وو لەئەدەبدا پایەکی بەرزی وەرگرتبوو، زۆر ئەم وتارانەی منی لا مەرغوب نەبوو بەڵکو ئەیووت "حەیات فورسەتێکە زۆر بەقیمەتە بەخەفەتو مێشك مەشغوولکردن لەدەست خۆمانی بدەین جارێکیتر ئەم حەیاتەمان بۆ ناگەڕێتەوە، کەبـەرندو خرابـاتی تکراری بکەینەوە، حەقیقەت ئەمەیە کەمنی تێدام دونیای من ئەم دونیایەیە کەخودا لەقورئاندا سۆفیو مەلاو شێخەکانی پێ هەڵخەڵەتاندووە ئەویش: مەی، کچی جوان، شیعری خۆش، کەیف خۆشیە ئەمەی ئەووتو بەرووما پێئەگکـەنی بەلام من وەنـەبێ وشە گەرمـە بەتیەنـەکانی (جـاهید) زۆرم تەئسیر تێبکـات، بەڵکو (بالعکس)بەیـەکێکم دائەنا کـەخۆی بەدەسـتی خـۆی ئـەکوژێو ئـاگری زیرەکـیو جەوهـەری ئـەدەبی خـۆی ئەکوژێنێتـەوە، زۆرم پـەرۆش بـوو کەبـەم تەرزە ئەم لاوە بەرەو کەوتن، بەرەو سووك بوون بەرەو تاریکی بڕوات، لەگەلێك موناقەشاتو وتاری بەینی خۆماندا، هەستم بەخۆم دەکرد کەهیچ نازانم زوو تێگەیشتم کە خوێندنی مەکتـەبو دەرسـەکانی زانینەکـەی لەوانـە نیـە گـوێ موجادەلەیێکی پێ بەریەوە لەبەرئەمە زۆر بەحەماسەتەوە لەکتێبخانـەی کاکەم سەعدی دەستم پێکرد کەموتالـەعات بکەم، لەپێش هەموو شتێکا، تەئریخی سەورەی فرانسەو تەئریخی یۆنانم بەتورکی موتالەعە کرد، لەپاشان تەئریخی ئیستقبالی جـەلال نـوری مەشـهوورم هەرسـێ جـوزء تـەدقیقو خوێنـدەوەو تـەئریخی کـوردو کوردسـتانی ئـەمین زەکـی بـەگو تـەئریخی بابـان سـۆرانو موکریانی سەید حسین حوزنیم بەکوردی خوێندەوە، ئەمانە هەمووی دروشمی رابوردوویان هێنامە بەرچاو، لەگەڵ خۆم زۆر موجادەلەم ئەکرد، مام بەرەبەرە مێشکم بکەمەوە، تەقدیری تەئریخو تەنفیزی بکەم.

لـەم تەئریخـە بـوو کـەدیوانی نـالیم زۆر بـەوردی خوێنـدەوە، شـیعرە جوانـەکانی نالی لەگەڵ شیعرە ئاگرینەکانی حـاجی قـادر لەمێشـکمدا لەسـەر زەعامەتی ئەدەبی شەڕیان بوو، لەم شەڕە شتێکیان بەمن بەخشـی، ئەویش بۆ شیعرو ئەدەبیات رواندمیان، زۆر خـەیاڵی وام لەمێشکدا بوو کەحـەزم دەکـرد بـەناو خـەلقیدا بـەرپایان بکـەم خـۆم ئیمتحـان کـرد کەئـەتوانم شـیعر دابنێـم شەوێکیان تا درەنگ نەنووستم قەسیدەیێکی پانزە بەیتیم دانا، کەتەسەوری دایکێکم تێدا کردبوو، بۆ رۆڵە لەسەورە کوژراوەکەی چۆن ئەگریا! ئەمە یەکەم شیعر بوو کەدامناوە، ئێستا تێئەگەم، ئایا بۆچی قەسیدەیێکم لەسەر تیلابی چاوی کچێکی جوان دانەنا؟ ایا ئیحساسم نەبوو؟ یان لاو نەبووم..؟ بەڵێ هەم ئیحساسو هەم گەنجایەتیم هەبوو، بەڵام نـالی کـەبۆ دلـداری رای ئەکێشـامو حـاجی قـادر کـەبۆ نیشـتمانپەروەری رایئەکێشـام ئـەم دوو شـا شـاعیرانە هـەردووکیان جیاجیـا تەئسـیری خۆیـان لـەدڵم کردبـوو، بـەلام موتالـەعاتی تـەئریخمو موحیتـە ئاگرینەکـەمو نەفسـیەتی بـۆ خزمـەت تێنـوم ئەمانـە هەرسێکیان منیان بەلای (حاجی)دا دا هەر کەئەمویست غـەزەلێکی غـەرامی بڵێم دەنگی پیرۆزی حاجی بەسەریدا ئەیقیژاندمو ئەیفەرموو:

باسی زولفی درێژو چاوی بەخەو

نـەبڕاوە بـووە تـڕی خەسـرەوئیتر دەستم لەقەلـەم شـل دەکـرد مـەجرای تەفکیرم ئەگۆڕاند. من لەهەولێر هەر شیعرێکم کەدائەنا، نیشانی جاهیدم ئەدا، ئەویش زۆر نازکانە بۆی تەسحیح ئەکردم ئەمە لەنگە، ئەم کەلیمە بەقافیە نیە، ئـەم وتارە زەعیفە، ئـەوهابی باشترە ئـەم بەیتـە لەگەڵ هینەکـەی پێشـە خـۆی لـەوەزندا جیـاوازن ئیـتر بـەم سـوورەتە چـەوتو چێلـی شیعرەکانمی راسـت ئەکردەوە، لەپاشان دەستی ئەگووشیمو ئەیووت "تەبریکت ئەکەم" ڕۆژ بەرۆژ بـەرەو تـەکامول ئـەڕۆیت، تـۆ لـە موسـتەقبەلدا ئەبیـە شـاعیرێکی بـاش ئـەم تەشجیعەی جاهید رۆژ بەرۆژ مێشکی ئەکردمـەوە مـەراقی شیعر وتنـی زیـاد ئەکردم، لەمەکتـەبی متەوەسیتە موراقیبی عام کـەناوی (عـەلی حسـین..) بـوو لەلایـەن خورشید سـەعیدی مودیر دانرابوو بەجاسوس لەسـەر ئێمە، ئێمـەش ئەم وەزیفە موبارەکەی (عـەلی)مان بە تـەجاوزو تـەحقیر کردنی تـەقدیر دەکرد، بەرامبەر ئەمە خۆی پێ رانەئەگیرا، ئەچوو لەلای مودیر شکایەتی لێ ئەکردین مودیـری مەکتـەبیش هـەر ڕۆژە چەشـنە تـەکبیرێكو چەشـنە بەهانـەیێکی پـێ ئـەگرتین بـەم حاڵـە رامـانبوارد، تـا ئیمتیحـانی نیـهائیمانـدا، ئـەو ڕۆژەی کەنەتیجـەی ئیمتیحانمـان وەرگـرت لەچایەخانـەی مگردیـج زۆر خراپمـان لەیەکتردا، ئەو خۆیو چەند خزمێکی بوو، ئێمەش حەفت کەس بووین، شەڕ کەوتە سەر جادە هەر دەست بوو ڕانەوەشا، بەرد بوو تێئەگیرا، هـەر دار بوو ئەوەشێنرا، بـەم چەشـنە شـەر سـەعاتێك دەوامـی کـرد، تـا قوەتێکـی کـافی لەپۆلیس هاتن ئێمەیان بردە مەرکەزی پۆلیس، لـەوێندەر کەفالـەتیان لەهـەموو لاییك وەرگرتو بەرەڵڵایان کردین، سبەی هەر لەدائیرەی پۆلیس سولحیان پێ کردین، قەزیەیان سەدکرد.

لـەم ساڵە لەهاوین لـەپێش وەی کەبچمـەوە کۆیـە، مـانگێك بـۆ رابـواردن چوومـە گونـدی (تیمـار) کەسـێ کیلۆمـەتر لەهـەولێر دوور بـوو وە موڵکـی سەعیدی سـەید عومـەر اغـای زاوام بـوو لـەوێندەر لەگـەڵ فەلاحـەکان زۆر زۆر یەکترمان خۆشویست، فەلاح -کرمانجەتی- وەکو منداڵێك وایە هـەر کەسێکی کەبەرووی زۆر پێبکەنیو بیلاوێنیتەوە خۆی بەئاسوودەیی ئەهاوێتـە باوەش بەسـەهلی کلیلـی دڵـی خۆیـت ئـەداتێ، هێنـدەی پـێ ناچـێ کەلـە تەکتـەوە دائەنیشـێ داخـی دڵـی خۆیت بۆ هەڵ ئەرێژێو باسـی نـاگزوری خۆیـانت بـۆ ئەکات، بەڵام هـەر ڕێگەیـەکی کە بۆ ازادیو لـەم کۆتـە رزگـاربوونت کەنیشـاندا خێرا سەرت بۆ ئەلەقێنێو بەقسەت ناکات زۆر لـەئاغا ئەترسن زراویـان لەمـەلا چووە لەگەڵ ئەوەشا ئەگەر بزانن ئاغاکەیان لەحکومەت زەعیفەو بێ دەستەڵاتە بەهـەموو وەسیلەیەکەوە دزیو بەهـەموو ڕێگایەکـەوە درۆزنـی لەگـەڵ ئەکـەن، ئەگـەر بشزانن کەمـەلا لای ئاغا مـەرغوب نیە ئەیکەنـە قەشمـەرجاری خۆیـان، ئەمما (شێخ) لای کرمانج فەوقی هەمو شتێکە، شێخێك ئەتوانێ زۆر بەسەهلی شەوکەتی ئاغا بشکێنێ، بەلام ناتوانی سولتەی ئاغا وەربگرێ.

زۆر جار (مەلا هەمزە)ی موختار کەلەوەختی خۆیدا سیپارەی خوێندبوو، بەتەنها کەئەیتوانی حروف لێكبکاتـەوە لەقـەبی مەلایـەتی ئیحرازکردبوو، وە تـەمیزێکی عەقلیو تـەدبیری بێ هـەمتای لەچاو ئـەوانی ترا بەخۆشـك ئـەبرد، بەڵێ زۆرجار ئەم مەلا هەمزەیە لام دائەنیشت لەپاش ئەوەی کەدوو سێ پارت

دامەمان ئەكرد، ئەوباسی غەدرو زۆرداری ئاغاو من باسی بێ دەستەڵاتیو بێ هاوپەیمانی خۆیانمان بۆ یەكتر ئەكرد، هەستم بەمە كردبوو كەپەس مەلا هەمزە لەوتارەكانم دەگات، وەهەر مەلا هەمزەشە گەر بیەوێ لەم گوندە زەلامە كە (١٥٠) ماڵە بتوانێ كەشعورێك فڕێبداتە ناو كرمانجەكان، بەڵام ئەمەندە بێ باوەڕبوو، كەپشتی بەبرای خۆی نەئەبەست وەبەسێبەری خۆی بڕوای نەئەكرد كەسێبەرە، ئەم بێ باوەڕیە خاسیەتێكە كەلەناو میللەتی جاهیلدا گەورەترین میكرۆبە لەلەشدا، لەخوێنی ئەم لەشەدا ئەژی.

لەشەخسی بێ پێچەوانەی كرمانجدا زۆر شت ئەبینرێ گەر بەوردی لێی وردبییەوە زۆر شتی لێ ئیستینتاج ئەكرێ لەپێش هەموو شتێكا ئەبێ لەگەڵ كرمانجدا زۆر واقیعی بی چونكە بێجگە لەمەی كەئەیبینیو بێجگە لەمەی كە ئەیبیستی چیتر لەژیان نازانی، چونكە نەخوێندەوارو هیچ نەزانن لەژیاندا هێشتا لەدەوری زراعیدا ئەژینو زۆر مەربوتی زەویو خرافاتو زگی خۆیانن هیچ وەختێك ئەمەلی وەعیی لێی ناكرێت، وەبەچاوی مەسلەحەی عامە سەیری هیچ شتێك ناكەن، ئەم سەبەبە كافیە كەتەبیعەتی چوارپێیان هەبێ بێجگە لەتەهدید نەبێ لەهیچی تر ناترسێن بەڵكو تەهدیدی بێ تەنفیز لەنەزەر دەشتەكیدا چەشنە درۆیەكو خۆهەڵكێشانێكە كەپیاوی زوو پێ سووك دەبێو زوو لەپێش چاو ئەكەوێت، لە (تیمار) سەعید ئاغایان زۆر مەرغوب نەبوو، چونكە بەتەعبیری خۆیان بێ دەسەڵات بوو.. ئەم زاهیرەیە زۆر بەئاسانیو پەنهانی رەوشتی دێهاتی بۆ ئاشكرا كردم، كەئەویش بۆ ئەمەی نفووزی لەناو دەشتەكیدا بەقووەت بێ ئەبێ هەردەم لێدەر بێ پیاو خراپ بێ بەكوشتن ماڵ سوتاندن، مەڕ، ماڵات لێ دزین، هەتك پێ كردن، لێت بترسین، پیاویش لەدەشتا بۆ ئەمەی كەخۆی نەشكێنێ ئەگەر یدیعایێكت هەبێ، ئەبێ پیاوی دزو كاركردە رابگری، ئەگەر ئیدیعاشت نەبێ، ئەبێ مل بۆ یەكێكی دەست ئەستوور كەچ بكەیت.

ئەمە خاسیەتێكە كەلەگەڵ خوێنو گۆشتی دەشتەكی تێكەڵ بووە ئەم خووەشیان لەهەرە مێژوێكی دوورەوە وەرگرتووە لەو وەختە وەرگیراوە كەدراوسێیەكانی كورد تەختو تاجی كەیانییان لەناوبردو بەتەحریزو هاندانی رونەسای عەشایر لەزد یەك جامی ئیتیحادی لێ شكاندوون، تەبیعی سیاسەتی (فرق تسد) لەزەمانێكی زۆر دوورەوە لەكوردستان تەتبیق كراوە، كەتەفرەقەو خودپەسەندی بەدەرەجەیەك (تركزی) كردووە، كەئەتوانم بڵێم هەڵكێشانی مومكین نیە، تەبیعی ئەم خود پەسەندیە كەهەموو مەعنایێكی خۆش ویستنو تەماعیو حەداسەتی تێدایە، هەر فەردێكی لەكوردا كەبیگری زۆر حەز ئە(تەسەلوت)و لەلێترسان دەكا، ئەمەش ئاشكرایە كەهەر كامێكیان دەستی بوو لەم ناحیەوە درێغی ناكات ئەم خود پەسەندییەی كەباسم كرد، ئەم رەوشتەی كەلەدەشتەكی هێناوەتە وجوود لەدەسەڵاتدارەكان بەغروورو غەدر بەدیار ئەكەوێ،

لەبێ دەستەڵاتەکانیش حەسادەتی پێبەخشیون، ئەم حەسادەتەی کەئەوانی هاویشتۆتە سەر تەبائیعی ئافرەت، لەعەلەیهی یەك دووان، عەیب بۆ یەکتر دیتنەوە، خۆرەپێش کردن وەلەرێگای ئەم خۆرەپێش کردنە ئەنواعی ناجائیزی کردن بەرامبەر بەدەسەلاَت سەروماڵیان هێن خۆیان نیە، بەرامبەر بە پیاوێك کەلێی بترسن وەیا ئەمەلی شتێکی لێ بکەن پیاوی زۆر سەخیو چاوتێرن، بۆ باقیتر قابیلی چروكو دەستقووچاون.

بەڵێ ئەم وەختەی کەمەلا هەمزەم لەگەڵ دائەنیشتو پێکەوە لەمەشاکیلی ژیان ئەدواین، ئەم هەموو حەقائیقانەی سەرەوەشم لەمێشکدا ئەهاتو ئەچوو، زۆر مەئیوسوو بێچارە ملم بۆ ئەم راستیە کەچ کردبوو بەلاَم محاوەلەتی زۆر فاشیلیشم هەر دەکرد.

رۆژێکیان کابرایەکی هەولێری کەئاسنگەر بوو بەهۆی ئەوەی بەقەرز گاسنو ماسنی بۆ فەلاحەکان دروست کردبوو دەمەزەنی کردبۆوە، وەبۆ ئەمەی قەرزەکانی بەدەغڵ کۆبکاتەوە رووی کردبووە تیمار، تەبیعی هەموو لایەك زۆر حورمەتی وەستایان گرت وەستا پیاوێکی زەردەڵەی دەم قووچی رالەخۆبوو، ئەمەی ئەزانی کەئاغای ئەم گوندە سەعیدەو هەولێریە وەخۆشی هەولێریە، ئەم حاڵە غروورێکی بێ پەروای پێ بەخشیبوو، لەمەیانی قسەدا پێیان وت: وەستا خەتاب هەر پیاوە لەشوێنی خۆیدا چاوکراوەیە وەستا خەتابیش نەهینایو نەبردی وتی: "وەڵلاَ کرمانج قەت عاقڵ نابنەوە هەر کەرن!!" ئەم وتارە منی تاساند مەجلیس قسمێکی وسکتو قسمێکیش بەعەسەبی‌یەوە پێ ئەکەنی، مەلا هەمزەم هاتە پاڵ وتی "ئەگەر سەعید ئاغا دەنگ نەکا، من ئیمشەو بەزمێکی وا بەوەستا خەتاب دەکەم کەزۆری پێ پێبکەنین" جوابم دایەوە کەبەزمەکە بکاتو مەسئولیەت لەملە من بێ، مەلا هەمزە برایەکی هەبوو ناوی حەسەن بوو پۆلیس بوو بەسیلە هاتبۆوە ئەلبیسەی پۆلیسی لەگەڵ خۆیدا هێنابووە برایەکەی ئەلبیەی پۆلیسی لەبەر کردو سواری ماینێکیان کرد لەسەر بستەکەی دیار ماڵانەوە تفەنگێکی تەقاند بەتاو رووی کردە ئاوایی، وەخت شەو بوو مانگەشەوێك وەك رۆژ وابوو، ماڵی سەعید ساواریان ئەکوتایەوە، ئاوایی بەجارێك بەژنو پیاوەوە لەساواری ماڵی ئاغا وەرهاتبوون، کەحەسەن بەسواری لینگی دایە سەر ئاوایی کەم کەس حەسەنیان ناسی‌یەوە، بەلاَم خێرا تێیانگەیەندرا کەدەنگ نەکەن، حەسەن بەعارەبی وتی: وەستا خەتابی ئاسنگەری هەولێری لێرەیە؟ ئێمەش وتمان بۆ؟ برایەکی ماڵی دزیاری لا ئاشکرابووە، لەسەر قسەی برایەکەی زۆرترینی ئەشیا لای وەستا خەتابە کەهێنایەتی لەدەشت بیانفرۆشێ، ئێمە مەفرەزەین لەبەیانی‌یەوە بەهیلاك چووین، ئەم دێهاتانەمان نەهێشت ئێستا لە (عەزە) وتیان کەئیمرۆ هاتووتە تیمار باش چاوەشە ئەفەندی وا لەسەر رێگا راوەستاوە ئینتیزار ئەکا ئەبێ ئێستا تەسلیمم بکەن.. ئەحمەد چوو جەلەوی ماینەکەی گرت وتی. فەرموو دابەزە چایێك بخۆرەوە - پۆلیس قۆنداغە تفەنگێکی لێدا وەستا خەتابیش خۆی لەپشت دوو زەلاَم ئاخنی بوو بەکوردێکی شکستی هەولێریانی ئەیووت "جووبووم لەسەر دەستتان مسلمان بووم، تەسلیمی ئەم کافرەم نەکەن، هەمن لەرێگا دەمکوژێتەوە" جوابی پۆلیسمان دایەوە کەوەستا خەتاب نەهاتۆتە تیمار، لەم ئانەش وەستا خەتابیان بەدووسێ کەس برد چارۆکەێکی ئافرەتیان پێدادا لەگەڵ ئافرەتەکان هاویشتیانە بەر ساوار کوتانەوە، بەم چەشنە پۆلیسەکە دووسێ جاریتر هاتەوە هەر جارە بەجۆرێك لەمزگەوت یان لەسەربانەکەی جوریکی لەتەویلە، ئیتر بەم چەشنە نەیانهێشت تا بەیانی وەستا خەتاب لەترسی پۆلیس بنوێ، لەم مەیانە خۆی بەقوربانی هەمو شتێکی کرمانج ئەکرد، بەیانی زوو لەخەو هەڵسا بەرەو هەولێر گەڕایەوە ئێمەش مەحمودی پیاوی سەعیدمان لەگەڵ ناردو کاغەزێکمان بۆ کاکە سەعدی برام نووسی کەوا نیشانی وەستا خەتاب بدات پۆلیس بەغەلەتی ملی ئەویان گرتووە، لەوسەر کەمەحموود گەڕایەوە،

وەستا خەتاب گلۆزێك جغارەی غازی بۆ مەلا هەمزەو ئەم کەسانە ناردبوو کەرزگاریان کردبوو، وە وتبووشی سەلام لەهەموو خزمەکان بکەن پێیان بلێ مەراق نەکەن (الحمد لله) مەسئەلەکە درۆ بوو، هەر بەمەش ئیکتیفای نەکردبوو، بەڵکو بۆ شەو دەستەێکی مۆمیشی لەسەر قەبری (شێخ‌ئەڵلاَ) سوتاندبوو پاش سێ ساڵ زانیبوویەوە کەئەمە موئامەرە بوو، زۆر تووڕەو سوێندیشی خواردبوو کەئەمەیان لەسەر ناچێ؟!

ئەم حادیسە بەسیتە شتێکمان نیشان ئەدا کەدەشتەکی ئەگەر ترسیان نەبێو (توجیە) بکرێن هەردەم بۆ موحافەزەی حقوقو کەرامەتی خۆیان فەعالترین دەستن.

گەڕامەوە هەولێر بۆ ئەمەی بچمەوە کۆیە لەپێش ئەوەی کەسەفەر بکەم حەفتەیەك لەهەولێر مامەوە، ئەو قوتابیانەی کەلەبەغدا ئەیانخوێند، هەموویان بەموناسەبەتی تەعتیل گەڕابوونەوە هەولێر، لەوانە (سەید فەتاح سەید عەزین)ناوێك کەلە (دار العلوم) دەی‌خوێند زۆر ئەفکاری کوردەواری سەوری بەرپا ئەکرد بەو بۆنەی کەمن زۆر تینوی ئەو ئەفکارانە بووم خۆم لێی نەزدیك دەکردەوە لەو تەئریخی کفاحی پۆلۆنیام وەرگرتو خوێندمەوە حەقیقەتو وەزعیەتی پۆلۆنیا زۆر بەوەزعیەتی کوردستانی حاڵی ئەچوو، میللەتێکی گەورەو بەمەزیەت ولاَتێکی بەرینو دەوڵەمەند ببوە (زەحیەی) سیاسەتی دراوسێیە بەقوەتەکانی سەدان هەوڵو تەقەلای سەربەستیان دا هەموو جارێك فەشەل بوون بەلاَم نەبەزین ئیسراریان لەسەر خەبات هەر کرد تا لەدواجارا موەفەق بوونو بەئاوات گەیشتن، دیسان هەر لەسەید فەتاح کتێبی (قضية الكردية)ی بلچ شێرکۆ دەستکەوت فەزایحاتی تورکیام خوێندەوە کەلەگەڵ کوردەکان کردبوویان بەلاَم سەید فەتاح دیعایەی چەشنێكو تەکلیفی چەشنێکی‌تر بوو دیعایاتی سەوری دەکردو تەکلیفی دانانی جەمعیاتی تەعاونیو ئیقتسادی دەهێنایە بەرو هەردووکی بەبۆیاغی حەماسەت بۆ بۆیاغ دەکردم ئەمانە سەریان لێ شێواندم لەپێش ئەمەی کەبۆم ساغ بێتەوە مرازی چیە وەیا بەراستی بۆ چ چەشنە ئیشێك ئامادەیە چوومە کۆیە.

لەکۆیە زۆر گیر نەبووم چوومە (مەل زیاد) بۆ سەر توتنجار عوسمان ئەفەندی ناوێك کەلەتورکیاوە بەخەبیری زراعی لەلایەن حکومەت جەلب کرابوو، لەپاشان ئیستیغنای لێ کرابوو ئەم عوسمان ئەفەندی‌یە، لەسەر ئەساسی ئەمەی کەتوتنی سەیناغ تووتن بەبێ ئاو پەروەردەکردن دەکرد هاتبو مەلازیاد لە ئەرزێك توتنی داچاندبوو کەدەمزێو ئاوەزەن بوو، عوسمان ئەفەندی کوردی نەدەزانی لەگەڵ مەلا زیادی‌یەکان هەر بەئیشارەت قسەی دەکرد، بەشەو غرامەفۆنی لێ ئەداو کرمانج گەل لەدەوری کۆئەبوونەوە، بەرۆژیش ئیشی دەکرد بەم سوورەتە عوسمان ئەفەندی دەموسات مەشغوول بوو بەلاَم عەسران ئەهاتە لای من قاوەی ئەخواردەوەو باسی خۆش خۆشمان بەدەم یاری (دۆمینەوە) لەگەڵ یەکتر ئەکرد، حەقیقەتەن من لەمنداڵی‌یەوە هەندێك تورکیم ئەزانی وەلەگەورەیشدا بەموتالەعە ئیتلاعێکی زۆرم لەتورکی پەیداکرد، ئەم جارە بەهۆی عوسمان ئەفەندی تەمرینێکی باشم لەسەر بەتورکی دواندن کرد لەگەڵ ئەوا بەچاکی لەهجەم ئیستیقامەتی سەند وەختی تورکی لاتینی لەئەوەوە فێربووم، عوسمان ئەفەندی پیاوێکی کورتە بالاَی قەڵەوی دەمو چاو خروکاری دەم بەپێکەنین بوو.

ساڵی ١٩٣٦

مەکتەب کرایەوە کەئیکمالی تەحسیلم بکەم مەجبوورمام کەبگەڕێمەوە هەولێر، گەڕامەوە هەولێر، بۆ کتێب کڕین چوومە کەرکوك لەماڵی کاکەم حەمید دە رۆژ مامەوە، زۆر بەحورمەتو ئینعای مەرامەوە گەڕامەوە، لەپێش ئەمەی کەدەستکەم بەزیکرەیاتی (ساڵی ١٩٣٦) بائەمەم لەفکر نەچێ کەمن لەم ساڵە لەعومری (١٨) ساڵیدا یەکەم جاربوو کەسینەمام دیوە، لەمەوپێش هەر

ناویم بیستووه، وه ئەو فلیمەی کەیەکەم جار دیم فلیمێکی ئینگلیزی بوو، چەتەیی‌و ئیجرامی تەمسیل دەکرد ناوی (Black eyes) بلاك ئایس بوو بەلاّم لام زۆر غەریب نەبوو چونکە لە (مبادئ العلوم)دا لەقیسمی فیزیا سینەمامان خوێندبوو من ئەسراریم ئەزانی.

-١-

حادیسەی موراقیبی عامی مەکتەب کە لە بەشی سالّی ١٩٣٥دا بەیانم کرد بووە مایەی یەکێتی‌یەکی زۆر بەقووەت لەبەینی قوتابییە غەریبەکان‌و هەولێرییەکان، هەروەکو باسم کرد بێجگە لەم حادیسەیەش ئێمە یەعنی قوتابییە غەریبەکان لەهەولێر هەر خۆشەویست بووین بەلاّم ئەم حادیسەیە (بالذات) مەجالێکی تری داینێ کەبەرۆحێکی پڕ ئیعتیمادەوە لەگەلّ یەکتر هەلّبستین‌و دابنیشین، خورشید سەعید کەمودیری مەکتەبی متەوەسیتەی هەولێر بوو لەو سالّەشدا نەعرەی (...) پەروەری لەباو بوو وەبەراستی بەناوی ئەوەی کەقوتابییەکانی هەولێری لەعەرەبیدا زۆر زەعیفن وەئەبێ ئەمە چارەبکرێ‌وە ئەم چارەکردنەش بەدانانی لجنەی ئەدەب‌و خیتابە موباشەرە کرا، ئەم لجنەیە بە(نظارەتی) موعەلیمی ریازە داودە ئەفەندی ئیدارە ئەکرا وەهەرکەسی کەداخیلی ئەم لجنەیە بایە ئیمتیازێکی ئاشکرای ئەدرایێ وەئەغلەب ئەعزایانی ئەم لجنەیەش مندالّەکانی مەئمورین بوون بەم هۆیەوە تەفرەقەیێکی زۆر لەسووئی ئیستعمالی ئەم ئیمتیازانە کەوتە بەینی قوتابیان خاسەتەن ئەم ڕۆژەی کەحەفلەی یەکەمی ئەم لجنەیە هەر بۆ قوتابییەکان لەمەکتەب کراو لەم حەفلەیەدا مودیرو داود ئەفەندی هەردووکیان خوتبەیانداو، لەخوتبەکەیان ئەمەیان بەیان کرد کەهەرکەسێ بەجدی بۆ ترەقی ئەم لجنەیە تێ‌نەکۆشێ لەپێش چاوی ئیدارەدا سووك‌و موحتەمەلە لەدەرسەکانی سقووت بکا لەو رۆژەوە هەموو سبەینان کەئەچووینە مەکتەب لەسنفەکاندا لەسەر لەوحەی رەشدا جوملەی ناشیرین ناشیرین لەعەلەیهی کورد ئەنوسرا، بەرامبەر بەم ئەعمالانە شکایەت کردن زۆر فائیدەی نەبوو، قوتابییە کوردەکانیش بەمەجبووری لەبن جوملەکانی وان جوابیان بەناشیرینی ئەنوسیەوە.. غەریب نیە کەئەم جوملانە لەسەر دیوارەکانیش نوسرابوون، بەلاّم غەریب ئەمەبوو کەئیدارەی مەکتەب بەشیدەت تەحقیقاتی ئەکرد کەبگاتە جوابدەرەکان، تا رۆژێکیان مودیر وتی ئەگەر تا مودەیێکی کەم ئاشکرا نەبێ کێ ئەم جوملانە ئەنووسی مەجبوورین کە (مەشبوهین هەموو تەرد بکەین) وە مەشبووهەکانیش ئاشکرا بوو کێنە، چونکە هەموو رۆژێك لەلایەن ئیدارە تەحقیقاتیان لەگەلّ دەکرا لەتیفە ئەمە بوو کەمەشبووهەکان هەموو کورد بوون ئەو رۆژەی کەموتەسەریفی تازە (ئەحمەد توفیق بەگ) زیارەتی مەکتەبی کردو بەکوردی چەند وتارێکی دا، ئەم وتارانەی موتەسەریف قوتابییە کوردەکانی لەهەست بەبێ‌کەسی کردن رزگارکرد، لەلایەکی تریشەوەش عەزمێکی بەقوەتی دانێ کەمقاوەمەت بکەن لەپاش هاتنی موتەسەریف‌و خوتبە خۆشەکەی لەجەریدەی (بلاد)دا چەند مەقالێکمان خوێندەوە کەدیفاعی (عەلی کەمال بەگ)ی تێدا نووسرابوو، داوای تەتبیقی قانوونی لوغاتی محەلی دەکرد، سەدای خوتبەکانی عەلی کەمال دووبارەکی لەپاش سکووت کردنی کورد مودەی شەش سالّ ئەم سکووتیەی شکاند، ئینجا لەسەر ئەساسێکی تازە لەبەغداوە ئیدیعائات دەست‌پێ کرا. لەهەولێریش کەقوتابییەکان ئاگایان لەهیچ نەبوو، موراقەبەیان خسترایە سەر بەراستی لەهەموو لایێکەوە تەزیق کراین، شورتە موراقەبەی ئەکردین، ئیدارەی مەکتەب عونفی ئیستعمال دەکرد، دیعایە لەعەلیهیمان زۆر بەقووەت ئیشی دەکرد ئێمە بەرامبەر ئەم هەموو عونفە لەپاش ئیجتماعێکی کەلەرۆژی (٢٠)ی کانوونی یەکەمی سالّی (١٩٣٦) لەبەینی حەفت قوتابی کرا قەرار درا کە بەسوورەتی شکایەت ئەحوالی خۆمان‌و عونفی مەکتەبە لەموتەسەریفی (لیواء)و ئەشرافەکانی لیوای هەولێر بنووسین، فیعلەن نووسرا وەرەوانە کرا. بەلاّم بێجگە لەشتێك نەبێ چ نەتیجە مەحسوسمان نەکەوتە دەست ئەو شتەش ئەمە بوو کەلەزوبانی پیاوێکی گەورەوە بۆیان گێڕاینەوە کەبەسوورەتی واسری شتی وا حەیەوی نیشاندان زەرەرە. هەر کەسێکی کەئەمانەی نووسیوە وەیا هەر جەماعەتێك کەئەمەی کردووە بێن بەئاشکرای ئیدیعا بکەن ئێمە تائاخیر نەفەس لەگەلّیانین خێرا تێگەیشتین کەحکومەت بەرامبەر بەو نووسینانە زۆر مشەوەش بووە وەناشزانێ کێ‌یە، ئەیەوێ بەم سوورەتە نیقاب لەسەر ئەم جەماعەتە لا بدات، تەبیعی ئەم نوسینانە کەوتە بەرچاوی هەموو کەسێکی لێوەشاوە بەڕاستی ئیستفادەیێکی زۆری لەلایەن ئینتیباهی قەومی‌یەوە بەخشی.

٢

لەم سالّەدا بوو ئەمر درایە مەکتەبەکان کە قوتابیانی سنفی سێیەم تەدریبی عەسکەری بکەن. خورشید سەعیدی مودیری ئیدعای فتوایەتی ئەکرد لە گەلّ تەلەبەکان ئەویش جلکی فتوەی لەبەرکردو ئەچوو بۆ تەدریب بۆ ئەمەی کە عەمەلیەت قوتابییەکان لەسەر حدیثی ((إخشونوا فإن الترف یزیل النعم) تەعلیم بدات موافەقەتی لە مدیریەتی مەعاریف وەرگرت گکە بەپێ یان مەکتەبی متوستیە سەفرەیێکی ناوچیا بکات وە بۆ ئەمەش (میر ئاخور ئینتخاب کرا).

***

بەداخەوە لێرە کتوپڕ یاداشتەکە کۆتایی دێت‌و دلّدار لە نووسن دەوەستێ. ئەگەرچی بەشی هەرە گرنگی ژیانی دلّدار پاش ئەو قۆناغەوە دەست پێ دەکات، (رۆڤار) هەندێ زانیاری دەست کەوتووە کە بەشێك لەو دەستنووسانە ئێستا لای برایەکی ڕۆژنامەنووسە کە ئێستا لە هەولێر دادەنیشێ، هیواداریـن لە نزیکترین فرسەت دا چاپیان بکات.

وە هۆی پچڕان‌و تەواو نەکردنی وەك مامۆستا مەجیدی برای دەلّێت:

((دوو دەفتەری تر یەکیان بە نووسنی من‌و گوتنی دلّدار ئەویتریان دلّدار بەدەستی خۆی نووسیبووی وە زۆر شتی بە نرخی ژیانی ئەوی تێدابوو نازانم چۆن.. وە کەی بزر بوون‌و لە دەستمان چوو؟

کە چی لە دوواجارا ئەو دەفتەرەی کە مزەکەراتم تێدا نووسیبۆوە گەلێ شتی بەقیمەتی تێدا بوو لێم وون بوو.

نازانم کە کام دەست ئەم خەزێنە بەنرخەی لە دەست دام..)) سەرەڕای ئەوەش مەرگی ناوەخت ماوەی نەدا نەك هەر ئەوە تەواو بکات بەلّکو گەلێ بەرهەمی پڕ بەهاو ئاواتی تر بەجێ بێنێ.

بیرەوەری

مەسعود محەمەد

ساڵی "١٩٤١"ی زاینی کە لە کۆلیجی حقوق دەستم کرد بە خوێندن یەکێك بووم لە نێوان (١٠٠) قوتابی کە ئەو ساڵە قبول کران "٤" قوتابی دیکەش لە ساڵی ڕابردووەوە مابوونەوە، یەکێکیان "دڵدار" یونسی مەلا ڕەئوفە فەندی (خادم السجاد) بوو کەوا لەبەر ناساغی نەیتوانی بوو لە ئەزموونی کۆتایی ساڵدا بەشدار بێت لەیەکەم دیتندا زەردیو بێ هێزی ئەو ناساغیەییم لێ ڕەچاو کرد دواتریش کەمە کەمە ئاشنای باری ژیانی بووم.

ساڵ یەکەمی خوێندنمان بەیەکەوە هەر بایی ئەوە کەدوو قوتابی کوردینو خەڵقی یەك شارین بەرەو یەکتری دەکردینەوە، پێوەندی ناو کۆیی و هاوڕێیەتیمان لەوەی تێپەڕ نەدەکرد کە ڕێز لەیەکدی بنێینو لە گیرو گرفتی دەرسەکان پرس بەیکدی بکەینو لە ڕێکەوتی دەوری مێزی چێشتخانەیەکدا پێشدەستی ئەسرەف بەملەوە گرتن بۆ یەکدی بکەین. لە ڕابووردوودا وەها لە یەکدی نزیك نەبووین کە بەیەکەوە خوێندنمان لە بەغدا ببێتە قۆناغی چەسپاندنی برادەریەکی کۆن. بەڕاستی هەردووکمان خەریك بووین، بە خامۆشی. لەنوێوە تانو پۆی برایەتی بتەنین.

دڵدار قوتابیەکی دڵ زیندووی هۆشیاری مێشك کراوەبوو. ڕەنگە گومان لەوەدا نەبێ کە لەمپەری "لاڵ" لە بەرایی ئاخاوتنیدا، وەك بناوانێکی پەنگاو بە ئاو بداتەوە، هەموو گوتە نەبێژراوەکانیو بیرویاوەڕە ئاشکرا نەکراوەکانیو هەستو سرکەو کورکە خەفەبووەکانی دابێتەوە دەروونیو لەناخی گیانیو هۆشی ون بووبێتەوە ئەو بژێوە مەعنەوییەی جارەهای جار بەدەم ورووژانی عاتیفیەوە وەك تاڤگە هەڵدەڕژا. لەو بارانەدا کە هێزی خەفەکردنی ئاخاوتنی ڕەها دەبوو تۆڵەی ئەو جارانەشی بۆ دەستاندەوە کە بەزەحمەت مامڵەتی پاکەتە جگەرەیەکی تێدا دەکرد.

ڕێبازی ژیانی ساڵی یەکەممان لە حقوق بەدراوسێیەتی برادەرانە گەیاندینیە پشووی هاوینە، بێ ئەوەی تێکەڵ بەیەکدی ببنەوە لەو ساڵەدا خوالێخۆشبوان کاکە حەمەی خانەقاو عومەر عوسمانو من، ناوی "الفرسان الثلاثە"مان پێ ڕەوا دیترابوو.. هەرسێکمان لە کۆلیجو دەرەوەی کۆلیج هەمیشە بەیەکەوە بووین تا ئەگەرمنی ویستبایە دەیتوانی بەدوای عومەردا بگەڕێتو بمدۆزێتەوە بەداخەوە عومەر هەر ﻟﻪ‌و ساڵەدا دووچاری ناساغیەك بوو کە دەرفەتی پێنەدا نیوەی خوێندنی حقوق تەواو بکاتو زۆریشی مۆڵەت نەدا جوانە مەرگی کرد. ماینەوە کاکە حەمەو من.. دڵداریش بەرە بەرە لێم نزیکتر دەبۆوە، وەك کە لەگەڵ کاکە حەمە پێشتر برادەرییان ڕەگو ڕیشەیەکی داکوتابوو. لە باری گوزەرانەوە دڵدار ساڵی یەکەمی بە پۆشتەیی بردە سەر، لە برایەکی گەورەتریەوە کە لەناوچەی ناوەندی عێراق مووچە خۆری حکومەت بوو، خەرجییەکی تێرو تەسەلی بۆ دەهات ئەوساش هێشتا جەنگی دووەم تەنگی بە ئابووریو نرخی پارەی مووچەخۆران هەڵنەچنی بوو کە دەستیان لە یارمەتی کەسو برا کۆتا بکات بەڵام بە حاڵ ساڵ چووە سەر کە براکەی دەستی لە ئیش کێشایەوەو دڵدار کەوتە سەغڵەتی گوزەرانەوە، ئەوەی لێرەدا پێویستە بۆ باس کردن، ئیزن لە گیانی دڵدار بخوازمەوە، جوامێرێکی بەرەیەکی نیشتمانپەروەری کۆیی بوو کە بەسەر حاڵو باری وەك هی دڵدار ڕادەگەیشتو بەلای کەمەوە لەسێ بەشی خەرجی بەڕێوەچوون دوو بەشیان جێ بەجێ دەکرد بێ ئەوەی هەستێکی تێدا بریندار ببێ بەپێچەوانە لە خانەی حورمەتو بەرەو پیری ئەو کارەوە دەچوون، تەنانەت دوای مەرگی باوکم لە "١٩٤٣" هەمان دەستی یارمەتی بۆ منیش درێژکرا بەڵام من ئەو پێویستیەم نەبوو کە ببمە هاوبەشی ئەوانەی دەستیان تەنك بوو. لە ساڵی دووەمی خوێندنمانەوە پێوەندی نێوانمان بەرەو پتەوتریەوە ڕۆییو لە چەندو چۆنی یەکتر شارەزاتر بووین، هەندێ خەسڵەتی دڵدارم لەو ساڵەدا بۆ ڕوون بۆوە، تێ گەیشتم دڵدار گەنجێکی ئازایە، پڕبەپێستی ووشەی ئازایش ئازایە. جارێ لە لایەن ئەوەی کوردی پێی دەڵێ "ماڵی دنیا" دڵدار فلسێكو دیناریکی بەلاوە یەك شت بوو.. دەیتوانی چی خوا پێی داوەو پێی نەداوە بە قوربانی نیازێکی بچووکی برادەرەکەی بکات، پەندی عەرەبی کە دەڵێ "اصرف ما في الجيب يأتك ما في الغيب" بە قاڵبی دڵدار داڕژابوو، هەژاریەکی کە خۆی لەبارەی خۆیەوە باسی دەکات لە جیاتی لێ گرتنەوەی خەرج کردن بووبوە هۆی دەست بڵاویو گاڵتە بە هەبوونیو نەبوونی کردن. دەست کورتی بایی تۆزقاڵێك عەزمی نەشکاندبوو چونکە ئازاییەکەی لەتێشکانی هەژاریەکەی پتری بۆ تێ دەهێنایەوە. نەمدیت ڕۆژێك لە ڕۆژان دڵدار قسە قوت بداتەوە وەیا لە هەڵوەست دابەزێ بە مەرایی کردن بەرانبەر نەوازشتو یارمەتی ئەمو ئەو هەر ئازایەتییەکەشی بوو بە سەر تێوەمانی نەداریدا زاڵی کردبوو تا ئەوەی حیسابی دەست کورتی لە ڕوو پەڕەی کرداری دڵداردا سڕابۆوە.. هەروەك ڕیخۆڵە کوێرە بە کەسەوەدیار نی‌یە نەدارییش بە کردەوەی دڵدارەوە دیار نەبوو؛ لە کەسیشەوە هەستنەدەکرا دڵدار بە دەست کورت دابنێ، هەر لە ئازایەتیشەوە بەسەر گیرو گرفتی زمانیدا بەرەو ئەو کارانەوە دەڕۆیشت کەوا پەکیان لەسەر زمانی پاراو کەوتبێ وەك کە یەکێك بوو لە چالاکترین ئەندامانی پارتی هیواو گەرمترین دەمەتەقەی بەدەوری کردەوەو ڕەفتاری ئەو حیزبەو ئەندامەکانی بەرپادەکرد، ئینجا نوکتەشی لە خۆیو برادەرە لاڵەکانی وەك خۆی دەگرت.. جارێکیان برادەرێکی هەردووکمان کە ئەویش لاڵ بوو پێمان گەیشتو ڕووی لە دڵدار کرد گوتی (ها.. لاڵە پەتە..) دڵدار قسەکەی لێ قۆستەوە گورج گوتی (ها.. قەل بە قەل دەڵێ ڕووت ڕەش بێ..)

یەکەم لە لای ڕاست دڵدارە

دڵدار مرۆڤێکی ئازا بوو..

لە پۆلی دووەمی حقوق دڵدار دەرگەیەکی بەڕوومدا کردەوە، دواتر بوو بە کولانەیەك بۆ ناو دەروون و دڵ و ویژدانی خۆی: بردمی بۆ سلاوخانەی "بهیە فرج الله الکردی"

ئەم خاتوونە کیژی "فرج الله الکردی" بوو کە لە میسر بە برادەرایەتی و هاوڕێیی و پشت گیری "محمد علی عونی" کتێبی شەرەفنامەی بە چاپ گەیاند.. بەهیە، دوای مەرگی باوکی بە خۆی و دایکی هاتنە عێراق و لە قوتابخانەیەکی بەرزی کچان دەرسی دەگوتەوە، لە ڕادیۆش گووتار و سەر گورشتەی بۆ ئافرەت و منداڵان دەگێڕایەوە. لە حورمەتی باوکی لای کورد، پشکێکی گەورە بۆ ئەو کیژە مابۆوە لێ هاتویی خۆیشی وەهای کرد سلاوخانەکەی لە "اعظمیة" شێوەی سالۆنی "می زیادە"ی قاهیرە وەربگرێ. فرج الله ئاشنایی لە گەڵ باوکم دا هەبوو، چەند نامەیەکەیش بۆ باوکم یادگاری ئەو ئاشناییە بوو لێی بەجێ مابوو. کاتێ خۆی کە "شەرەفنامە"ی بلاوکردەوە چەند دانەیەکی لێ نارد بۆلای باوکم.. ئەم پێوەندییە کۆنینەیە ڕێ خۆش کەرەیەکی دروست بوو بۆ ئەوەی بەهیە بەخێرهاتنێکی گەرم و گوڕم لێ بکات. فرج الله بەخێزانەوە بەهایی بوون.. بەر لەوەی من ببمە ناسیاوی بەهیە، دڵدار چەند جاران لە بارەی دینی بەهایی لەگەڵ پێشەواکانی مەحفەلی بەهایی بەغدا هەر لە لەماڵی بەهیە، وتووێژ و گفتوگۆی کردبوو، هەندێ تێبینیشی لە باوەڕی بەهایی لێ وەرگرتبوون.. شەوانی ڕۆژەك لە ڕۆژەکانی هەفتەدا سلاوخانەی ماڵی بەهیە پێشوازی لە میوانان دەکردو چەندین سەعات مەجلیسی ئەدەب و نوکتەو قسەی ڕێك و پێك بەردەوام دەبوو.. بەزۆری دڵدارو من، ناوناوەش لە گەڵ کاکە حەمەی خانەقادا بەیەکەوە دەچووین بۆ لای بەهیە، دەبوو لە ڕۆژی تایبەتیدا بێ مێوان و بێ کۆبوونەوە سەرمان لێی دەدا هەندێ جار هەر لای ئەو نیوەڕۆژمان دەخوارد، بەهیە لە گەڵ دایکی بەفارسی دەدوا چونکە کوردیان نەدەزانی هەرچەندە گیانی کوردایەتیان زۆر پێوە دیار بوو بە عەرەبی و ئینگلیزی و فەرەنسی و فارسی جوانترین شێوە ئاخاوتنی هەبوو وابزانم دڵی زۆر کەسی بۆ چووبوو بەڵام تائەوەندە من بزانم دڵی ئەو بۆ کوڕە دەوڵەمەندێکی سلێمانی کە برادەرم بوو یەك دوو ساڵێك دوای پۆلی من بوو لە حقووق، لێی دەدا هەرچەند ئەو کوڕەش بەهیەی خۆش دەویست چارەنووس لێکی ترازاندن.. لە بەهیەم بیستوە دەیگوت، ئاواتمە شوو بە گەنجێکی کورد بکەم و بمباتە دێیەکی کوردستان و ڕێم پێ بدا خزمەتی ئافرەتی کورد بکەم.. دڵداریش ئەمەی لێ بیستووە ڕەنگە گەنجی دیکەش گوێ بیستی بووبن. بۆمن بەهیە خوشکێکی بەڕێز بوو کە ئیتر پێشنیازی ئەوتۆیی لای من دەنگ نەداتەوە. ئەوساش جارێ ئەو برادەرەمی نەدیتبوو کە دواتر دڵی بۆی چوو، ئیتر نازانم بۆچی ئەو ئاواتەی نەگەیشتە جێ.. لەوساڵەدا کەساڵی دووەمی خوێندنم بوو لە حقوق هەستم نەدەکرد کە دڵدار لەناوەوە بۆ بەهیە دەسووتێ ساڵی سێیەم و چوارەمی خوێندمان کە (٩٤٣-٩٤٤) و (٩٤٤-٩٤٥) دەگرێتەوە دڵدارو من لەیەك ژووری ئوتێلی "رشید"ی گەڕەکی "سید سلطان علی" مان بەسەر برد. لەو دوو ساڵەی خوێندندا بەیەکەوە ژیانمان هەموو ئەو ڕووپەڕە دەروونیە شرایەوەی کە بشێ بۆ بەرچاوی برادەر بکرێتەوە، بۆ یەکترمان کردەوە.. بەڵام لە گۆشەی حەزو دڵدارییەوە باسی بەهیەم هەرگیز لە دڵدا نەپرسی چونکە دەمزانی حەز لێ کردێنکی یەك لاییەو بۆ ئەو بەسفت و سۆیە. دەبێ لێرەدا بە خوێنەر ڕابگەیەنم کە دڵدارو من لە ماوەی "٤" ساڵی خوێندنماندا ڕۆژەك لە ڕۆژان و لە هیچ ڕێکەوتێك و ڕووداوێك هەڵوەستێکدا بەهیچ جۆرێك دڵی یەکتریمان نەئێشاندوەو هەرگیزاو هەرگیز لە پلەی ڕێز لێ گرتن بۆ یەکتر دانەبەزیوین. دڵدار ڕاستی لەو ساڵانەدا هاوڕێیەکی نموونەیی بوو.. سەر لەنوێ، دوای دابڕانی جوانە مەرگ عومەر عوسمان کاکە حەمەو دڵدارو من ناوی (الفرسان الثلاثة)مان پێ درا چونکە بە زۆری بەیەکەوە دەدیتراین تەنانەت جارێکیان برادەرێك بانگی کردم بۆ ماڵەوە گوتی "جگە لە کاکە حەمەو یوونس کێی دیکەت دە‌وێ بانگی بکەم..)

دووەمیان ئەوەبوو حیسابی بۆ خەون دەکرد. هەر لەبیرمە ماوەیەکی کورت بەر لە ئەزموونی ساڵی چوارەممان، سبەینەیەکیان دڵدار خەونی بۆ گێڕامەوە گوتی لە خەوما تۆو من، بێ کاکە حەمە، دەڕۆیشتین تۆ لە پێشەوە منیش لەدواتەوە تا گەیشتینە کۆسپێك تۆ بێ زەحمەت لێی سەرکەوتیت و بەرەو پێش چوویت منیش لە کۆسپەکە کەوتم و هەڵسامەوە بەدواتدا هاتم.. گوتی لێم سوورە تۆ دەردەچیت و منیش ئیکمال دەبم و دەردەچم کاکە حەمەش، ڕەنگە ئیمساڵ بمێنێتەوە.

ئاکامیش وەها دەرچوو. دڵدار لەو دوو ساڵەدا دەروونی ئاوس بوو بە عیشقی بەهیە بێ ئەوەی ڕۆژێك لە ڕۆژان بیدرکێنێ خۆشیویستووە. هەر ئەو خۆگیرییەی بوو لێ نەگەڕا بپرسم ئەرێ دڵدار تۆ کە ئەم کیژەت خۆش دەوێت، ئەویش بەئاشکرا دەیەوێ شوو بە گەنجێکی کورد بکات ڕێی بداتێ خزمەتی ئافرەتی دەشتەکی بکات، گوندیشتان هەیە بەسەر زێی تەقتەقەوە ئەگەر داهاتیشی کەم بێ خۆ ئافرەتی زۆرە ئیتر بۆچی نایخوازیت؟! کەم و زۆر دەرفەتی ئەم پرسیارەم لێی چنگ نەکەوت. دەشێ ئەویش چاوەنۆڕی دەرفەتێکی لەمنەوە کردبێت و چەنگی نەکەوتبێت تاکو دەردی دڵی بلێتەوە. وەك دەزانم لای کاکە حەمەش هیچی لەم بارەیەوە نەدرکاندووە بەداخەوە ئاگرەکەی وەك ژیلەمۆی ژێر خۆڵەمێش خۆی دەخواردەوە، گەرماییشی هەر ئەوەندە دەدایەوە کە لەهەندێ پارچە هەڵبەستی بەدیاری دەدا. یەکێك لەوان "خەندەکەی بایی": ئەوانەی بەشیعرو بەسەرهاتی دڵدارەوە خەریکن دڵنیا بن لەوەدا کە فریشتەی ناو (خەندەکەی بایی) بەهیە فەرەجوڵلایە. لە نووسینی دیکەمداگوتوومە ژان و ژواری هەناوی دڵدار بەو مەلۆتکە شیعرە لەو دەمانەدا بوو کە بەیەکەوە لە ژوورێکی ئوتێلی ڕەشیدی بەغدامان بەسەر دەبرد، وا لێرەدا زەرفی ئەو بوحرانەشم باس کرد کە عاتیفەی تێدا تەقیەوە. ڕاستیەکەی دڵدار بۆ ماوەی یەك دوو هەفتە بەدەست ئەو هەڵبەستەوە وەك نیوە سەرخۆش وەیا نیوە مەدهۆش بەتەواوی نەیدەزانی چۆن و چی دەکات، هەمیشە چاوەکانی دەبڕیە دیمەنێکی خەیاڵی تەنانەت لە ڕۆیشتندا کەمتر ئاگاداری بەرهەنگاوەکانی بوو..

بەسەر خواردنەوە لە لۆقەنتە ڕادەما.. هێندێ جار قسەم بۆ دووپات دەکردەوە ئینجا تێم دەگەیی .. چەندێکیش لەو هەڵبەستە هۆنیبایەوە بۆمی دەخوێندەوە.. وا دەبوو بەدوا ووشەیەکدا دەگەڕاو پرسی پێ دەکردم. لە شوێنێکی دیکەدا نوسیوتم کە لەبری ووشەی "چەپك" بۆ ووشەیەکی لێ پرسیم کە یەك تاڵ نەك چەپك ببەخشێت بەداخەوە ئەوسا نەمتوانی یارمەتی بدەم.. دڵدار لە هیچ هەڵبەستێکدا هێندەی "خەندەکەی بایی" زۆرەملێی لەگەڵ عاتیفەو شاعیریەتی خۆی نەکردوە هیچ پەری و فریشتە ئادەمیەکیش بایی ئەو هەڵبەستە ئارایشی لە دڵدارەوە بۆ نەچووە..

لەلایەن فکرەو فەلسەفەی سەر بە کۆمەڵایەتییەوە، دڵدار، لەوساڵانەدا بەلای تەقدیسی تاکە بێ‌مانەندەکانەوە دەچوو تا ئەوەی جارێکیان لەوتووێژدا پێمی گوت گەل وەکو ئەو ئۆتۆمبیلەیەکە بێ لێخوڕ نابزوێت لەوەرامدا پێم گوتەوە گەل ئەگەر کەسیشی سەرۆك نەبێت بە گوزەرانەوە هەر خەریك دەبێت.. بەجۆرێ لە جۆران دەجووڵێت.. ڕادەبوێرێت.. زاوزێ دەکات.. ڕاووڕووتێك دەکات، لێمی نەسەلماندو هەر لەو قسانەدا چۆوە بۆ باوەڕی کارلایل و کتێبەکەی کە لە عەرەبیدا بەسەرە ناوی (الابطال) تەرجەمە کراوە.

فکری خەستی قەومایەتی دڵدار کە لەسروودی (ئەی ڕەقیب)دا دەردەکەوێت و وێنەیەکیشی ویژدانی کۆمەڵایەتی ئەوسایەتی، لەووتوێژا خەستترو پالاوتەتر ڕابەر پەرست خۆی دەنواند.. دڵدار لە ئاست هەژاریدا دوو هەڵوەستی پێوانەی هەبوو.. یەکیان ئەوەبوو کەوا نەك هەر شەرمی لێ نەدەهاتەوە بگرە گاڵتەشی پێ‌دەکرد وەك کە گاڵتەی بە سامانی سامانداریش دەکرد. دووەمیان ئەوەبوو کە لە خۆوە دەستی بۆ کەس پان نەدەکردەوە تا ئەگەر لە برسانیش مردبایە ئەوەبوو کە لە خۆوە دەستی بۆ کەس پان نەدەکردەوە تا ئەگەر لە برسانیش مردبایە. بۆ ڕوون کردنەوەی ئەم خەیاڵەیان ڕووداو دەگێڕمەوە. دوو ساڵی بەیەکەوەژیانمان هەموو پەردەیەکی بێگانەتی

لەنێوانماندا هەڵگرتبوو تا ئەوەی دەتوانم بڵێم کیسە جوداییمان نەما بوو. کاکە حەمەی خانەقاش بۆ

دڵدار هەروەها بوو. لەگەل ئەمەشدا ڕۆژەك لە ڕۆژان دڵدار داوای فلسێکی لێ نەکردووین.. بەڵێ بەیەکەوە دەژیاین و دەمانخواردو دەچووینە گەڕان بەڵام وەهابووە شەوو ڕۆژێك لە یەکدی دابڕاوین بەهۆی

خەریك بوونی دڵدار بە حیزبایەتیەوە، ئینجا کە ڕۆژی دوایی بەدەوری مێزی چێشتخانەوە کۆبوینەتەوە تێی گەیاندووین کە لەدوێنێوە هیچی نەخواردووە چونکە دواین فلسی لە پێرێوە خەرج کردوە. بەکەسیشی نەگوتووە برسیەیتی پارەشی پێ نیە. لەو بارانەدا گلەیی دنیاو قیامەتمان لێ دەکرد لەوەدا کە بۆچی پێشتر دەنگی نەکردووە خۆ ئێمە ماڵمان کاول نەبوو بوو بەڵام هەرگیز نەمانهێنا سەر ئەوە بارەی لە خۆوە ئیعلانی ئیفلاسیمان بۆ بکات.

لە کۆتایی ساڵی چوارەمی خوێندنم ناچار بووم بۆ ماوەی (٢٠) ڕۆژێك بچمە ئوتێلێکی دیکەو لە ژورێکدا تەنها ببم بەڵکو بتوانم نەختێك خێرایی لە خوێندنەوەی دەرسەکانم بکەم کە بە درێژایی ساڵ بۆم نەکرا بوو سەریان پێدا بگرم (ئێرە جێی باسی ئەو هۆیانەی تێدا نابێتەوە کە لە ئەوساڵە منیان لە خوێندن تەنبەل کرد).

کاکە حەمەش هەر لەو ئوتێلە ژووری گرتبوو ئیتر ڕۆژێ هەرسێکمان بەیەکەوە دەبووین شەویش هەر وەها تادەمی نووستن. ڕۆژانی ئیمتحان دڵدار لامان دەبوو تا دوای نیوەشەو، سبەینانیش دەهاتەوە لامان و بەیەکەوە بەتاکی دەچووین بۆ کۆلیج. سبەینەیەکیان دڵدار دەرنەکەوت. چاوەنۆڕی بووین تا ئەگەر چی دیکە وەخرابایین نەگەینە ئیمتحان.. چوینە کۆلیج. لەو دەمەدا کە زیلی چوونە ژوورەوەی لێ دەدا، دڵدار پەیدا نەبوو.. کاغەزی پرسیارەکان بەسەر قوتابیاندا دابەش دەکرا ئینجا دڵدار بەهەناسە سواری هاتە ژوورەوە.. پاش ئەزموون لێمان پرسی بۆ وەها خرا؟ گوتی لە ڕۆژان درەنگتر خەبەرم بۆوە ڕام کرد بۆ ئوتێلەکەتان دەرچووبوون.. پارەی پاسم نەبوو بە پێیان کوتام.. بەڕاستی خەریك بوو لێی دەین: هەی ماڵت شێویَ تۆ شەو تا دوای سەعات (١٢) لامان بوویت.. بەیەکەوە لەوەڕاین.. کاکە حەمە پێی گوت ئۆغرت بەخێر نەبێ بۆ شەوێ نەتگوت دینارێکی خوێرێو سەد فلسی بێ ناموسم دەنێ هیچم پێ نییە، بەر لەو جارە هێشتا لەگەڵ یوونس بووم نزیکی مانگێکی مابوو بۆ ئیمتحان عەسرێکیان هاتەوە ئوتێل گوتی من لە ئیمتحان قبول ناکرێم ! منیش لە جێگەدا بووم ڕاست بوومەوە سەبەبم پرسی، گوتی دووقستی (اجور مدرسی) قەرزدارم ئیعلانیش کراوە ئەوەی قەرزدار بێ ڕێی پێ نادرێ بچێتە ژووری ئیمتحان منیش ئەو پارەیەم نییە- گوتم کاکە یونس ئەگەر من لە جێگەی تۆ بامایەو تۆ لە جێگەی من چیت بۆ دەکردم؟ گووتی: باخەڵبڕیشم بۆ کردبایت پارەکەم بۆ پەیدا دەکردیت.. گوتم ئینجا بۆچی هێندە خۆت لە برادەری خۆت پیاوتر دەزانیت؟ پارەکەم بۆ پەیدا کرد بزەیەکی هاتێ.. پرسیم چیتەوە؟ گوتی چاوم فڕیوە ئەم پارەیەش بایی فرینەکە ناکات چونکە پارەکە بۆ خۆم نییە، بەڕێکەوت نزیکی ڕۆژئاوا هاتمە جادە خاڵوانم لە ڕانیەو پشدەرەوە هاتبوون بە عادەتی خۆیان خەرجییەکی تێرو پڕیان دامێ کە زۆرم لێ زیادبوو.. گەڕامەوە ئوتێل گوتم کاکە یونس پارەی ئەو دوو قیستەو حەقی چاو فڕینیشت لە منەتدا نەما.. خوا زۆری ناردوە.. چەند گەشو پاك بوون ئەو ڕۆژانە!!!

دڵدار لە برادەریدا سنووری نەدەهێشتەوە: بەڵێ ڕاستە لەخۆوە داوای یارمەتی نەدەکرد بەڵام لەو پەڕی جوانمەردیدا ئەو بێ فەرقیەی دەکرد کە ئەگەر لێت وەرگرتبایە منەتبار نەبیت ئەگەر لێشی وەرگتبایت وەها بزانیت بە خۆتت داوە. شەخسیەتی خۆیشی ژوروی ناچاری و بێ گوزەرانیەوە دەگرت لەو ڕووەوە کە هەبوون و نەبوونی لە هەموو حیسابێکی (ڕەفتارو گوفتار) دەرهاویشتبوو، تاکو جارێکیان هاتەوە ئوتێل قاپووتێکی لەبەر بوو کە دەمی بەیانی دەچوو لە ئوتێل نەیبوو.. لێم پرسی ئەمەت لەکوێوە؟ گوتی ئەمە قاپووتی فلانە جوانە مەرگە براکەی ئەمڕۆ بۆمی هێنا، دەیزانی پێم دەوێ.. ئەو (برا)یەی دڵدار ناوی هێنا دۆستی ئەویش و منیش بوو بەر لە دوو ساڵێك برایەکی لە خۆ گەورەتری کە ئەویش قوتابی حقوق بوو جوانە مەرگ بووبوو .. دڵدار ئەگەر حیسابێکی بۆ نوێی و کۆنی جلك وە یا بەرماوەی زیندوو مردوو کردبایە قاپووتەکەی لەبەر نەدەکرد، بەڵگەش ئەوەیە کەبێ دوو

دڵی کردن چۆنیەتیەکەی بۆ گێڕامەوە وەك ئەوەی بڵێ لە (سـوق الهـرج) بە دینارێکم کڕیوە.. بەلای ئەوەوە بوونی دۆستایەتی و نەبوونی منەتباری تەنها شتێکە لەو تەرزە بارەدا حیسابی بۆ بکرێ، ڕاستیشی بۆ چوو بوو هەرچەندە ڕەنگ بوو من هێندەی ئەو ئاوا نەبم و شەرمی بێ جێ و بێ لزوم بمگرێ.. ئەم تەرزە خەسڵەتە لە دڵداردا شیرینتری دەکرد چونکە لە ترووکەیەکی چاودا ماوەیەکی بەرەو ئاشنایی و برایەتی دەبڕی کە کوردە غیرەتی بەدوو ساڵ نایبڕێ. وابزانم لە قووڵایی دڵیدا هەستی ئامادەبوون بۆ خۆ لەبیرکردن لە پێناو برادەر هەمیشە دەیهێنا سەر ئەو باوەڕە کەڕەت کردنەوەی یارمەتی برادەر دەکێشێتەوە بۆ گومان لە خۆ کردن و بەخۆدا ڕانەپەڕموون لە مەیدانی تۆڵە بۆ کردنەوەدا: دڵدارێك هیچی لە برادەر چاو نەبێ بۆچی کۆمە بکات لە چاکەی برادەر؟ بۆچی ڕێی دڵسۆزی لە برادەر ببەستێ؟ دەزانم، لەو دەمەدا کە هەی بوو قوتابیەکی پۆلی خۆی کەوا تازە بەتازە یەکدی دەبینن و بەحاڵ ناوی یەکدی دەناسن، لە سەغڵەتیدا داوای پارەی لێکردبوو. دڵدار چاکەتەکەی لە ژوورەوە بو خۆیشی لە ساڵۆنی ئوتێل دانیشتبوو، بەو قوتابیەی گوتووبو زەحمەت نەبێ بچۆ ژوورەکەم و سەیری گیرفانەکانم بکە.. چەندی هەیە دەتوانیت بیبەیت، ئەو قوتابیە کە خۆشی جوانەمەرد بوو لەو ڕۆژەوە بوو بەبرادەری گیانی دڵدار، دواتریش بوو بەبرادەری من تا ئێستاش هەر برادەرین.. من کە ئەم ڕووداوە بچووکانە لە دڵدارەوە بۆ خوێنەر دەگێڕمەوە دەمەوێ لەڕێی واقیعەوە نەك باوەڕی شەخسی یادی دڵدار بێ زیادو کەم هەناسە هەڵێنێ، ئەوساش گوزەران وەك ئێستا نەبوو حیسابی بۆ نەکرێ، هەژاریش ئەو دەردە نەبوو بە ئاسانی چارە بکرێ، دڵدار کە داوای لێ کرا، لە کوشندەی دەست کورتیدا کچێکی (زەهاوی) فێری کوردی بکات و تەکلیفەکەی هەڵگرتەوەو پاداشتەکەی ڕەت کردەوە (واتە بێ پارە ڕۆژانە دەرسی بەو کچە دەگوتەوە هەرچەندە کچەکە زۆریشی هەوڵدا خزمەتێکی لێ بسەلمێنێ) دەبێ حیسابی ئەوەی بۆ بکەین کە مامۆستایەکی ئیمڕۆ کە لەگەڵ مانگانەی تێرو تەسەلیشدا لە بری هەر دەرسێکی خارجی کە دەیڵێتەوە (١٠) دینار (٢٠) دینار (٣٠) دیناریش وەردەگرێ.. کوردی دەڵێ: هەر کەس گوێز لە هەنبانەی خۆیدا دەبژێری، منیش دەمەوێ گوێزی دڵدار بە وەکالەتی ئەو، لە هەنبانەی خۆیدا بژمێرم نەك لە خەرمانی تێکڕای گوێزی عالەم. بارەها لەگەڵ خۆمدا لێکدانەوەی ئەوەم کردوە ئایا ئەگەر من لە وەزعی دڵداردا بوومایە خوێندنم بۆتەواو دەکرا؟ تەنگانەو دەستکورتی و لەمپەری زمان و بێ ئومێدی لە ڕەوینەوەی ئەو دوو گرفتە زلە کۆلیان لێ دەدام بایی سەر بەکتێب داگرتن و تێگەیشتنی؟ ئایا دەمتوانی شەو ڕۆژێك نان نەخۆم و قوتابیش بم؟ دەموێرا بە زمانی لاڵەوە ڕوو بەڕووی جەمیوەرەی بینەران و گوێ گران وەرگەڕێمە خوتبەی سەرپێیی یەك سەعاتی؟ هەڵبەستم بۆ دەهات؟ نەخێرو سەد جار نەخێر. لەدوای مەرگی باوکم کە گەڕامەوە بۆ بەغدا لەبیرەوەری (٤٠) ڕۆژەی مردنیدا ئاهەنگێکی تازیەمان بۆگەڕا لەیانەی سەرکەوتن.. نۆرەی دڵدار هات گوتارەکەی بخوێنێتەوە چەند دێڕێکی لێ خوێندەوە زمانی گیرا.. ویستی بە تانووت لە خۆدان زمانەکەی بەگەڕ بهێنێتەوە، بۆی نەکرا.. لەسەرەخۆ کاغەزەکانی پێچایەوەو بە ڕەوانی و بێگرفت عوزر خوازی لە خەڵقەکە کردو گوتی نەخۆشی زمانیم هەیە وا ئێستا گرتمیەوەو لێ ناگەڕێ گوتارەکەم بخوێنمەوە ببەخشن.

گەڕایەوە بۆ ئەو شوێنەی‌لێی دانیشتبوو بێ ئەوەی کەس هەستی بەخۆداشکانەوەی لێ بکات وە یا و تێ مانەی لێ بەسەر بگرێتەوە. لەلای خۆمەوە زاڵ بوونی دڵدار لەو دەمەدا بەسەر شەرم و بەخۆدا شکانەوەی زمان نەگەڕانی دەمی گوتاری خوێندنەوەی نێ [illegible]بونەوەیەکی ئەو تۆیی‌دا گەلێك ئازایانەو ئازادانەترە لە خوێندنەوەی لووس و لێك و بەتین و تەوژمی گوتاری نیو سەعاتی و دوو سەعاتی لەو دەمەدا من لە جیاتی دڵدار موچڕکم پێدا دەهات دەزانم دڵدار دەیتوانی بێ نووسینەوە لە موناسەبەیەکدا بدوێت و زمانیشی نەگیرێ بەلام بەلای کەمەوە دووتێبینی خستیە سەر پەسەندکردنی گوتار ئامادەکردن: تێبیی یەکەم ئەوەیە کە بە گەورە گرتنی ئاهەنگەکە لێی دەوەشێتەوە گوتاری بۆ حازر بکرێ. تێبیی دووەم ئەوەیە دەشێ گوتاری ئامادە نەکراو هەموو جاران نەگاتە پایەی ئەو موناسەبەی تێدا دەگوترێ، پایەی باوکیشم لای دڵدار ژووری هەموو حیسابێکەوە بوو. بەداخەوە نەمزانی ئەو گوتارەی چی لێ بەسەرهات ئەم (٤) ساڵەی بەیەکەوە خوێندنمان لە حقوق بەتێکڕایی و (٢) ساڵی بەیەکەوە ژیانمان لە ژوورێکدا بەتایبەتی، هێندەی لە ژیان و ئەدەب و شەخسیەتی دڵدار شارەزای کردووم بتوانم بە درێژی لەسەری بنووسم بەلام لێرەدا وەرامی پرسیار لە بارەی چۆنیەتی ژیانی ئەو چەند ساڵەی دەدەمەوە نەك توێژینەوە لە باسی (دڵدار) دەکەم چی لەو ڕووپەڕانەش خرانە بەرچاوی خوێنەرەوە بایی و وەرامەکە دەکات بەلام ماوەتەوە تێبینیەکی دوایین لە بارەی فۆرمی شەخسیەتی دڵدارەوە دەربڕین بەلام ماوەتەوە تێ بینیەکی دوایین لە بارەی فۆرمی شەخسیەتی دڵدارەوە دەربڕم کە تەعبیر لێ دانەوەی ئاسان نییە زۆر جارانیش خۆمم بەو شیکردنەوەیەوە خەریکاندوە بۆ ئەوەی هەر نەبێ لە شێوەیەکی مەفهومدا پەڕاوێزێك بەدەوری وێنەی نەقش پەستووی تەماوی و نامۆی شەخشیەتی دڵدار لە هەستمدا بکێشم بەلام وەك بمەوێ جیوە بگرم، هەر جارەی ویستبێتم بەراوێزێك بە دەوری ئەو خولیایەوە بکێشم خوولیا بڵاوەی لێ کردوە.. دڵدارم بۆ دەردەست نەکراوە لەبەرچاوی زەینمدا دڵدار پەردەیەکی تەمومژی بەدەورەوە بوو نەیدەهێشت هێندەی مرۆڤی ئاسایی بۆ بینەر ئاشکراو خۆش خوێن بێ، چەندێکی لەگەڵیدا ژیابێتم و تووێژم لەگەڵدا کردبێت لەیەکدی نزیك کەوتبینەوە زانیومە ئەوەی دەیبینم و دەیبستم هەموو دڵدار نییە: پشکێکی حەقیقەت دەردەکەوت کەوا هەرگیز بایی لێ شارەزا بوونی تەواوی نەدەکرد هەستم دەکرد، پشکی شرایەوەی دڵدار بە خۆی و نهێنیەکانیەوە، وەها ڕاپێچەکی قوژبنە حەشارەکانی نەفسی دڵدر دراون بوونەتە بوونەوەری سەربەخۆ کەوا ڕەنگە لە فەرمانی دڵداریش دەرچووبن. بەلای باوەڕی ئەوساو ئێستاشمەوە.

کردنەوەی دەرگا داخراوەکانی ئەو ژێر زەمینانە کاری پسپۆڕی سایکۆلۆجی بوو بەمەرجێك دڵدار خۆی یارمەتی کرانەوەیانی دابایە. هەرگیز دڵدار لە خۆوە پتر لەنیوەی حەقیقەتی خۆی دەرنەدەخست یاخود پێی دەرنەدەخسترا هەرچەندە دەیزانی، ئێمەی برادەرانی ئاگاداری ئەحواڵی هەین نەیدەگوت برسیمە، نەیدەگوت سەرمامە نەیدەگوت موفلیسم، نەیدەگوت بێ ئومێد عاشقم، نەیدەگوت فلانە ڕەفتارم لەگەڵدا مەکەن، نەیدەگوت دڵم بدەنەوە دەردی هەرە قووڵی ناو دڵی بەزماندا نەدەهات، حەزی لە شتێك کردبایە بە خامۆشی و بێ ئەوەی لە چاوان بچەقێ خشکەی بۆ دەکرد، بەلام دەبێ بزانین کە ئەم حاڵەتەی نامۆیی و تەماویەتی لە دڵداردا نەبو بوە نەخۆشی مەگەر نەخۆشیەکەی زمانی بدەیتەوە بەو حاڵەتە. ئینجا کە بەدواکاتەوە لە مەرگی ناکاتی ڕادەمێنم دەبینم. یا بە ڕێکەوت یا بەداخوازی بڕیاری واقیع، جوانە مەرگ بوونی دڵدار ئاکامێکی گونجاوە لەگەڵ نامۆیی و تەمومژدا چونکە ئەوتەرزە حاڵەتە بەردەوام بوون هەڵناگرێ: نهێنی لەگەڵ تەمەنی ڕێك ناکەوێ.

دڵدار بەشە یادداشتەی وا بڵاودەکرێتەوە ئەگەر چەند پەردەیەکی ژیانیشی بە نەکراوەیی گل دابێتەوە، هیندەی هەڵڕشتوە سایکۆزان کنەی تێدا بکات بەرەو ئەو هۆیانەی کە پەنامەکیەتی لە دڵدار کرد بەپێك هێنەرێکی شەخسیەتی وەك کە د. عەلی کەمال لە ڕێی شیعرەکانی (متنبی)یەوە بەرەو دۆزینەوەی گرێی (ئۆدیب)دا ڕۆیشت دڵداری خاوەنی (ئەی ڕەقیب) و (خەندەکەی بایی) تۆژینەوەی ئەوتۆیی لێ بەزیاد ناگیرێ.

بەغدا ١٩٨٢/١٢/٤

دڵدار

یونس رەئووف

١٩١٧-١٩٤٨م

رفیق حیلمی

دڵدار ناوی یونس رەئووفە، لە ٢ی شوباتی ١٩١٧ی میلادی لە کۆیە هاتوەتە دونیا، بەم حسابە بە عومر بچووکترینی هەموو ئەو شاعرانەیە کە تا ئێستە باسمان کردوون، هێشتا یەك ساڵان بووە کە باوکی هێناویەتە هەولێر، لە دوای ئەوە چوونە (رانیە)و لەوێ تا پۆلی ٢ی ئیبتدائی خوێندووە، بەینێکیش گەڕاوەتەوە کۆیەو لەوێ خوێندنی ئیبتدائی، دوای ئەوە لە هەولێرو (کەرکوك) خوێندنی متوسطەو سانەوی تەاو کردووە، حقووقی بەغدای تەواو کردووە، لاوێکی زرنگ و خوێن گەرمە، خاوەنی بیرێکی ژیرانەو پیرانەیە گیانێکی خاوێن و هەستێکی بەرزی هەیە. هەر لە منالّیەوە تووشی گێرەو کێشەو تەنگووچەڵەمەی زەمانە هاتووەو ژیانێکی کەم و زۆر سەخت و تاڵ و بە ئەندێشەی ڕابواردووە، لەبەر ئەمە اشنای ساردو گەرمی دونیایەو جێگەی هیوای دوارۆژە، شاعیرێکی خوایی‌یە والهامی شعری لەهەوای ساز گارو لە بەرزی شاخەکانی نیشتمانەوە وەرگرتووە، بەدڵ و گیان مەفتوونی دیمەن و چاو ئەندازە شیرینە کانی وولاتی کوردستانە. هەرچەن بە هۆی منالّی و خەریکبوون لە گەڵ خوێندن، زۆری شعر دانەناوەو ئیمڕۆ لە شاعیرە ناودارەکان ناژمێردرێت بەلاّم بەو شیعرانەی کە هەیەو بەرچاوی ئێمە کەوتووە، وەبە نوورو گەوهەری ئەو زەکایەدا کە لەم چەن شعرەدا ئەبینرێ، جێگەی شك نیە کە دڵدار، شاعری تجدد پەروەرو ناوداری دوارۆژ ئەبێ.

لەبەر ئەوە، ویستمان کە سەرەتای ناو وشورەتی لەم (نامیلکە)یەوە دەس پێ بکا.

دڵدار، بەلای ئێمەوە شاعیرێکە زۆر بالاّ، ئەگەر لە هەندێ شعریا ناپوختەیی هەبێ بەهای شاعریەتی پێ ناشکێت. منالّێك کە هەموو ژیانی خۆی بە خوێندنەوە ڕابواردبێ و هێشتا لە خوێندنی پێویستی (رەسمی) رزگاری نەبووبی، ناتوانێ ببێ بە شاعیرێکی (کەسبی)و بگاتە پلەی ئەوانە گە شعریان کردووە بە (سەنعەت).

لەگەڵ ئەمەیشا دڵدار، هەر لە مەکتەبی ئیبتدائی‌یەوە دەستی کردووە بە شعر ووتن و لەم مەیدانەدا گۆی هونەری بردۆتەوە، لەبەر ئەوە ئێمە کەمو کورتی شعرەکانی ئەومان نەگرتە بەرچاوو بڕوامان هەیە بەوە کە شاعیرێکی فطری و خودادادە، هیچ گومانی تیانیە کە هەلێکی باش و کۆلینەوەیەکی ئەدەبی وورد، دڵدار ئەگەیەنێتە ڕیزی شاعرە گەورەکانی کورد، ئەوەیش لەوێ بوەستێ کە لە لایەن بیری قووڵ و خەیالّی ووردەوە ئێستەیش دڵدار گەلێ لە ژوور ئەو شاعیرانەوەیە کە هەندێ ووشەی رەق و تەعبیری ساردی وا ئەهۆننەوەو ئەیکەن بە (نەظم) کە بەدیمەن و بیستن، شیرین و ڕەنگین، بەلاّم لەمانا و حەقیقەت پووچ و بێ کەڵکن.

ئێمە ناتوانین لێرەدا هەندێ شعری دڵدار بنووسین کە زادەی بیرێکی زۆر قووڵ وزەکایەکی ئێجگار تیژن و بە لایش نەوە ئەو شعرانە وێنەیەکی ڕوون و ڕەوانی (تەفکیری عەسری)یە، بەلاّم زۆر جێگەی داخە کە پەیوەندی گرانی (تەقالید)، ئیمڕۆ، ڕێ نادا بەبلاّو کردنەوەیان: زۆرتریش ئەو جۆرە شیعرانەیەتی، کە دڵدارو شاعریەتی بڵندی دڵداری بە ئێمە ناسی، ئەو شیعرانەی کە لە هۆنینەوەو دروستکردنی ووشەو (تەعبیر)ی ڕەنگاوڕەنگ و ڕێکخستن و یەکخستنی قافیە زیاتر، کولینەوەی فەلسەفەی ژیانمان بیر ئەخاتەوەو چەشنی لێکدانەوەی ئەم شاعرەمان تێ ئەگەیەنێ‌کە بەتەمەن منالّ وبەمێشك گەورەو پێی گەیشتووە.

دڵدار، یەکەم جار بە (ڕانیە) لە بەرامبەر سەرچاوەی پیرۆزە ڕەنگی ئاوی (قوولە)، رۆحی شاعریەتی بزوتوەو هەر لەو ڕۆژانەدا کە لە فریوی زەهراوی شارستانیەتی دووربووەو چاوی ئازادی بێ پەردەی بە چاوئەندازەکانی شیرین ورەنگینی نیشتمانا گێڕاوە، لە کانگای دڵیا مەغزی ئەم شعرانەی کۆ بوەتەوەو تۆمارێکی نهانی دروست کردووە. لە دوای بەینێك کەلەو چاوئەندازانە دوور ئەکەوێتەوە کارەساتی زەمانەو گێژەڵووکەی بێ ئامانی ژیان گێژی ئەدا ئەو تۆمارە شارراوەیە ئەکرێتەوە ئەویش بێ ئەوەی ڕەنجێکی لەگەڵ بدا شعرەکان دووبارە ئەکاتەوە ویا بە نووکی قەڵەمەکەیا ئەڕژێتە خوارەوە.

کوردستانی خۆش نیشتمانی جوان
تۆ قیبلە گاهی منی بێ گومان!
چاوم پشکووتوی شاخەکانتە،
فێری ژیانی باخەکانتە
دەنگی شمشاڵی شوانە کانت
زریق و باقی جوانە کانت
قاسپەی (کەو)انی قەد کێوەکانت
خوڕەی ئاوەکەی نشێوە کانت
ئەمانە هەمووی گوێیان کردمەوە
هەوێنی شیعری دڵیان گرتمەوە

***

نەونەمامێ بووم لەم خاکە ڕووام
بەخۆشەویستی وولاّت ئاودرام
بەڵێ کوردستان تۆ منت خولقان
تۆ منت خولقان پێت بەخشیم ژیان!
خۆشی ژیانم خۆشی ژینتە.
ئیشی ژینی من ڕۆژی شینتە!
چونکە کوردستان، نیشتمانی جوان!
توقیبلەگاهی دڵی بی گومان.

***

دڵداری هاونیشتمانی حاجی قادری کۆیی کە یەکێ بوولە شاعرە ناودارەکانی کورد، لە شیعر (وتن)یشا پەیڕەوی ئەم هاونیشتمانەی خۆی کردووەو لەسەر شوێنی ئەوڕۆیشتووە. لە خوارەوە وێنەیەکی تریش لە شیعری دڵدار ئەخەینە بەرچاوتان:

دڵ بە دووی ئەفسانە کەتوو وای ئەزانی وا ئەبێ
ئیشی دونیا ڕەنجی پێ ناوێ بە خۆی کۆتا ئەبێ
نەی ئەزانی ئەوبە عارەق داری هیوا ئاو ئەدا
گەر بەخوێن پەینی بدا ئەوجا ثەمەر پەیدا ئەبێ
لەفزی نابێ، نابی بیزانی کە لاوی کوردی تۆ
هەر بەکۆشش دێتەبەر، باغی ئەمەل إحیائەبێ
تالع و اقبالە وەهمی پای بەندی بێ هونەر
کاری چاکی ڕێ بخەی، عەزمت هەبێ خۆی چائەبێ
ئەی برا! لادە لە فیکری کۆن و زووسا ڕاپەڕە
عەزمی مەردانت ببێ هەرچیت نیازبێ وائەبێ
مردنە ژینت بەبێ کاری، لەستی لا بدە!
هەر بەڕەنجی لاوی وەك تۆ نیشتمان ئاوائەبێ.

ئەم شیعرانە کە باسی هەندێ دەردی کۆمەلایەتی و نیشتمانیمان ئەکات و چارەسازی ئەمانەمان پیشان ئەدا، هەروەکو لەلایەن بیرەوە پوختەو بەکەڵکە لە نیگای ئەدەبیشەوە پەسەندو بەهادار و لە سەنعەتی شعر کەموزۆر بەشدارە، لە لایەن وەزن و قافیەشەوە کەموو کورتی نیەو بەڵکوو ئەتوانم بڵێم کە قافیەکانی زۆر جوان و شاعیرانەیە.

ئەوەندە هەیە قافیەی (وائەبێ) لە سەدری(١) بەیتی یەکەما هاتووە لە عەجزی بەیتی پێنجەما دووبارە بۆتەوە.

لە دوونیوە شعرەکانی:

لەفزی نابێ، نابی بیزانێ کە لاوی کوردی تۆ
کاری چاکی ڕی بخەی، عەزمت هەبێ خۆی چا ئەبێ

دا/ (جناسیکی تام)ی زۆر جوان و لە بەیتی دووەمی دوای مەتلەعە کەیشا (تەشبیەو ئیستعارە)ییکی شاعرانە هەیەو بە کورتی شعرەکان هەموی بەهێز (مەتین) ئاهەنگدارە.

دڵدار لە ڕێگەی (شیعری چیرۆکی) شەوە خزمەتی کۆمەلایەتی و کردوە شعرەکانی (قەل و ڕێوی) یەکێکە لە وانە:

ڕۆژێ لە ڕۆژان قەلێ
وەستا لەسەر کۆلکە چلێ
سەلکێ پەنیری لە دەنووک
ویستی کە بیخوا لە هەلێ
ڕێوی بەلایا تێپەڕی
چاوی بەقەل کەوتوو مەلێ
ویستی بە فێلێ لێی سەنێ
دەسی پی کرد پیاهەڵ بلێ
وتی ئەی بولبولی زەمان
ئەی نەغمەخوانی سەر تەلێ
بیستومە من ناوبانگی تۆ!
توو خوا گۆرانیم بۆ بلێ
قەل وەختێ زاری داپچڕان
پەنیری کەوتە بن تەلێ
ڕێوی پەنیری قۆستەوە
بەلام لە پێش ئەوەی هەلێ
وتی : ئەوجا بەسە نەفام
گوێت لێ بێ ڕێوی بۆت بلێ
وەختێ شتێکت گرتە دەم
کەرمەبە گۆرانی مەلێ
ئەمەیش کەرانەبێ کەوا
تەفرە دراوی توچەلی

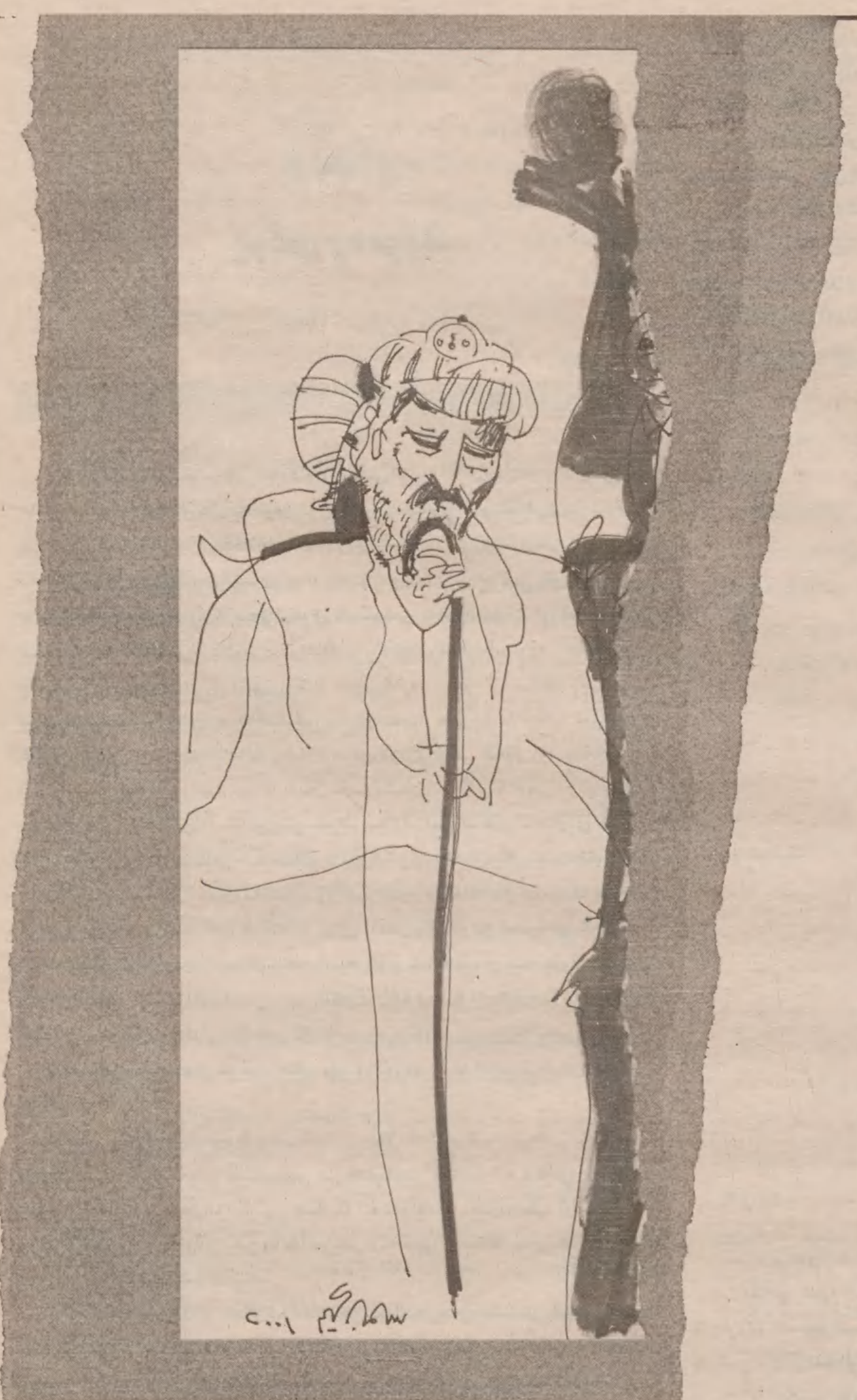

مەوزووعی ئەم فیکرە لە زمانی بێگانەوە وەرگیراوەو (بی کەس)ی شاعری ناوداری (سلێمانی)ش بە وێنەیەکی شیرین خستۆیەتە سەر زمانی کوردی. وەرگێڕانەکەی دڵدار لە جوانیا لە هینەکەی بێ کەس کەمترنیە. دەستکاریەکی کەم کەتیائەبینرێ حووسنێکی تری داوە بە فکرەکە. واتەهەر وەکوو کچێکی دلبەری بێگانە، بەرگێکی نایابی کوردی لەبەر کرابێ شیرینیەکەی فریوێکی زیاتر پەیائەکا وزوتر ئەچێتە دێ لاوێکی کوردەوە! ئەم فکرەیش- بەلای منەوە- دوای ئەوە کەوەر گێر ڕاوەتەسەر زمانی کوردی جوانترو شیرینتر بووە.

دڵدار، شعری غەرامیشی وتوە. ئەمە یەکێکە لەو شعرانەی:

ئەی بای شەماڵ!
ئەی بای شەماڵ! ئەی بای شەماڵ
ئارامی گیان و دڵەی وەك زوخاڵ
پۆستەی هەوایی! پەیکی موژدە بەر!
ئەگەر هاتوو ڕێت کەوتە کوی دولبەر
وەك عارەب دەخیل! کە چویتە ئەولا
مەوێستە تاکوو خێوەتی لەیلا!
مەوێستە تاکوو لای شۆخی کەوا
تیری نیم نیگای لە دڵما ڕووا
پێی بڵێ گیانە لەم ڕێگەو بانە
لەم چەم و بێشەو هەردەو کێوانە

(شێت) یکی شەیدا ڕووت و قووتم دی
فرمێسکی ئاڵی وەك یاقووتم دی
ڕووی لە خوێن خاڵی وەك زەعفەرانە
چاوەکانی لێیل پڕ لە گریانە
بڵی هەیکەلی وەك ئێسقانم دی
قەدی چەماوەی وەك کەوانم دی
بڵێ خەیاڵی بەژن و بالاکەت
تیشکی ڕووناکی شەوقی لالا کەت
نەرگسی شەهلای چاوی بەخومارت
خەرمانەی زوڵفی لەسەر ڕوخسارت
فرشتە ئاسا ساتی هەزار جار
خۆی نیشان ئەدا خۆی ئەدا حەشار
بڵی ئێستاکەش ئەومالٌ وێرانە
ئەو کەژ مەسکەنەی وێڵی شارانە
هەر بە ئومێدی جەژنی وصالە
بژی پێت دەگا هەروای خەیاڵە
جار جاریش لەدوای ناڵەی دڵی زار
فرمێسك ئەڕژێنێ وەك هەوری بەهار
***
پۆستەی هەوایی پەیکی موژدەبەر
هاتوو ئەگەر ڕێت کەوتە کۆی دڵبەر

چەن شاعیرانەیە ؟ وچەند وەصفێکی شیرینە بوبای شەماڵ! ئەم بەیتەیش کە ئەڵێ:

مەوێستە تاکوو لای شۆخی کەوا
تیری نیم نیگای لەدڵما ڕووا

هەر بەشاعیرێکی سەنعەتکارو شارە زای ئەدەب بەهای بۆ دائەنرێ. لە (بەیت)ی:

جار جاریش لەدوای ناڵەی دڵی زار
فرمێسك ئەڕژێنێ وەك هەوری بەهار

دا (سەنعەتێکی مەقصود) هەیە واتە بە تایبەتی (ڕژاندنی فرمێسك) ی دوای (ناڵەی دڵی زار) خستوە تاوەکوو دەسەڵاتی شاعر بەسەر مەغزای شیعرەکەیا وەکوو (حوکمی تەبیعەت) بەسەر هەوری بەهارا (جاری) بی.

دڵدار بە تایبەتی لە پەندو مەوعزەی میللیدا دەستێکی درێژی هەیەو بە گەڵێ وتاری بەهادارو شعری جوان ڕێگەی ژیان و سەرکەوتنی پیشانی لاوانی دوا ڕۆژ داوە.

بە ڕاستی پەندنامەیەکی بەرزو بەنرخە. شعرەکانیشی هەر چەن سادەیە بەڵام زادەی تەبیعەتێکی ئازادو ڕەوانەوە ئەشی کە بە (سەهلی مومتەنع)ی دابنێین. خۆزگە کە هەموو لادێکی کورد لەسەر ئەم پێو شوێنە ئەڕۆیشت ئەوسا کە دەرئەکەوت کە ئەم قەومە چۆن دەس لە مل و هیوا ئەکاو ئەگا بە ئامانجی پیرۆزی!

باسی دڵدار لە هەنگامی ژیانی خۆیا کە هێشتا قوتابی (کلیەی حقوق) بوو نوسرابووەوە بەڵام لە چاپدانی ئەم نامیلکەیە- داخی گرانم- کەوتە دوای مردنی.
***بەرگی دووەمی (شعرو ئەدبیاتی کورد) مامۆستا رفیق حیلمی.**

دڵدارو بەهرەی تازە کردنەوەو پێشکەوتن

عبدالرزاق بیمار

بەڕاستی لەبەرامبەر ئەم کەسێتی‌یە مەزنەدا پیاو سەرسام دەبێت. نازانێ لەکام بابەت لەبابەتەکانی ژیان و ئەدەبیات و خەباتی‌یەوە دەست پێ بکات دڵداری بەهرەدار دڵداری ڕۆشنبیر؟ دڵداری خەباتکەری شۆڕشگێر؟ دڵداری شاعیر؟ دڵداری تازە کەرەوە؟ ئەنجا دڵداری جوانەمەرگ؟

کە هەربابەتێك لەم بابەتانە شایانی لێدوان و لێکوڵێنەوەیە ئەمانە گشتی کەلەگەڵ تەمەنی تەڕچکی سپی بەهاری‌دا بەراورد بکرێت و لەگەڵ بارو دۆخی سیاسی و ڕۆشنبیریی کورد لە ساڵانی سی و چلەکاندا لێك بدرێتەوە، سەرسامی زیاتر پەرە دەستێنێت. باسکردنی ئەمەش بە چەند وتەیەکی سەر پێیی تەواو نابێت و پێویستی بە لێکۆڵینەوەیەکی تێرو تەسەل هەیە. لە بواری دڵدار ناسیش دا مامۆستایان: ڕەفیق حیلمی، کاکەی فەلاح، د. مارف خەزنەدار، دڵزار، کەریم شارەزا، عبدالخاق علاءالدین، کەمال غەمبار، د.مکرم تاڵەبانی و شێرزاد عبدالرحمن و چەند مامۆستایەکی دی شوێنەواریان دیارە.

دڵداری خۆناس

کە سەیری ژیننامەی دڵدار بکەیت، هەر لە منداڵی‌یەوە تاکۆچی دوایی بۆت دەردەکەوێت کە دڵدار خاوەن کەسێتی خۆی بووە، خاوەن ڕاو هەڵوێست بووە. بە خۆیا ڕاپەڕمووە کە پێش بکەوێ و ئەوەی نیازیەتی بەدی بهێنێ دوای ئەوەی کە تواناو زیرەکی ئامادەیی پێشکەوتنی لە خۆیا دیوە. ئیتر لەناو خێزان و بنەماڵەدا بەرچاوو ڕێزلێ گیراو بووە بەڵکو حیسابێکی تایبەتیشی‌بۆ کراوە.

لەناو ڕیزی قوتابخانەدا پێشکەوتوو پلە یەکەم، لەناو منداڵاندا هەڵکەوتوو، مووزەردی سپی چاوشینی ڕێکوپێك و پاکو خاوێن. باوکی مەئموری میری و مەلایەکی شارەزاو ئەدەب دۆست و زمان تیژو قسە ڕەوا. براکانی خوێندەوارو مەئمورو ماڵەکەیان خاوەن کتێبخانەو دیوەخانەو کۆڕی باس و ڕووداوی سیاسەت چاوکراوەو شاران دیتوو. لە کۆیە، ڕانیە، مەخمور، هەولێرو کەرکوك ژیاو ئاگاداری گۆڤارو کتێبی میسرو لوبنان و شارەزای گەشتی ئوتومبیل و کارەباو سینەماو چاپە کە ئەوسا تا دڵدار لە ژیاندا بوو (کۆیە) کارەبای بۆ نەهاتبوو.

دڵدار بەخۆیەوە خەریك بوو. هەوڵی دەدا شت بزانێ و شت فێرببێ. لە تەمەنی دە دوانزە ساڵی‌دا وەکو خۆی دەڵێ: ((هەر نووسراوم بدیبایە ئەمخوێندەوەو ئەمتوانی کە بە کوردی زۆر چاك بنووسم)). هەر لە قۆناغی خوێندنی ناوەندی‌دا تورکی کۆن و نوێ بە باشی فێر بوو، دوای ئەمەش فارسی و لە خوێندنی ئامادەییدا بە عەرەبی ووتاری دەنووسی. لە تەمەنی لاوی‌دا جگە لە کتێبەکانی یاسای پەیوەندیدار بە خوێندنی لە کۆلیجی

(حقوق) جۆرەها کتێبی لە فەلسەفەو ئاینو مێژوو (بەتایبەتی مێژووی کورد)و ئەدەبو سیاسەتو ڕۆشنبیری گشتی دەخوێندەوە.

هەر کەسێ ئەو چەند لاپەڕە کەمەی یادداشتی ژیانی دڵدار بخوێنێتەوە دەگاتە ئەو ئەنجامە کە ئەو منداڵە، پاشان ئەو مێرد منداڵە لاوە یەکێکی بەهرەدارو هەڵکەوتوو بووە. نەك بۆ لاف بەڵکو بە دڵنیایەوە ئەویش خۆی بەم جۆرە ناسیوە بۆیە باسکی لێ هەڵماڵیوە بە جەرگانە لە جەنگی ژیاندا پێی خۆی چەقاندووەو ئامادەی دەرکردنی گۆی هونەرمەندیو کارامەیی بووە. هەرکەسێ لەسەر دڵداری نووسیوە شاگەشکەی زیرەکیو بلیمەتی بووە. مامۆستا ڕەفیق حیلمی نووسیویەتی: ((بڕوامان بەوە هەیە کە شاعیرێکی فیطری خوادادە.. وەبە نوورو گەوهەری ئەو ژەکایەدا کە لەم چەند شیعرەدا ئەبینرێ.))(١-ل٩،١٠) کاکەی فەلاح دەڵێ: ((خۆ خەریك کردن بە کاروباری بەرهەم دانان.. بەکوردیو بەعەرەبی لەو تەمەنە کەمەداو بەو لاوێتییەو بەدەم ئەو هەموو ناتەواویی ژیانو نەخۆشیانەوە نیشانەی بەخۆدا ڕاپەڕموونو تواناو زیرەکیو هەستێکی دڵسۆزانەی قووڵو دیارە.)) (٢-ل،١٠٢).

دڵدارو شیعر

سەرەتا دڵدار گوێی لە شیعری کۆن گرت، شیعری فارسیو تورکیو کوردی. چ لە دیوەخانەکەی باوکیو چ لە مزگەوتی (خادم السجادە)ی بەرامبەرماڵیان شیعری کوردییش ئەو شیعرانەی کە سەر بە قوتابخانەی تەقلیدین. بە ناوبانگترین شاعیرانی کۆیەی ئەو دەمەش:

عەونی، عاصی، حسینی، صافی، دلاوەر و راجی بوون. ئەو لەگەڵ دلزارو وردیو سەید ئەنوەرو روستەم نەوەی دوای ئەوان پێك دەهێنن.

لەناو ئەمانەدا (عەونی) تا ساڵانی پەنجاش هەر لە شیعر بەرهەم هێناندا بە زۆری بەردەوام بوو. ناوو شۆرەتی جگە لە غەزەل لە شیعری سیاسیش دا زۆر وبڵاو وشاعیرێکی دیارو خاوەن جەماوەر بوو ئەگەرچی لە ناوەڕۆکدا چوارچێوەی شیعرەکانی فراوان کردو گەلێ بابەتی کۆمەڵایەتیو سیاسی گرتە خۆی بەڵام لە ڕووی روخسارو پەیکەری شیعرەوە پێشکەوتنێکی سەرنج ڕاکێشی پیشان نەدا. دوای ئەو (دلزار) دێ کە بەهێزی شاعیرییەت خۆی لە ڕیزی پێشەوە چەسپاند، لە بواری شیعری سیاسیی شۆڕشگێڕیدا گەلێ نموونەی گەشو ناسراوی بەرهەم هێن هەرچی دڵدارە، لە خۆڕاو بەڕێکەوت نەهاتە ناو مەیدانی شیعر دانانەوە. بەڵکو بە ویستو خواستی خۆی! بەڵێ شیعری نالیو کوردیو مەنفیو حاجی قادرو وەفاییو صافیو شیعری شاعیرانی هاوچەرخی خۆشی دەخوێندەوە. سەرەڕای شیعری عەرەبیو تورکیو فارسی. بەڵام بەچاولێکەریی ئەوانو لەژێر کاریگەری ئەواندا زمانی بۆ شیعر نەبزا. بەڵکو بە بڕیاردانو بەپێ لێداگرتنەوە دەستی دا قەڵەمو بابەتێکی تازەی هەڵبژاردو شەوێك بۆی دانیشت تا شیعرێك دابنێ. ئەوەتا لە یاداشتەکەیدا- کە ئەوسا لە قۆناغی خوێندنی ناوەندی هەولێر بووە- دەڵێ: ((خۆم ئیمتیحان کرد کە ئایا ئەتوانم شیعر دابنێم؟ شەوێکیان تا درەنگ نەنوستم. قەسیدەیەکی پانزە بەیتیم دانا کە تەصەوری دایکێکم تێدا کردبوو بۆ ڕۆڵە لەسەورە کوژراوەکەی چۆن ئەگریا. ئەمە یەکەم شیعر بوو کە دامناوە((٣-ل٥٠).

جا ئەمە کە یەکەم شیعری دڵدار بوو، سەیری کرد لە تاقیکردنەوەدا دەرچوو، ئیتر دەستیدا قەڵەمو هەمە جۆرە شیعری نووسی: غەزەل، شیعری ناو مەجلیسان، بەشێوەی کۆنو بەکەرەستەی کۆنو بەکەرەستەی هونەری قوتابخانەی تەقلیدی. جا پێی خۆش بوو لەگەڵ (عەونی) پێکەوە غەزەلێك دابنێ ولەگەڵ (جاهد)ی هەولێریش شیعرێکی نێو مەجلیسان بڵێو بۆ ئاوازی گۆرانییەکی عەرەبی (زولفو ئەگریجەی یار)) بنووسێتو لەسەر کێشی عەروون، لەسەر یەك دەنگی پاشبەند تاك تاك هەڵبەستی دڵداریی شێوەی جاران بهۆنێتەوە. بەڵام ئەمانە هەر بۆ لاف یان بڵێین بۆپێ چەقاندن، دەنا شالاوی ڕۆشنبیری تازەی شاعیرو لافاوی ئاواتو بیروڕای سیاسیو لە پێناوی کوردایەتی بەندو بەستی کۆنیان شکاندو بەرهەمی تازەیان لە شیعر پێ هێنایە بەرهەم.

نموونەی شیعری هاندانو بزواندنی گەلو گوڕپێدانی خەبات بۆ وەدەست هێنانی مافەکانی کوردەواری. وەکو ئەوە کە ڕوودەکاتە لاوان:

ئەرێ ئەی لاو، لە هیچ وەختێ نەکەی مەئیوسی ژینت بیت
دەبێ هەردەم عەزمدارو دەوای دەردی برینت بیت

هەروەها لە شیعرێکی تردا کە ساڵی ١٩٣٦ لە تەمەنی هەژدە ساڵیدا دەڵێ:

ئەرێ ئەی کورد لەنێو گەلدا هەتا کەی ماتو داماوی؟
کە عالەم سەربەخۆن گشتی ئەتۆش پەیوەندی ناو داوی؟

لە شیعرێکی تردا کە لە ١٩٣٨دا دایناوە وەکو پڕۆگرامێك ڕێگەکانی خەباتی شۆڕشگێڕانەو دەوری گرنگی لاوان لە ڕاپەڕاندنی میللەتدا دیاری دەکات:

ئەسلەحەی هەر میللەتێ سا دەستو بازووی گەنجیەتی
ڕۆژی شوعلە بەخشی ئومێد فیکرو کاری گەنجیەتی
مەرهەمی زامو برینی کردەوەو هەم ڕەنجیەتی

***

میللەتێ گەر خوێنی نەڕژێ دەستوپێی ناکرێتەوە
بێ کیفاح گوفتار وەسیقەی ژینی پێ نادرێتەوە.

لەم جۆرە شیعرانەی کە بە شیعری سیاسی ناوی دەبەن ڕێچکەی شۆڕشگێڕی هەڵبژارد، کە ڕەنگدانەوەی دڵگەرمیو هەستی نەتەوەیی خۆیو خەباتو کردەوەی چالاکی حیزبایەتی بێت.

هەست کردنی بە مەحرومی نەتەوەکەی هاندانی نووسینی شیعری گەرمی سیاسی بوو سەرەڕای ئەمەش لەو دەوروبەرەی تێیدا ژیا شیعری شۆڕشگێڕی بەجۆرێك بوو کە لە دەمارگیری نەتەوەیی نزیك بوو. بەتایبەتی پاش سەرکوت کردنەوەی شۆڕشەکانی کورد لە تورکیا بەو پەڕی دڕندایەتی. وە هەوڵی ئەم لاو ئەولای سڕینەوەی کەسێتی کوردو بیرکردنی زمانو ڕەسەنایەتی.

لەو شیعرانەی کە لەبیرم ماون ئەم تاکە توندو تیژو تووڕەیە کە وەکو بەڵگەنامەیەکی مێژووی ئەدەبیات لێرەدا تۆماری دەکەم:

ئەسڵەحەی جەنگی دەبەستم پاسی کوردستان دەکەم
قەتلو عامی تورکەکانو غارەتی ئێران دەکەم

لەگەڵ ئەوەشدا دڵدار تووشی دەمارگیری نەتەوەیی نەبوو. چ لە سەرەتاو چ لە دوادوای ژیانیدا.. تەنیا وەکو بەرگرییەکی ڕەوا لە بوونو مافی نەتەوەکەی دەنگی دلێری لێ هەڵدەبڕێ:

کەس نەڵێ کورد مردووە، کورد زیندووە
زیندووە قەت نانەوێ ئاڵاکەمان.

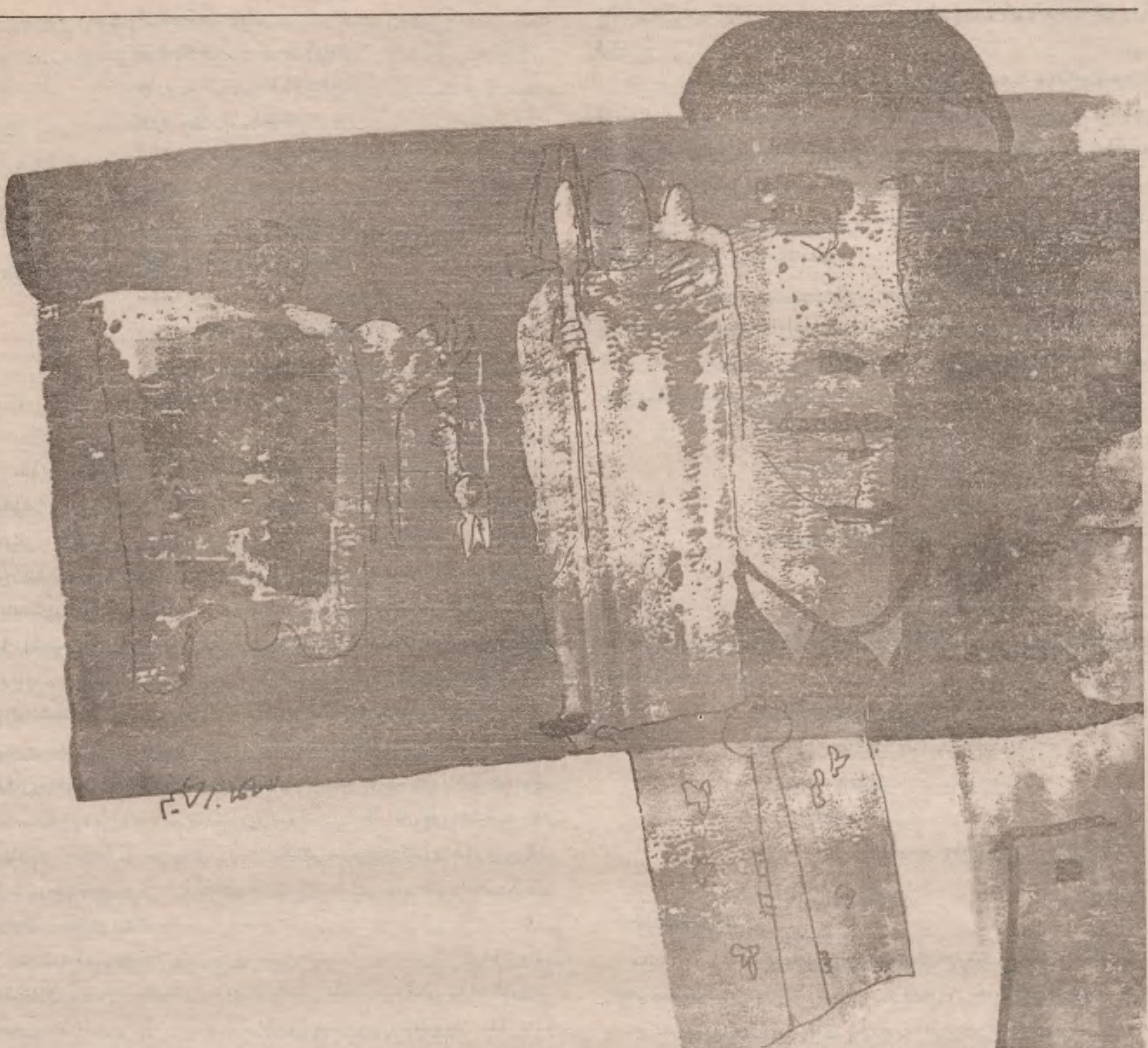

دڵدارو تازەکردنەوە

ئەوانەی لە باسی تازە کردنەوە دواون، ڕاستی‌یەکی تەواو ڕاستیان بەرچاو نەگرتووە، ئەویش ئەوەیە دڵدار لە دەرەوەی کەوانەی ئەو هاوکێشەی تازەکردنەوەدایە کە لە سلێمانی سەری هەڵدا. لەبەر چەند هۆیەك.

یەکەم: هاوتەمەنی بزوتنەوەکە نەبوو کە لە ساڵی ١٩٢٠ تا ساڵی ١٩٣٠ی خایاندو ئەدەبی تورکی کاری تێ نەکردبوو.

دووەم: شاعیرانی دەوروپشت و مەڵبەندی کۆیەو هەولێر کەلەمەوپێش ناومان بردن لەسەر ڕێبازی قوتابخانەی تەقلیدی دەڕۆیشتن. ڕاپەڕینەکەی پیرەمێردی شاعیرو ڕۆژنامەی ژین‌و نوێ کردنەوەی لە مەودوای گۆرانی هونەرمەند بەوتین‌و تەوژمە نەبوو کە لایەنگران‌و پەیڕەوکەران بۆ خۆیان پەیدا بکەن ڕۆژنامەی (زاری کرمانج)ی ڕەواندزو گۆڤاری (ڕوناکی)ی هەولێر لە پرۆسیسی تازەکردنەوەی شیعردا دەورێکی ئەوتۆیان نەبوو ئەم حاڵە مایەوە هەتا گوڤاری (گەلاوێژ) بوو بە چاپەمەنییەکی گشت لایی‌و خەڵکی لایەکانی کوردستانی لەخۆی کۆکردەوە، تەنانەت کەسێ لەو شاعیرانەی کۆیە کێشی خۆماڵی لە لایەنی سیاسیشەوە ئەو شیعرەی لەناو کۆڕو کۆمەڵانی کوردستاندا بڵاو بوون شیعری کوردایەتیی زێوەرو ئەثیری‌و بێکەس‌و ئەحمەد موختار بوو شیعرە سیاسییەکانیش با لە ناوەڕۆکدا پەلیان بۆ بابەتی تازە درێژکردبێ بەڵام هەر لەسەر شێوەی پێشوو دەنووسران.

سێیەم: دڵدار بەپێی ڕەوتی پێگەیشتن‌و زیرەکی‌و لێهاتوویی خۆی خاوەن بڕیاری خۆی بوو، بەخۆ ڕاپەڕموو بوو هەروەکو لە لە مەیدانی خوێندن‌و ڕۆشنبیری‌و سیاسەت‌و کۆمەڵایەتی‌دا بەهیمەت‌و خاوەن کەسێتی خۆی‌و سەرکەوتوو وپێشکەوتووبو. هەروەها ئامادەش بوو سەربەخۆ لە مەیدانی شیعریش دا دەر بەرەو پێش بچێت. لاسایی نەکاتەوە. تازەکردنەوەی ئەو ڕێچکەیەکی نوێ‌و تاموبۆیەکی خۆکردی هەبێت.

ئەوەبوو کە لە خەباتی سیاسی‌دا تێ هەڵچوو و حیزبێکی پێکەوە ناو بوو بە سکرتێری حیزبەکەی (هیوا)ی کورد. بەسۆزو دڵێکی پڕ لە کەف‌و کوڵ‌و بە هەستێکی ڕاستگۆیانەو لەسەر بنەڕەتی مەنتیقی‌و ژیری‌یەوە بە ئاوازێکی نوێ‌و بە وشەو داڕشتنێکی تازە ڕوودەکاتە کوردستان کە هیچ زۆردانەدەم‌و زیادەڕۆیی تێدا نی‌یە ئەگەر بڵێم لە گشت ئەو سروودانەی زێوەرو بێ کەس‌و گۆڕان بەرزترە کە ڕوویان پێ کردوەتە کوردستان‌و بە ئاشکرا دیارە کە تەکانێکی تازەکردنەوە بوو لەو بوارەدا. سەیرکە چەند ڕوون‌و ڕەوان‌و بە زار زمانێکی شیرین هەروەکو بەرامبەر بەیارو دڵبەر یان دایکی بوەستێ ساڵی ١٩٤٠ وەها دەڵێ:

کوردستانی جوان
تۆ قیبلە گاهی منی بێ گومان
چاوم پشکوتوی شاخەکانتە
فێری سەیرانی باخەکانتە
دەنگیشمشاڵی شوانەکانت
زریق و باقی جووانەکانت
قاسپەی کەوانی قەد کێوەکانت
خوڕەی ئاوەکەی نشێوەکانت
ئەمانە هەموو گوێ یان کردمەوە
هەوێنی شیعری دڵیان گرتمەوە
نەو نەمامێك بووم لەو خاکە ڕوام
بە خۆشەویستی تۆوە ئاودرام.
تا د .

دڵدار هەڕەمەیی لەو مەیدانەدا هەڵناکشێ چونکە بەلای ئەوەوە ژیان تێکۆشان و زانایی و خۆ ئامادەکردنە هەر زوو ئامۆژگاری (جاهد)ی شاعیری هەولێری دەکرد، پێی دەگوت: (ئەدەب بەبێ ثەقافەت چ قیمەتی نی یە) واتە هەر پشت بەستن بە بەهرەی خۆیی و پەیڕەو کردنی ڕێگاو شێوازە ئامادەکراوەکان شیعر بەرهەم نایە. بەڵکو پێویستی بەڕەنج و تاقیکردنەوەو خۆ ڕۆشنبیرکردن هەیە، بۆیە کەوتە خوێندنەوەی ئەدەبی تازەی عەرەبی. لەم ئەدەبەشدا شەپۆلی تازە کردنەوە لەسەر دەستی ئەدیبە لوبنانی یە ڕۆژاوانشینەکان وەکو جوبران و ئیلیا ئەبو ماضی میخائیل نەعیمە و ئەدیبە میسری یەکانی وەکو خەلیل مەتران و علی محمود طە و نووسەرو شاعیرانی گۆڤاری (الهلال) و (الرسالة) سەرنجیان ڕاکێشا بەڵام سەرنج ڕاکێشانەکەش نەگەیشتە ڕادەی لاسایی کردنەوەو دووکەوتن. شاعیرێکی وەکو جاهد نەیتوانی تەنانەت لە کەمو کووڕیی زارزمانی ناوچەیی شاری هەولێر ڕزگار بێت و زمانەکەی خۆی دەوڵەمەند بکات و ئاسۆی بیرو تێڕوانینی خۆی فراوانترو ڕەنگاو ڕەنگ بکات.

لەم ئەدەبە نوێ یەدا ڕێبازی رومانسی هاتە ناوەوە، کە وای لێ هات واتا نوێخوازی هامبەر و هاوتای واتای ڕۆمانسی بێت، دڵداریش کە لە کاروانی شیعر داناندا بەرەو پێش چوو. چار نەبوو خەڵك بە ڕۆمانسییان دانا. بەڵام دڵدار لەم ڕێبازەدا نقوم نەبوو ئەم لایەنەی کە بریتی یە لە زیادەڕۆیی و دەربڕینی سۆزو عاتیفەی دڵشکاوی و خەمۆکی و ڕەشبینی و خۆنقوم کردن لە خەون و خەیاڵ و سروشت پەرستی و شەیدای شەوو لە کۆمەڵ دوور کەوتنەوەو خۆ خەریك کردن بە بابەتی مردن و مەرگەسات و دیمەنی پڕ لە کارەساتی ژیان.

دڵدار ئەم لایەنەی نەگرت. نموونەکانی (خەندەکەی بایی) و (گوڵی سوور) دوو نموونەی بەرزی تازە کردنەوەی نموونەی هەنگاوی گورج و بەگوڕی دوا ڕۆژی شاعیرن.. بەڵام تازە کردنەوەکەی دڵدار هەر بە بڕیار بووە، دیارە دوای بەراوردو لێ ورد بونەوەو بیرکردنەوە بووە. چاکترین بەڵگە بۆ ئەمەش دەست نیشانی هەڵوێستێکی هاوچەشنی دەکەین، ئەوەبوو کاتێك کە هەڵمەتی نووسینی کوردی پەتی لە ساڵانی چلەکاندا پەرەی سەند گۆڤاری گەلاوێژ دەورێکی باشی لەم هەڵمەتەدا هەبوو دڵدار بەهێمنی و بە پشوویەکی قووڵ لەم هەڵوەستەدا دەڵێ:

((من بەش بەحاڵی خۆم کە خوێندەوارێکی ئەم گۆڤارەم حەدی ناوەنجی بەسەر پێ لێ هەڵبڕیندا دەبژێرم کە نابێ ئێمە زۆر زۆر بە کوردییەکی پەتی بنووسن چونکە بۆ ئەم (ئینقلابە) گەورەیە ئامادە نەبووین هێشتا هەرچییەکی کە پێویستی ئەم کارە بێ نەمان کردووە، کە ئەویش فەرهەنگێکی کوردی دانان و ئەم فەرهەنگە پەرە پێ سەندن ئنجا کوردی پەتی نووسینەوە.) (٣-ل١١٣).

هەر بەم جۆرەش تازەکردنەوەکەی شیعریشی پێ بەپێ هەنگاو بەهەنگاو بوو هەر لە سەر کێشی عەرووز لە بەحری (هەزەج) بە پاشبەند (قافیە)ی جۆراو جۆری ئەوروپاییانە دوای چوارینێك کە هەر دێڕەی چوار تەفعیلەی تێدا دوو دێڕی دوو تەفعیلەیی دێن، پاشان دێڕێکی چوار تەفعیلەیی تر، لە پاشبەندا لەگەڵ پاشبەندی دێڕی یەکەم دا جووت دەبێتەوەو وەکو مەقام و بەستەو گرێدانەوەی بە مەقامەکە.

ئەم جۆرە کێشە زۆری پێ نەچوو بووە سەرمەشقی شاعیرانی بەناوبانگ وە گەڵێ نموونەی لەسەر داناو هونەری پێشینەییش بۆ دڵدار دەگەڕێتەوە. لە کێشی خۆماڵیش دا کێشی ئازادی هەر بەکارهێنانی دێڕی هەشت بڕگەیی و چوار بڕگەیی تێکەڵ کردووە:

نیشانەی چاکەو بێ بەریم
دەربەدەریم
ئەی نازەنین
ڕەوانی ئەم نازە تازەنین
خۆ تازە نین

تەنانەت لەسەر کێشی هەڵبەستێکی ئینگلیزی گۆرانی یەکی ڕۆژاوایی بەم جۆرە نووسیوە: (٤):

لە بن سایەی چەمە نزاری بەهاری
با پێکەوە بین، یەك دڵ و ڕووخۆش
دڵ ڕوون و خرۆش
با ڕاوێ بکەین سا
هەڵبستە من و تۆ دڵی پڕ جۆش

خەندەکەی بایی

هەڵبەستی (خەندەکەی بایی) هەڵبەستێکی داڕشتن پتەوو خەیاڵ فراوان و زادەی هەستێکی بەکوڵ و دڵێکی بەسۆزو فیکرێکی گەشاوەو وردبینە، پڕە لە وێنەو دەربڕینی قوڵ و ڕستەی چڕ، پڕە لەوشەی ئیحادەرو کرژو هەست بزوێن و بیر ڕاکێش. تاقیکردنەوەیەکی تازەیە لە ئەدەبیاتی کوردی لە دروستکردنی پەیکەری هەڵبەست و چ لە جۆری دەربڕین و نەخشە کێشان کە یەك تەونی سفتی ڕازاوەو یەك بابەتی ڕێکوپێکە کە بۆ یەکەم جار لە دەفتەری شیعری دڵداریدا تومارکرا. بۆ یەکەم جار وشەی (بایی) هێنا ناو شیعرەوە لەگەڵ چەند دەبڕین و ڕستەی تازەی وەکو: (خەندەکەی بایی، پڕیشکی تیشك، دڵی پڕ خوێن و پەنجەی ڕاز، خەندەی نەرم، هەموو شت چەپڵەی گوشادی لێ دەدەن، چەژەی تاڵاو، نەمرینی (نەمری)، پەلکی نەژاکاو. دامەن شۆڕ، ئابیدە، خودای شیعر، بڵێسەی هەست، هاوڕەگ و خوێن.)

ئەمەو لەهەمان کاتدا کە هەندێ وشەی عەرەبی پێویستی بەکار هێناوەو سوودی لە هێزی گەیاندن و دەنگو ئاوازیان وەرگرتووە وەکو: (ئافاق. مەصدەر، وەصل، مەسروور، فەیض نوور، قودرەت، تەبجیل، ئیکلیل.)

هەڵبەستەکە هەر خەیاڵێکی ڕۆمانسیانە نی یە، بەڵکو ڕەمزێکی ڕووناکی پێ یە. پوختەکەی ئەوەیە کە :

لە ئاسۆی ژیانی خەم و نائومێدی دا شەوێك فرشتەی هیوای بەدی کرد، وەکو تیشکی ئەستێرە کونجی دڵی تاریکی پڕ خوێنی ڕووناك کردەوە. بەڵام فرشتەکەش هەرچەندە جوانەو دڵارامە، خونچە بە لانەی ناو زوڵفی خاوی شا گەشکە دەبێ هێشتا خەمبارە، شاعیر داوای لێ دەکا شادبێت. مادام دنیا

شادەو پێی دەڵێ: ئێمە لەسەر ئەم خاکە گەردێکین دەبا ئێمەش شادبین.. دەی بابچینە ناو پەرستگای دڵدارییەوە، ئەو پەرستگایەی لە تیشکی هەتاوو لە تریفەی مانگو لە ڕەنگی پەلکە ڕەنگینە دروستی دەکەین، لە شوێن ئەو باغەی کە پار هاوین تۆم لەوێ دیت.. ئەودەمە تیپ تیپ پەری چەپکە بنەوشەی پێشکەش دەکەن، تۆش لە کراسی پەلکی گوڵە نەسرین دا چین چین زوڵفی زێرین پەخشان بکەیت. ئەوسا منیش لەبەر پێتدا ئەژنۆم دابدەم. بەڵام داخوا ئەم فرشتەی هیوایە کێیە؟ ئایا تەنیا کچێکەو دەیەوێ لە ئابدە (واتا مەعبەد)ی دڵداریی خەیاڵکردا بەیەك بگەن؟ ئایا هەر لە بەر ئەوەی چونکە کچێکی جوانو دڵارامە؟.. شاعیر دەڵێ.. نا! لەبەر ئەمانەتی یە:

وەرە نێو ئابدەت تا من لەبەر پێت دابدەم ئەژنۆ

لەبەروەی نا دڵارامی.. لەبەروەی چونکە باڵایی

خودای شیعرو پەری هیوای، بڵێسەی هەستی بەرزی تۆ هەواڵی هاوڕەگو خوێنی فرشتەی شۆخی (میدیایی)

لە ڕووی چاکەو وەفاداری

بە یادی جامی دڵداری

لە مەستی خۆشی بم هێڵێ دروشمی خەندەکەی بایی

دەڵێ لەبەر ئەوەی چونکە تۆ گیانێکی باڵای پەریی هیوای، بڵێسەی بەرزی، خودای شیعری، هەڤاڵی هاو ڕەگەزو هاوخوێنی، فرشتەی میدیایی! ئەمەش ڕەمزی کوردو ئاواتی کوردو ئازادییە.

هەر خوێشی لە هەڵبەستی (ئەی ڕەقیب)دا دەڵێ:

ئێمە ڕۆڵەی میدیاو کەیخوسرەوین

دینمان، ئایینمانە نیشتمان

دڵدارو چیرۆکی هۆنراوە

دڵدار شیعری لە زۆر لایەنو بابەت تاقی کردەوە، بابەتێك لەوانە پێیان دەگوت (مجادەلەی ئەفکار) لە شیعرێکیدا بەناوی (ئەی خوایە) دەڵێ:

ئەی خوایە حاڵی عالەم حەقی شایانی‌نیە

میحنەتو ئیدباری زۆرو شەهدی بێ ژانی نی‌یە

دەربارەی ئەم شیعرە مامۆستا کاکەی فەلاح دەڵێ: لە کۆمەڵگایەکی دوا کەوتووی وەکو کوردەواریو لە سەردەمی سیو چلەکاندا جۆرە وردبوونەوەو سەرنجێکی ئازایانەی دەربڕیوەو تەواو هەستی بە جیاوازی چینایەتی کردووەو چەند دیمەنێکی ڕیالیزمانەی بە ناسۆرەوە نواندووە. (٢-ل ١٠٦)

جگە لەم هەڵبەستە لەناو دەسنووسەکانیدا قەسیدەیەکی درێژی هەیە لەبەر نەریتو دەستووری ئاینی ماوەی بڵاوکردنەوەی نییە. د. مارف خەزنەدار بەشێکی لێ بڵاوکردۆتەوە. کەوا دڵدار بێ پەردە باسی خواو ئاینو مرۆڤو عیساو مریەمو پێغەمبەرو بیروباوەڕە دەق پێدراوەکانی ناو کۆمەڵی خستوەتە ناو چوارچێوەی هەڵبەستەوە. ئەمەش ڕەنگدانەوەی موتاڵاکردنی زۆری فەلسەفەو ئەدەبیاتو کۆمەڵناسییە. جگە لە هەڵبەست بە وتاریش لەم بابەتەی کۆڵیوەتەوە، وتارێکی بە عەرەبی بەناوی (أزلیە الكون) و (في طريقى الى معرفه الحقائق انتقادات الى قلب البهائيين) هەیە. هەروەها لە وتارێکیش بە ناوی عومەری خەیام کە لە گۆڤاری (گەلاوێژ)دا دوو بەشی بڵاوکردۆتەوە لە سەربەستی بیرو ڕای ئایینی دەدوێو بەشێکی مەبەستی خۆی بە هۆی بیرو باوەڕی خەیامەوە پێشان دەدا (ئەم وتارەش لەگەڵ ئەو وتارەدا کە لە کتێبەکەی عبدالخالق علاءالدين دا هەیە کەمێ جیاوازی هەیە.) ئەم هەڵبەستە بڵاونەکراوەش جۆرێك لە جۆرەکانی سەربەخۆییو بەخۆڕاپەڕموون لە

کەسێتی دڵدار پیشان دەدات. هەر لەسەر ئەم شێوازەش ڕۆیشتووەو گوێی نەداوەتە ئەوە کە ئەگەر ئەو جۆرە بابەتانە بە بە پەخشان بنووسرێت نەك هەڵبەست ڕەنگە جێگیر ترو چاکتر بێت.

بابەتێکی تری شیعری دڵدار، چیرۆکی هۆنراوەیە. لەم بارەیەشەوە چیرۆکی (لالەباس)و چیرۆکی (توووتنەوان)ی هۆنیوەتەوە. کە هەردووکیان نەك هەر لە ڕێبازی ڕیالیزم داندراون بەڵکو قەوماویشنو باری چینایەتیو چەوساندنەوەی جووتیارانو کرێکارانی کشتوکاڵ لەلایەن دەرەبەگو بازرگانەوە پێشان دەدەن هەردووکیان دوو بەرهەمی دەستپێشکەریو ڕچەشکێنو ئەزموونکارین.

لالە باس جوتیارێکی پیرە، لەبەر ئەوەی شایەتی بەدرۆی بۆ ئاغانەداوە تا چەند موڵکێك بە ناوی خۆیەوە تۆمار بکات. تووشی ماڵ تاڵان کردنو دەربەدەریو دەردە سەری دێت، چیرۆکێکی قەوماوەو ناوی زەقی کەسەکانیشی خستۆتە بەرچاو لە گۆڤاری (گەلاوێژ)دا چەندو چوونو وەلامدانەوەی پێویست کردو ژیانی شاعیر کەوتە بەر هەڕەشەی دەستدرێژیو لە گۆڤاری (نزار) زۆر بە توندی کردەوەی دەرەبەگایەتی ڕسوا کرد لە لایەکی دیکەوە، کاکە زیاد اغای غەفووری کەوتە نێوانەوەو ئاگری مەسەلەکەی کوژاندەوە.. کە پیاوێکی جوامێرو هۆشیار بوو، هەر چەندە ئاغای قارەمانی چیرۆکەکەش خزمی خۆی بوو بەڵام لێ نەگەڕا دەست بۆ شاعیر درێژ بکات. ئەوەی زیاتر قینی ئاغای قارەمانی چیرۆکەکەی هەستاند ئەوەبوو هۆنراوەکە لە گۆڤاری گەلاوێژدا بڵاوکرایەوەو کەوتە سەر زاری خەڵكو لە کۆیە زوو بە زوو ئەزبەرکراو دەگوترایەوە.

هەر لەم جۆرەش پاش دەساڵێك چیرۆکی (لالۆکەریم)ی جەمال نەبەز بڵاوکرایەوە، ئەویش لەسەر شایەتی نەدانی لالۆ کەریم لە دایەرەی (تەسویە) بۆ دەرەبەگەکان تووشی ئازارو چەوساندنەوە دەبێت. گرنگی (لالەباس) لەو زمانە ڕەوانو کێشە خۆماڵییە پڕ لە ئاهەنگو یەك قافیەییە ئاسانە دایە کە خستوویەتییە سەر ڕێچکەی بەیتو چیرۆکێکی هۆنراوەی کۆنی کوردەواری بە (٢٩) دێڕ کێشەی نێوان کەسەکان لە شێوەی دەمە تەقی یەکدا لە نێوان نووسەرو جوتیارەکەدا بە وێنەی بزوتوو و پڕ لە ژیان داڕشتووە.. وەکو ئەم وێنەیە:

چوومە (خراپە) ووتم ئاغاگیان

موڵکم هێ خۆمە. قەیدن لە تاپۆ

پێی وتم: پیرەی سمێڵ کلکە سە

یا تاپۆ بدە، یا بارکە بڕۆ

دووسێ ڕەشو ڕووت وڵاخیان هێنا

دەغڵیان بار کرد بە لێ لێو لۆلۆ..).

***

چیرۆکی (توووتنەوان)یش حەوت پارچەی لێ نووسراوەو بە ناتەواوی ماوەتەوە. چیرۆکێکی چۆنیەتی کێشەی تووتن چاندنە لە ڕۆژانی شەڕی دووەمی گشتیدا.. چیرۆکی ئەوکەسانەیە کە بە ماڵو منداڵەوە لە دەم زەلکاوو لەگوندی پڕ لە مەلاریاو دەردوو دووی (بیتوێن) ڕەنجی خۆیان بە پارەیەکی کەم دەخستە بارمتەوە، بە هیوای ئەوە کە بەرهەم فرۆشرا شتێکیان لێ دەست بکەوێ.. ئەوسا پارە پێشەکی لە بازرگان، زەوی لە ئاغاو ڕەنجو کارکردن لە جووتیارەوە. پاشان کە بەرهەم پی گەیشت پارەی بازرگانو باجی ئەم لاولای لێ دادەشکێنری ئەمجا بەشی بڕیار دراوی بازرگانو موڵکانە دیارێو دەکرێو هیچێك بۆ جوتیارەکە دەمێنێتەوە یان نا!؟ ئەم جوتیارانە، بەتەواوی کرێکاری کشتوکاڵ بوونو کەتبوونە ژێر باری چەوساندنەوەی پارەدارەکانو زۆریان یەك دوو قوربانییان لەوێ بەجێ هێشتو بە لەشی مەلاریا شڕ کردووو بەگیرفانی بەتاڵ گەڕانەوە.

دڵدار چیرۆکەکەی بە وەسفکردنی خێزانی ئاودێرێک و کەپرو ئاوماڵەکەی دەست پێ دەکات و باسی چۆنیەتی چاوچنۆکی و حیسابی خوارو خێچی پارەداران دەکات. کەوا لە سەرەتاوە دیارە جوتیارەکە قەرزار دەبێتەوەو لە بەرهەمەکەی بێ بەش دەکرێت. هەندێ نووسەر لە عاست ئەم دوو چیرۆکەدا تێروانینێکی نا ئارامانەیان دەربڕیوە. بە ساکاری و وێنە گرتنێکی فۆتۆگرافیانەیان لە قەڵەم داوە. بەتایبەتی کە تەختە نیگارێکی هونەرمەندی واقیعی وەکو ئەمە دەبینین:

کەپرێکی دار گەز، نارێک دامەزراو
بە پووش و گەڵای چرۆ سەرگیراو
بۆ پارێزگاری خۆرەتاوو تۆز
بە چیغێکی شڕ سێ دەوری دراو
ئاوماڵی ئاودێر هەرزاڵەیی چووک
دوو پارچە بەڕی شڕی هەڵزراو
دوو لێفەی شڕی چڵکنی کون کون
سێ پیاڵەی چاو قۆریەکی شکاو
ئافرەتێک لەولا لاڵ و پاڵ کەوتوو
بێ هۆش لەبەر (تا)، لە برسا ژاکاو
منداڵێکی تر عومری شەش ساڵان
لەپەو ڕوو کەوتوو، بێ مل، پەشۆکاو
منداڵێکی تر ساواو بێ پەروا
بە دوو پارچە جل لەم لا داپۆشراو
وژەی بای گەرم و گژەی پۆلی مێش
تێکەڵ بوون لەگەڵ دەنگی: (باوە ئاو).

هاوڕێی ڕەخنە گری کارامەم کەمال غەمبار لە پاشکۆی عێراقدا ژمارە (٢٦)ی مایسی ١٩٧٩دا لە لێکۆڵینەوەیەکدا بەناوی (ئاوڕ دانەوەیەک لە ڕێبازەکانی شیعری دڵدار) دەربارەی چیرۆکی هۆنراوەی لالەباس و تووتنەوان دەڵێ شاعیر:

((تەنیا واقیعە ڕوونەکەمان دەداتە دەست، دیوی دەرەوەی واقیعەکە بێ ڕتووش کردن، هەر چەندە شاعیر لە هەستێکی پاک و بێ گەردەوە لەوواقیعە ناهەموارە دەدوێ. بەڵام بەناخی مەسەلەکەدا ناچێتە خوارەوەو هۆی ئەو ژینە پڕ ئەشکەنجەو ناسۆرە دەرناخات و چارەسەری بۆ نادۆزێتەوە. بۆیە (هۆنراوە)ی تووتنەوان و لالەباس مۆرکی ڕاپۆرتیی پێوە دیارەو بەم جۆرە هۆنراوانە دەڵێن هۆنراوەی ڕیالیزمی فوتۆگرافی. دڵدار لەو سنوورە وەستاوەو نەیتوانیوە بەرەو واقیعی ڕەخنەگرتن یان واقیعی شۆڕشگێری هەنگاو باوێت.))

ڕەخنەگران وەکو بیریان چووبێت ئەمە چیرۆکێکە نەک شیعر بەتەنیا وە لەسەر پەیڕەوی ڕێبازی واقیعی نووسراوە. لەم ڕێبازەشدا بەتایبەتی لەسەر دەمی ڕابەرانی بەراییدا، لەرقی ڕۆمانسیەکان سۆزو خەیاڵی لەرادە بەدەر بەلاوە نرابوو و بەلایانەوە وابوو. ((دەبێ ریالیزم وێنەی مەڵبەندی کۆمەڵایەتی و دنیای هاوچەرخ بەشێوەیەکی وردی دڵسۆزانە (واتە ڕاستگۆیانە– ع. ب) بنوێنێ. بۆیە دەبێ ئەم نواندنەش تا لە توانادایە ساکاربێت بۆ ئەوەی هەر کەسێک بتوانێ تێی بگات). (٥-ل٤١)

ئەمیل زۆلاو دۆرانتێ و نووسەرانی ریالزم لە سەرەتای دامەزراندنی ڕێبازەکەیاندا وایان دەبینی کە ((ساکاری و دڵسۆزی دوو مەرجی بنچینەیی واقیعیەتن لە بەرهەمی هونەریدا ساکاریش وشەیەکە تابلێی دەمەتەقی و بێنەوبەرەی لەسەر کراو لە وشەکەی ڕیالیزم خۆی زیاتر مایەی جیاوازیی ڕای خەڵک بووە)) (٤-ل٤١)

ئەگەرچی ئەم ڕێبازە گۆڕانی بەسەردا هاتووەو لەم حاڵەی خۆیدا نەماوەتەوە. نواندنی واقیعیش نابێ هەر فوتوگرافیانە بێت، بەڵام تا ئێستاش ئەوە نەگۆڕاوە کە پێشان دانی ڕاستگۆیانەی واقیع بە ڕووداوو جێ و مەڵبەندو کەسەکان و باری دەروونیانەوە. بەچاوی هونەرمەندێکی ڕاستەقینە خۆی لە خۆیدا کارێکی هونەرییەو وێنەکە بێگیان نییە. ساکاریش ڕووێکە لە ڕووە ڕاستەکانی هونەر ڕێبازی واقیعی لەسەر دەستی دڵدارو چەند کەسێکی دیکە هاتە نێو ئەدەبی کوردییەوە. ئەگەر چیرۆکەکانی (خازێ)و (کەرە لۆتیی مەنووچەر) نموونەیەکی جوانی ئەم ڕێبازە بن لە چیرۆکی پەخشاندا ئەوا تووتنەوان و لالەباسی دڵدار نموونەیەکی ڕچەشکێن و پێشکەوتووی ڕێبازەکەن لە ئەدەبی کوردیدا.

لە شیعردا دوای ئەو شێخ سەلام و قانیع لەسەر ئەم ڕێچکەیە ڕۆیشتن و چەند نموونەیەکی ڕیالیزمیانەیان نەخشاند. ئەنجا شاعیرانی تر لە وەسفی واقیعی دێهات و جوتیارو هەژارانی شاردا قەڵەمیان گێڕا. لەلایەکی تریشەوە پێم شک نایە لە مەیدانی هونەری چیرۆکی هۆنراوەی واقیعیدا کەسی تر پێش دڵدار نەخشەیەکی کێشابێت و بەرهەمێکی شیاوی لێ بەدەست هێنا بێ، بۆیە من بەوچاوە سەیری ئەم بەرهەمە دەکەم کە هەوڵێکی تازەو ڕێبازێکی تازەو دەستپێشکەریی هونەرمەندانەی دڵدارە.

دەڵێن گوایا واقیعی ژیانی تاڵی جوتیارێکی چەوساوە چ وێنەیەکی وای تێدا نییە (چەشنە مووچڕکەو تەزوویەکی هەست و تاسەی دەروونی بە خوێنەر ببەخشێت!!) بەڵام وانییە.. دیمەنی کەپرێکی نارێک، ژنێکی لاڵ و پاڵ کەوتوو، منداڵێکی شەش ساڵەی بێ ملی ڕاکشاو ساوایەکی بەر دایکێکی نەخۆش و باوکێکی ماندوو. ساواکە هاوار دەکات: بابە..ئاو. کەس نییە چۆڕە ئاوێکی بەدەمیەوە بکات. ئەم دیمەنە لەتەک دیمەنی کێخوای لەش ساغ و تێرو تەسەل کە بە سواری هاتووە کشتوکاڵ بەسەر بکاتەوە:

بڕنەو لەبەردەم. دەمانچە لە قەد
سمێڵ قیت و قنج، چاو کشت و وریا
موهەییا لە بۆ شەڕو جنێودان
تووڕە، شەڕانی، بی ئابڕوو حەیا.

لە واقیعەکەدا وێنەی دەروونی پڕ لە فێڵ و ڕەوشتی چاووڕاوو هەڵخەڵەتاندن لە لایەکەوەو وێنەی مەلای حیسابگری کوێخاش لە لایەکی ترەوە، بزووتنەوەیەک بە دیمەنەکە دەدەن:

کابرای لە گەڵ ئەم تومەز مەلا بوو
مەلایەکی گەنج تازە ڕیش تاشراو
هەرزەو دڵداری لە ڕوو ئەباری
سمێڵ بارێکی، چاو کل تێکراو
مەلا دەفتەری لە باغەڵ دەرکرد
دەفتەر چ دەفتەر؟ پەڕپووت و گەچڵاو.

داخەکەم چیرۆکەکە تەواو نەکراوەو لە کۆتایی ئەم ژیانە تاڵە نازانین لە چ مەرگە ساتێک دەگیرسێتەوە. لە کۆتاییشدا دەپرسین ئایا وێنەی فۆتۆگرافی لە هونەر بەدەرەو هەموو فۆتۆگرافێک وشک و بی گیانە؟؟ دیارە .. نا..

دڵدارو سیاسەت

دڵدار لە تەمەنێکی زووا کەوتە کۆڕی سیاسەت و بوو بە ئەندامێکی بزێوو چالاکی کۆڕی سیاسەت.. کەوتە کۆمەڵبەستی و کۆکردنەوەی سیاسی جۆشدراو بەگیانی کوردایەتی و داواکردنی مافەڕەواکانی کورد هەر لە قوتابخانەی ناوەندی و ئامادەییەوە تا کۆلیجی یاساو تا پارێزەری .. لە تەمەنێکی زوودا ژین و گورەزانی خۆی بۆ ئەو پێناوە تەرخان کرد..

دڵدار کە قوتابی ئامادەیی بووە لە کەرکوک وەکو د. مکرم تاڵەبانی دەگێڕێتەوە ئەوسا هاوڕێی خوێندنی بوو، لەگەڵ قوتابیانی تردا حیزبێکی بەناوی حیزبی (دارکەران) پێکەوە نا کە لە هەولێریشدا ئەندامی هەبوو. پاشان ئەم حیزبە گەشەی پێدراو ئەندامانی بەتێکڕای دەنگ (ڕەفیق حیلمی) یان بۆ سەرۆکایەتی حیزبەکە هەڵبژارد. دوای ئەوەی ڕای لەگەڵ دان ناویان کرد بە(هیوا)و دڵدار بوو بەسکرتێری حیزبی هیوا کەوا بە هەموو لایەکی کوردستاندا پلی هاویشت و زۆر لە خوێندەواران و ئاوداران و سەرۆکەکانی کورد بوونە ئەندامی..

دڵدار ئەگەر بەهرەدارو خاوەن کەسێتی‌یەکی هەڵکەوتوو نەبوایە چۆن قوتابی‌یەکی کۆیی هەژاری کەم خەرجی و شاعیرێکی دڵ ناسك و خەیاڵ پیشە دەبوو بە سکرتێری حیزب؟ بەڵام سەرۆکی حیزبەکە مامۆستا رەفیق حیلمی لەبارەی دڵدارەوە دەڵێ:

((دڵدار لاوێکی زرنگ و خوێن گەرمە. خاوەن بیرێکی ژیرانەو پیرانەیە گیانێکی خاوێن و ڕۆحێکی بەرزی هەیە.)) (گۆڤاری گەلاوێژ -ژ(٩)ی ئەیلولی ١٩٤٣).

بۆ ناسینی کەسایەتی دڵداریش بەتایبەتی لەو سالانەدا کە سەرگەرمی کاری پارتی هیواو کە قوتابیی کۆلیجی یاسابووە لە بەغدا سەرچاوە نووسینێکی پتەوو پشتیوان ئەو چەند لاپەڕەیەکە مامۆستا مسعود نووسییەتی زۆر ورداو بابەتیانە لە کاکڵی کەسایەتی دڵدار ورد بووەتەوەو لێی دەگێڕێتەوە کە :

((دڵدار قوتابی‌یەکی دڵ زیندووی هۆشیاری مێشك کراوە بوو)) تێگەیشتم دڵدار گەنجێکی ئازایە، پڕ بە پێستی وشەی ئازاییش ئازایە. نەم دیت ڕۆژێك لە ڕۆژان دڵدار قسە قووت بداتەوە یان لە هەڵوەست دابەزێ‌بە مەرایی کردن بەرامبەر نەوازشت و یارمەتی ئەم و ئەو.. یەکێك بوو لە چالاکترین ئەندامانی پارتی هیواو گەرمترین دەمەتەقەی بە دەوری کردەوەو ڕەفتاری ئەو حیزبەو ئەندامانی بەرپا دەکرد.)) (٣-ل٦٢-٦٤).

مامۆستا مسعود ڕاست دەبێژێ. ئازایەتی و لە هەڵوەستی ڕاست دانەبەزین ڕەوشتی قارەمانانی نەتەوەو خەباتی حیزبایەتی و سیاسەتە.

هەروەکو کۆڕی سیاسەت، دڵداری شاعیر، شایانی سەرنج دانە کە بە تەمەنێکی کورت و بەچەند دانە هەڵبەستێك توانی لە دیوانی شیعری کوردیدا جێی خۆی بکاتەوە. ئەگەر شیعر بۆ دڵداری سیاسەت کار مایەی هێزو پشتیوانی بووبێت بەڵام سیاسەت بۆ شیعر بەو جۆرە یارمەتیدەرو پشتیوان نەبووە بەڵکو سەرقاڵی و پڕ کاریی شاعیر بەکارو باری حیزبایەتی‌یەوە گەلێ دەرفەتی رامان و تەنیایی و سرووش و بیردامەزراوی لە دەست داوە. لەگەڵ ئەوەشدا دڵدار پێی خۆی لەو مەیدانەدا چەسپاندو شایانی وشەی مامۆستا بوو.

دوا وشە

دڵدار لە تەمەنی ٣٠ ساڵێدا کۆچی دوایی کرد. من ناڵێم پێش سەردەمی خۆی کەوتبووەوە، بەڵام پڕ بەپڕ پێویستی سەردەم شۆڕگێڕانە کەوتە بزووتنەوە بۆ گۆڕین و گۆڕانکاری، لە زۆر بواری ژیانی کۆمەڵ و بیرو باوەڕی مرۆڤدا وەکو ئایین وە بێنەوبەرە (مجادلە) و دەمەتەقی لەسەر گەردوون و ئایین و نەریت و ڕەوشتەکانی ناو کۆمەڵ، سەربەستیی مرۆڤ و بەختیاریی خێزان و ئازادی و رووناکبیریی ژن، پێوەندیی چینایەتی پاشماوەی دەرەبەگی و عەشایەری.. هەوڵی دا لە پێناو گۆڕینی لێکدانەوەی سیاسی و بەگوڕخستنی خوێنی ڕۆڵەکانی گەل لە پێناو سەربەستی و مافدا. ئەویش بەپیردەنگی شۆڕشەوە چوو و لە داخوازی‌یەکانی سەردەم دوانەکەوت. بۆیە خۆی و کردەوەو بەرهەم و شیعرەکانی لە توماری بەرزی گەلەکەیدا لاپەڕەیەکی گەشیان پڕ کردوەتەوە.

سەرچاوەکان:

١-رەفیق حیلمی شیعرو ئەدەبیاتی کوردی، بەرگی دووەم، چاپی دووەم.
٢-کاکەی فەلاح، کاروانی شیعری نوێی کوردی.
٣-عبدالخالق علاءالدین، دڵدار شاعیری شۆڕگێڕی کورد.
٤-دیمین کرانت، الواقیعیە، ترجمە د. عبدالواحد الؤلؤة.
٥-رۆژنامەی هاوکاری، ژمارە (١٣٨٤ و ١٣٨٥) ٢٠و١٩٩٢/٢/٢٢
٦-رۆژنامەی هاوکاری، ژمارە ٢٣١٧ رۆژی ١٩٩٥/١١/٦

هەندێ لە شیعرەکانی دڵدار

منداڵی هیوا

منداڵی هیوا، کوولەکەی دڵان
تازە غونچەکەی نێو باغی گوڵان

هەرچەندە سەیری نێوچاوت دەکەم
نابینم گەردێ نە زۆرو نە کەم!

ڕوونی چارەی تۆ وەك ئاسمانی ساو
وەختێ لێی دابێ پرشنگی هەتاو

تیشکی ئومێدی سەر دڵی تاری
لە ئاسمانی ڕووت ئەدا دیاری

سیوەیلی چاوی بریقەدارت
ڕووناکی پاکی وێنەی ڕوخسارت

خەندەی بێ فێڵی لێوە ئاڵەکەت
نەشئەی دووچاوی مەست و کاڵەکەت

بێ شك پێشەنگی موژدەی دڵشادین
یا نەغمەخوانی باخی ئازادین

ئومێدی دوا ڕۆژ ڕۆڵەی هیوا تۆی
خاوەنی فیکری بیکرو باڵا تۆی

هیوام بە تۆیە ئەی تازە منال
بەیانی ببیە نموونەی میسال

ئەم قسانەی من کەوا بۆت ئەکەم
بزرینگێتەوە لە گوێتا هەردەم

ڕاست گۆبە دایم قەت درۆ نەکەی
وەختت بەبێ سوود تۆ لەدەس نەدەی

تێکۆشە دایم هەروەکو هەنگ بە
لە مەیدانی ژین ئامادەی جەنگ بە

ئەوا پێت ئەڵێم چاکی بزانە
ژیانی مەردی باری گرانە

نەك وابزانی وەك ژینی دوێنی
دەخۆی و دەنووی لە ناو نوێنی

ئەوە ژین نی‌یە کە وەك ژن بژیت
ئەبێ هەم ئازاو هەم مەزن بژیت

ڕۆژێ کە هاتو تۆ پێ گەیشتی
چاوت کردەوە لە ژین گەیشتی

ئەبینی ژیان کێویەکی بەرزە
ڕێگەی خوارو خێچ بە ترس و لەرزە

گشت کەندو کۆسپ، دەوەنە، دارە
پڕ لە دڕندەو دووپشك و مارە

سەر ڕێگەت هەمووی دانەیەو داوە
نادان و دانا لەوا داماوە

گیانەکەم ئەبێ تۆ لەم ڕێگایە
لەم دانەو داوەو چەرخ و دەزگایە

گەلێ ماندوو بێ ئارەق برێژی
ئەم دەردو ئێشە یەك یەك بچێژی

لەڕێی سەرکەوتن ئەبێ پێش کەوی
هەتا بکەوی زیاتر سەرکەوی

نیشانەی تیرەی خۆت بدەی ڕێگا
کە ڕیز ببەستن بڕۆن بە شوێنیا

تۆ ئەبێ چرای زانستی هەڵکەی
دەستم داوێنت ڕێگا ون نەکەی

بیرو هۆشی خۆت بەکار بهێنە
ئەم دانەو داوە یەك یەك بپسێنە

تاکو دەرکەوێ لە هەموو دنیا
چەندیان کرد بمرێ کەچی کورد هەرما

گوڵی سوور

هەولێر ١٩٤٦

گوڵی سوور، ئەی کچی نەورۆز، ئەرێ کام دەس لە باغی ژین
لە بۆیەك دەفعە بۆن کردن، بەناکامی ئەتۆی هێنا
ئەوێستاکەش بەژاکاوی
وەها بێ قەدرو تۆ زاوی
لەسەر ڕێگا فرێی داوی
لە جەورو زوڵمی ئەو دەستە پەری زادەی بەیان لەرزین
لەدەوری ئەم چڵەی لێی بووی پەپوولەی زەردو سوور گریا
منیش ئەی گوڵ دڵێکم بوو
دڵێکی پڕ لە ئارەزوو
بەسۆزی ئاوی حەز تینوو
لەناکاو لام فڕی بۆ لای کچێکی دولبەرو شیرین
ئەویش ڕیشەی لە دەست گرتو بەبێ ڕەحمی لە ژێر پێی نا
بە گریاویو بریناری
بەڕوو زەردیو غەمخواری
بەبێ ئومێد لە دڵداری
گەڕاوە سینەکەی تارم، ئەوێستاش ئەی گوڵی غەمگین
لە تەهایی سەرینت بێ، دەهانێ ئەم دڵە، توخووا!!

خەندەکەی بایی

بەغدا/ ١٥ مارت / ١٩٤٤

له ئافاقی ژیانی ناهومێدیم خەندەکەی بایی
فرشتەی پاکی هیوامی نیشاندام واکه بیدوێنم
پڕیشکی تیشکی ئەستێرەی جوان ئیمشەو بە ئەسپایی
بەسۆزی هاتە نێو کونجی دڵی تاریکی پڕ خوێنم
دەسا دەی مەسدەری هەستی
دەخێرا لادەری پەسـتی
وەرە تا من بەڕازی تۆ نەمامی شادی بڕوێنم
***
جوانی غونچەیێ بوو وا کە پەنجەی ڕازی ڕاکێشای
دە سەیری چەند بەوەسلی زوڵفی خاوت شادو مەسرووره
لەڕووی ڕاستی ئەتۆش وەك ئەو گوڵێکی چیمەنی دنیای
کەچی تاجی دڵی هێشتا دڵت لەم حاڵە ڕەنجووره
بەخەندەی نەرمی دڵ پاکیت
ئەخۆم سوێندێ بە ڕووناکیت
ئەگەر هەستێ بەژین وابێ لە جەرگی ڕاستیا دووره
***
هەمووی نووری ژیانە نووری ئاسمانی شین
هەموو چەپڵەی گوشادی لێ ئەدەن هەرچی کە ئەی بینی
لەسەر ئەم خاکە گەردێکین دە ئێمەش ڕوو لە شادی بین
فەرامۆشی بکەین جارێ چەژنی تاڵاوی غەمگینی
بەدڵ ڕوونی و ڕووخۆشی
بە خەندە نەك بە خامۆشی
بنۆشین جامی دڵداری لەبەرکەین بەرگی نەمرینی
***
دەهەڵسە بابناکەین مەعبەدی پیرۆزی دڵداری
لە تیشکی ڕۆژ لە شەوقی مانگ لە ڕەنگی پەلکە ڕەنگینە
کە هەر کامەی بڵێی پاکە لە کردەی قودرەتی باری
نیشانەی کردگارێکەو بناغەی پەیڕەوی نیە
لە شوێنی پڕ لە هەستی بێ
کەرستەی خۆشەویستی بێ
لەنێو ئەم باغە بێ جێگە کە تۆم لێ دیت لە هاوینا
***
لە پەلکی تازە پشکوتووی نەژاکاوی گوڵی نەسرین
کراسێکی سپی بێ گەرد دروستکە شەنگ و دامەن شۆڕ
لەبەرکەو زوڵفی زێڕینت بەسەریا بێنە خوار چین چین
پەری تیم تیم، بەڕازو ناز، لە بۆت بێنن بنەوشەی مۆر
بە ئاوازو نەواوتەبجیل
بهۆنن پێچەکەی ئیکلیل
ببەن کڕنوش بڵێن: ئەی شۆخ، پەری زادەی گزنگی خۆر
***
ئەوا ئیکلیلی دڵسۆزی ودلارامیت ئەکەین پێشکێش
هەرچەپکەی خەم و مل کەچ سروشتی نەوجەوانێکە
نیگارێ بوو، بە ناکامی بە گریاوی، بە ئێش و نێش
لە ژین ڕۆیی ئەوێستاکە هەوینی داستانێکە
بە یادی ئەو دڵەی تینو
کە چۆن هات و وهاش دەرچوو
برۆ نێو ئاییندەو سەیری چەپیرۆز جاویدا نێکە
***
وەرە نێو ئابیدەت تا من لەبەرپێت دا بدەم ئەژنۆ..
لەبەروەی نا دلارامی لەروەی چونکە باڵایی..
خودای شیعرو پەری هیوای بڵێسەی هەستی بەرزی تۆ
هەواڵی هاوڕەنگ و خویچنی فرشتەی شۆخی میدیایی
لە ڕووی چاکەوو وەفاداری
بە یادی جامی دڵداری
لە مەستی خۆشی بم هێلی دروشمی خەندەکەی بایی

ئومێد

هەولێر ١٩٣٥

چاوەکانم لێڵ و وێڵ بوو کوا؟ ستارەم دەرنەکەوت:
دڵ لە تاوی دەردی گڵپەی سەند وەکو ئاورو نەوت
ڕۆژهەڵات و زیندەگیدا گشتی عالەم کەوتە ئیش
چاوەنۆڕی ئوفقی دوورم ڕۆژی من کوا ؟ دەرنەکەوت
ئەی خودایە تاری نیگبەت کەی ئەبێ لاچێ خودا؟!!
تابەکەی چەنگە چڕێ من سا لە گەڵ تۆ هەشت و حەوت
بەسیەتی دڵدار زەمانی شیعری بێ مەعنا نەما
هەڵسە چارەی دەردەکەت کە بێ (تفکر) ڕێگە چەوت
بێتو ئەسپێ چەند ئەصیل بێ سواری چالاکی نەبێ
قابیلە دەرچێ لە مەیدانی جداڵ و جێگە ڕەوت؟!!

نائومێدی

بەغدا ١٩٤٥

زەدەی تیری نیگاهی فیتنە پەردازی نیگارێکم
گیرۆدەی داوی زەڵفی مشکباری گوڵ عوزارێکم

ئەوی نەیدیبێ نێشی دڵ و یا ئازاری دڵداری
چوزانێ من لە ئێشانی چە سووتان و فکارێکم

لە دەشتی نا ئومێدیدا بەدەم بایی قەدەر هەروەك
پەلاشی وام کە هەر ساتە لە گۆشەی یا کنارێکم

بەڕۆژ ترساوو تاساوی زڕەی کاسەی شەوی پێشووم
بەشەو سەرخۆشی مەستی جامی قەهری ڕۆژگارێکم

ئەرێ ئەی دەستی دڵسۆزم بەبێ سۆز من مەڕەنجێنە
(سەبر) دەرمانی دل ناکا کەمن پەیوەندی یارێکم

سەرو مایەی جوانی خۆم لە ڕێگەی ڕازی ئەو دانا
لە دەرگانەی وەفای هێشتا هەژارو لێو بەبارێکم

ئەبێ چۆن پشت بە دڵداریم ببەستم تاکو ئێستێکە
گەلێ دوورین لە یەکتر ئەو لەبارێ من لەبارێکم

ئەی خودایە

کەرکوک ١٩٣٧

ئەی خودایە حاڵی عالەم حەقی شایانی نیە
میحنەتو ئیدباری زۆرو شەهدی بێ ژانی نیە

سا ئەزانی بۆ چ ئەمن وا معرەضی شەکوا ئەکەم
تا بزانی قودرەتی تۆ حەددی ویجدانی نیە

زامەکەت بێ مەرهەمو بۆ گشتی عالەم ساریە
دەردەکەت زۆر نیشەدارو قەتعی دەرمانی نیە

ڕێگەیی بەش کردنی ڕزقت لە دونیا شاهدن..
هێندی کەس ئەفرادی لورتو هێندێ کەس نانی نیە

ڕۆژی فەرمووت (لیس للانسان الا ما سعی)..
هیچ کەسێکیش هێندی فەللاح ئیشو کێلانی نیە

ئیش ئەکاتو ڕەنج ئەداتو ڕوتو قووتو زگ بەتاڵ
.ئاخری بێ سوود ئەمێنی ساڵ کە بارانی نیە

ڕائەمێنێ ڕەنجەڕۆ دەست لە ئەژنۆ قوڕ بەسەر
ڕاستە شاهی بێ شەریك باكی گەدایانی نیە

سا لە ڕێگەی ژین دزینی مەڕ ئەكا گیسك ئەبا
چونكە برسیو بێ نەوایە مایەیی نیە

ڕۆژێ هاتو ڕۆحی دەرچوو لاشەكەی كەوتە ((ثری))
لێی ئەدەن بەم گورزە گەورە كە ئیمانی نیە

سا بەسایەی قودرەتت بوو ماڵەكەی بێ بەهرەما
خۆ قەزا بوو سرقەتی كرد ڕاستە گومانی نیە

بۆ چ لە دونیا ڕەنجەڕۆ بێبێ نەوابێ ئاخیرەت..

چونكە وەك من غائیلەی دڵ عزەتی گیانی نیە

گەر لە ئەفلاكا هەبایە حاكمێكیتر بەرقەرار..
سا ئەچووم ئەم ووت ((خودای من سوودی ئینسانی نییە

ڕەنگە كەم دیدەو مەلایان هانی خەڵقی وابدەن
كوشتنی دڵدار حەڵاڵە چونكە ئیمانی نییە

ئەی ڕەقیب

کەرکوک

ئەی ڕەقیب هەرماوە قەومی كورد زوبان
نای رمێنێ دانەیی تۆپی زەمان

ئێمە ڕۆڵەی ڕەنگی سوورو شۆڕشین
سەیرێكە خوێناویە ڕابوردوومان

ئێمەی ڕۆڵەی میدیاو كەی خوسرەوین
دینمان ئاینمانە نیشتمان

كەس نەڵێ كورد مردووە كورد زیندووە
زیندووە هیچ نانەوێ ئاڵاكەمان

چەند هەزار لاوانی كوردی نەڕەشێر
بوون بە قوربانیو هەموویان نێژران

لاوی ئێستاش حازرو ئامادەنە
جانفیدانە جانفیدانە جانفیدان

لاوی كورد هەڵسانە سەرپێ وەك دلێر
سا بەخوێن نەقشی ئەكەن تاجی ژیان

كەس نەڵێ كورد مردووە كورد زیندووە
زیندووە هیچ نانەوێ ئالاكەمان.

عمر خیام

شاعیری خۆش گوفتاری كورد ((سەلام)) چوار خشتەكیەكانی خەیامی پێ بەپی بە كوردی هەڵگیراوەتەوە هەر بەچوار خشتەكی لە گەلاوێژدا بڵاوی ئەكاتەوە ئەم كارە زەحمەتە وانەبێ لە توانای هەموو كەسێكا بێ شیعر بە شیعر تەرجومەی كردو دەست لە بنجو بناغەی مەعنا ئەسڵی نەدان عادەتەن دوو هێندی تەئلیفێك زەحمەتی پێوە ئەكێشرێ مرازم ئەمە نیە كە لەم نووسینەدا مەدحی ((سەلامو)) تەقدیراتی خۆمی نیشان بدەم بەڵكو چوار خشتەكیەكانی ((سەلام)) خۆیان مەدحو تەقدیراتی ((سەلامن بەلام مرازم ئەمەیە كە ((خەیام)) بە

خوێندەوارانی خۆشەویست بناسمو وێنەی ژیانی ئەدەبیو مێژو خۆی بەووردی بەیان بكەم لە پێش ئەوەی كە بكەومە ناو ئەم باسەوە ئەمەوێ كە حیكایەتێكیان بۆ بگێڕمەوە ((وا ئەگێڕنەوە كە جارێك شەش كوێری زگماك لە هیندستانا تووشی فیلێك ئەبن. یەكێكیان ئەكەوێتە لای لوتییەوە (خرتوم) دەستی لێ ئەدا ئەڵێ (فیل بە عەزیایێكی زۆر گەورە دەچێ، دووەمیان دەست لە ددانی ئەدا ئەڵێ ((نا فیل لەگەڵ نێزە فەرق ناكرێ)) سێیەمیان كەوتبووە لا گوێیەوە خۆی لە دووانەكەی پێشووی تووڕە كرد ووتی ((ئەمە یەك كوێری نازیرەك بدینم)) موناسەبەت چییە؟ فیل لە باوەشینە ئەكات عەزیای چی؟ نیزەی چی؟)) چوارەمیان دەستی بە قاچەكانی كەوتبوو لە قاقای پێكەنینیدا ووتی ((ماشا الله، ماشاالله لەم عاقڵانە)) باوەشێنو كۆڵەكە زۆر لەیەكتر دوورن فیل بە كۆڵەگە ئەچێ)) پێنجەمیان دەستی لە تەنگەی فیلەكە گیرا زۆر تووڕە بوو بەسەر ئەوانی تردا قیژاندی ووتی وس وس، شەرم ناكەن ئێستا چاو ساغێكمان لابایە وای ئەزانی هەموو كوێرێك وەك ئێوە كەم ئیدراكن، ئەم ژاوە ژاوەتان لە چیە؟ فیل هەر وەك دیوارێك وایە برایەوە)) شەشەمیان

قسەکەی بری و زۆر پەست ببوو ووتی ((باوکم ئێوە زۆر غەڵەتن فیل نەبە عەزیا نەبەنێزە، نەبە باوەشێن، نەبە کۆڵەکە، نەبەدیوار ئەچێ دەمت لە گوریس بدە. هەروەکو دەستت لە فیل دابێ چ فەرقی نیە)) فەرقی نیە مەی لێ ئەوویس بەکلکی فیلەکە کەووتبوو. جا ئەم شەش کوێرە لێ یان بووە کەشمەکەش قیرە قیر بەڵام حیکمەتەکە ئەمە بوو هەموویان ڕاستیان دەکرد وە هەموشیان درۆیان دەکرد. شاعیری شیرین گوفتار شێخ سەلام بەرە بەرە روباعیەتەکانی خەیامی هەر بەشیعر هەڵگێراوەتەوە، واپێ دەڕی لە گۆڤاری گەلاوێژدا بڵاوی ئەکاتەوە. ئەم کاری وازەحمەت و ئەم هونەرمەندیە لە پیاوێکی هونەرمەندی وەك سەلام نەبێ نەوەشانەوەی لای هەموو کوردێك مەعلومە. کوردو زوبانی کوردی لەبەرئەوەی کە زەمانێکی زۆر دوورو درێژە کەوتووتە بن باری نیگبەتی و بەدبەختی ئەو ملوانکە گەوهەرینەی کە پێشونان بۆ ئێمەیان بەجێ هێشتوە کە ئەویش (ئەدەبیاتە) پساندراوو هەر دانەی پرژاوەتە لایێکەوە بۆ کۆکردنەوەی ئەم ملوانکەیە گەلێك کەس لە هەوڵ و تەقلا دایە بەلام لە لاییکی ترەوەش وەنەبی مێشکی کورد هەرچاوەنۆڕی ئەمە بکات، تا ئەدەبیاتی کۆنی خۆی بژێنتەوە ئینجا دەست بکا بە ئینتاجی ئەدەبی تازە داکەوتوو بەڵکو گەلێك لە شاعیرەکانمان تەك بەتەك مەدەنی یەتی حازرەو ئەدەبیاتی عەسری یەوە دەرۆن بێشك لەم کارە موبارەکەی دووایەدا کردەوەی شێخ سەلام کە ڕوباعیاتی (خەیام)ی مەشهوور دەکاتە کوردی، لە هێن هەمووان بەرزترە وەکو رۆژێکی بەهاری شەوق بەخش زۆر دلێرانە لە ئاسمانی کوردستان ئەبریقێتەوە، ئەمەوێ کە لەم بابەتەوە تەقدیرات و مەمنونی یەتی ئەندێشان و ئەدەبیات پەروەرانی کورد پێشکەش شێخ سەلام بکەم بەڵکو روباعیاتە کوردیەکانی خەیام لە کوردستاندا هێندەی روباعیاتی ئینگلیزی خەیام کە لەلایەن (فیتز جرالدەوە) هۆندراوەتەوە حەقدەرو روح پەرەیە.

خەیام، تا ئێستا لە کوردستاندا هەروەکو لە جێگاکانی تردا ناسراوە وا نەناسراوە، بەڵکو ئەم ئەستێرە بەرزە هەموو شوێنێکی رووناك کردۆتەوە هێشتا بە چاکی تیشکەکانی دۆڵ و شیوو ئەشکەوتەکانی کوردستانی رووناك نەکردۆتەوە، بەڵکو (اعتقاداتی) دینیەو شوهرەتی (خەیام) بەمەی پەروەر وەکو کفر ئامێزی بویتە باعیسی ئەمەی کە ئەم لە کوردستاندا وەك نەناسراوبی وابێ. تالەم ڕۆژانەدا ڕۆژێك بە موناسەباتی باسێکی فەلسەفی بەسەر سەرەکی ناوی خەیام هاتە ناوەوە، (فەقێکی) تووڕە زۆر بە ئیفتخارەوە هیچ شەرمی کە هێندە وردو نازك و باڵاو شاعیرانەیە ئەم زاتە بەرزە کورێکی هێندە بێ جەوهەرو کەودەنی لێ بووبێ هیچ باوەڕ نەدەکرا.

لەمەوە وادیار دەکەوێ کە تا وەختێکی زۆر نێزیك هەتا شازادەکانی ئێرانیش کە عادەتەن زۆر ئەدەبیانەو بە سەقافەتێکی قەومی پەروەردە دەکران خەیامیان نەناسیوە ئەمەش هەموو سووچی ئەم پیسانەیە کە دوژمنەکانی بۆیان ڕشتووە. وە یاخود ئەمە کە عومەر خەیام لە وەختی خۆیدا شوورەتی بە شاعیر وەرنەگرتووە وە ئەم روباعیاتانەی کە هەیە ئەغلەبی بە سورەتێکی (عرض) و لە موناسەباتدا یان (ئیرتجالیەن) و کتێبییش نەبوویتە سەبەبی ئەمەی کە ناوی بکەوێتە ڕیزی شاعیرانەوە تا (دەوڵەت شاە) لە کتابەکەی کە ناوی تەئریخی ئەدەبیاتی ئێرانی)یە ناوی خەیامی زۆر بەسەرەکی بردووە.

یەعنی ئەم زاتە بە شاعیرێکی خاوەنی ئەو میهنەتەی نەناسیوە، بالەم بابەتەوە چیتر لێی نەدوێین، چونکە ئەگەڕێینەوە سەری.

بەگوێرەی ئەم تەدقیقاتانەی کە دکتۆر ((کریستەنس)) لە موقەدیمەی تەرجومەی روباعیاتی خەیامی‌دا نووسیوویەتی سالی (١٩٠٥)م (عمر خیام) ناوی بەتەواوی (غیاث الدین عمر بن ابراهیم الخیامی)یە لە سالانی (١٠٢٥٦-١٠٥٠) میلادی لەنیشابور (کە شارێکە لە خوراسان لە دایك بووە). ئەم تەدقیقە زۆر ئیختلافی لەگەڵ ئەو وەختانە هەیە کە موئەریخینی پێشوی رۆژهەلات، چونکە ڕەزا قولی خان هیدایەت لە کتابەکەی ناوی (مجمعی فصحاء)یە ئەڵێ خەیام لە سالی (٥١٧)ھ وەفاتی کردووە یەعنی ئەبێ لە سالی (١٠٩٩م) وەفاتی کردبێ. ئەحمەدی کوڕی عمری کوڕی عەلی (النیزامی العروض) کە قوتابی خەیام بووە لە کتێبەکەی کە ناوی (جهار مقاله) یە ئەڵێ:

لە سالی (٥٣٠ھ) زیارەتی قەبرەکەیم کرد ئەوساکە پێیان ووتم: کە ماموستایەکەم چوار سال لەمەو پێش وەفاتی کردووە. بەم گوێرەیە ئەبێ لە سالی (٥٢٦ھ) وەفاتی کردبێ کە ئەبێ لە سالی (١١٠٨)م وەفاتی کردبێ وە هەروەکو دکتۆر عبدالله جەودەتیش ئەڵێ لە سالی (١١٢٣)م لە (مرو)دا وەفاتی کردووە یەعنی تەسادوفی سالی (٥٤١ھ) دەکا ئایا لەم سالانەکامیان ڕاستە؟.

هەرچی (دکتۆر عبدالله جەودەتە) بە گوێرەی تەدقیقاتی (دکتۆر کریستنەس) دەڕوا ئەگەر ئەم مودەتەی کە (کریستەنس) دایناوە کە لە بەینی نەکرد ووتی ((خەیام بە لەعنەت بی)) هیچ لەگەڵ مورتەدان فەرق ناکرێ هەر چەندێکی کەس گوێی نەدایە ئەم هەڵەوەڕیەی بەڵام گەر ئەم کابرایە لە مەجلیسێکی تر ئەم قسەی بکردبایە، ئەم قسانەی خۆی تەرەسوخ پێ دەکرد، ئەمەش دەلیلی دەرەجەناسینی (عومەر خەیام)ی مەشهوورە لەناو زومرەی زۆرترینی تێ نەگەیشتووان تازە چاوهەڵ هاتووانی کوردا. بەڵێ وەنەبێ (عومەر خەیام) هەرچەندێکی فەیلەسوفێکی شەرقی خاوەن مێشکێکی زۆر ووردی ئێرانی‌یە تا بەم دووایی‌یە نەبێ کە لەلایەن موستە شریقەکانی ڕۆژئاواوە ئاشکرا کرا کەس نەیدەناسی. وە ئەم تەختە بەرزەی بۆ دروست نەکرابوو، چونکە عەسەبیەتی دینی و شوهرەتی خەیام بەلەدین دەرچوون و لەلایەن دوژمنەکانی‌یەوە لەوەختی خۆیدا پڕۆ پۆغاندەییکی زۆر لە (عەلەیهی) کردن بووە سەبەبی ئەمە کە خەیام لە لەلایەن هاوولات و هاوزبانی‌یەوە ناوی نەیێتە ناو ناوان. تا دکتۆر عبدالله جەودەت بەگ لە دیباجەی تەرجومەی روباعیاتی (خەیام)دا حادیسەیێکی زۆر ئەنگێزی نووسیوەتەوە کە دەڵێ برادەری خۆشەویستم خەلیل خالید بەگ لە میستەر براون (M-Browne)ی بیستووەکە ئەو وەختەی (مظفر الدین) شاە لە ئاوروپا گەشتی دەکرد لە (لەندەن) وەفدێکی لە (جەمعیەی عومەر خەیام)ی چوو بووە لای کە داوای موساعەدەی ئەمەی لێ بکەن کە مەرقەدەکەی زۆر جوان هەڵبدرێتەوە ئەم وەفدە دەستیان پێ کرد کە زۆر موقەدەسانەو تەقدیرانە. ناوی (عومەر خەیام) ببەن ومەکانەتی زۆر بەرزی عومەر خەیام لەبەینی میلەتدا عەرزی شاە بکەن کە لە گوفتارەکانی خۆیان بوونەوە ئینتزاری تەشکور نامەیێکی گەرمیان لە حەزرەتی شاە کردبوو، بەڵام شاە ڕووی کردبووە (رئیس الوزراء)ی ئێران کە لەگەڵی بوو وەپێی وتبوو ((ئاقا این عمر خیام چە خریست)) یەعنی

ئاغا ئەو عومەر خەیامە لە چ تیرەیەکە؟ بەمە ئیزهاری جەهل ووەفدەکەی خستبووە دەریای حیرەتەوە. ئەگەر شاهیدی ئەم مەسئەلەیە (مستەر براوان)و (خلیل خالید بەگ) نەبووایە لە بابێکی کە خاوەنی ئەم قیتعە شیعرەی کە دەڵێ:

از مشبکهای رنگارنگ پك پرتو فدات
کفر دین، دیرو شد مبشد زنارشد
ساقی روزی ازل چون جرعەی برخاك ریخست
تاك شد انکور شدمی شد نصیب یارشد

ساڵانی (١٠٢٥ ١٠٥٠) میلادیە بگریتە پێش چاو بە گوێرەی تەقدیری دووایی کە (١٠٥م)یە ئەبی عومری (٧٣) ساڵ بووبێ، نا ئەگەر بەپێی تەقدیری یەکەمی بێ ئەبێ عومری لە (٧٣) ساڵان تێپەڕیبێ. خاوەنی (مجمعی الفصحاء) کە ڕەزاخان هیدایەتە ئەڵێ: لە ساڵی (٥١٧)وەفاتی کردووەو بەدەلالەتی ئەم روباعیەی کە دەڵێ:

هرگز دل من ز علم محروم نشد
کم ماندز اسرار مفهوم نشد
(هفتادو) سال عمر کردم شب و روز
معلوم شدکه هیچ معلوم نشد

تەرجومەکەی بە کوردی ئەمەیە: (دڵی من هیچ وەختێك لە عیلم بێبەری نەبووەو کەم ئەسراری وابووە کەتێ نەگەیشتبم، حەفتاو دووساڵ عومرم رابوارد شەوو ڕۆژ لێم مەعلوم بوو کە هێشتا هیچم لێ مەعلوم نەبووە ٧٢ ساڵ ژیاوە جا (٧٢-٥١٧= ٤٤٥) لە دایك بووبێ کە تەسادوفی (١٠٢٧)م دەکا. بەمەوە قسەی ڕەزا قەولی خان هیدایەت زۆر نێزیکی بەیاناتی (دکتۆر کریستەنسن). کە ئەڵێ: لە (١٠٢٥) لە دایك بووە. وە ئەگەر بە گوێرەی ووتاری (نیزامی ئەلعرووس سەمەر قەنری) کە ئەڵێ لە ساڵی (٥٢٦ھ) وەفاتی کردووەو عومری خەیام بە (٧٢) ساڵ تەقدیر بکەین ئەبێ لە ساڵی (١٠٣٦) لە دایك بووبێ، بەڵام ئەم دەلیلە کە بەدەستەوەیە کە ئەڵێن (٧٢) ساڵ ژیاوە ئەویش ئەو روباعیەیە کەوا عرزمان کردووە ئایا بە دەلیلێکی مەقبوول لە قەڵەم ئەدرێ یان نا؟ بۆ ئەمەی کە ئیعتوباری پێ بکرێ ئەبێ دیسان ئەمەش بزانین کە خەیام لەو ساڵەی کە ئەم روباعیەی ووتووەو لە عەینی ساڵدا وەفاتی کردووە؟ بۆ ئەمەش هیچ ئیستنادگایێکمان بەدەستەوە نیە. بە چ مەعلوم خەیام لە پاش ئەوربایعیە دەساڵی تریش نەژیاوە" لەبەر ئەمە تەئریخی لە دایك بوونی خەیام هەروەکو لەپێش چاوتانە شتێکی مەجهولەو بە ڕوێکی تەقدیرییەوە باس دەکرێ. ئەم مودەتەی کە دکتۆر کریستەنسن دایناوە کە لەبەینی ساڵانی (١٠٢٥-١٠٥٠م) لە دایك بووە عیبارەتە لە (٢٥) ساڵ مودەت بۆ ئەمەی ببێتە مەیدانی تەقدیر بۆ لە دایك بوونی شەخسێك شتێکی زۆر نامەنتیقیە. لەبەر ئەمەی کە (عروزی سەمەرقەندی) خۆی خەیامی دیتووە زۆری خۆش ویستووە. بەڵکو (خەیام) مامۆستای بووە وابزانم لە تەقدیری تەئریخی و وەفاتیدا زۆر بە هەڵە نەچووە بەڵکو راسترینی وەختە بەڵام لەبەر ئەوەی کە تا ئێستا بە ڕاستی نەزانراوە کە خەیام چەند ساڵ ژیاوە، هەروەکو بەیانمان کرد. ئەم روباعیەی کە (ڕەزا قولی خان) ئەیڵێ دەلیلێکی زۆر بەقوەت نیە ئەتوانین کە هەر عەینی روباعی بەئەوەل محاوەلەی تەقدیری عومری (خەیام)

دابنێین و بڵێین (خەیام) هەر (٧٢-٨٠) ساڵ ژیاوە بەمەوە ساڵی لە دایك بوونیشمان بە سوورەتێکی مەنتیقی پی تەقدیر دەکرێ کە مومکینە (خەیام) لەبەینی ساڵانی (١٠٣٦-١٠٤٤م) لە دایك بووبێ کە تەسادوفی (٤٥٤-٤٤٦) دەکا. وەشوێنی لە دایك بوونی (خەیام) دیسان لە موجادەلەیە هەروەکو حسێن دانشخان لە تەرجەمەی خەیامدا ئەڵێ:

خاوەنی (تەئریخی الالفی) کە (ئەحمەدی کوڕی نصر الله تتوی)یە ئەڵێ لە گوندی ((شمشاد)) کە تابیعی شاری (بەلنجە) لە دایك بووە (ص ٤٣) هەندێکیشیان ئەڵێن لە گوندی (بسنك) کە لە مەنتیقەی ئەسترابادە لە دایك بووە.

بەڵام (شەهروزی) قەزوینی خواندمیر ئیتیفاقەن ئەلین کە لە نیساپور- نیشاپوور) لە دایك بووە. وەئەمەش راستینی شوینانە (یاقوت الحموی) لە کتیبەکەی کە ناوی (معجم البلدان)ە باسی شاری نیشابور ئەکا وەئەڵێ (شارێکی زۆر گەورەیە سەرچاوەی ئەقڵ مەندان و زانایانە، پیاوی زۆر گەورەی لێ هەڵ کەوتووە. لە ژیانی خۆمدا شاری وهام چاو پێ نەکەوتووە. خەڵقی نیشابور بە لولە کۆزکان ئاو ئەبەنە ژێر ئەرزەوەو لەژێر زەمینەکانی خانوەکانیاندا ئەیخۆنەوە، هێندە ئاوی شیرینە کە وەختە بڵێم باوەر ناکرێ هەر وەکو ناسیبیتم زۆر خاوەن میوەو خێرو بەرەکەتە چەشنە (ڕێواسێ)کیان هەیە کە لە دنیادا شتی وانیە!!

وادیار دەکەوێ کە نیشابور شارێکی عیلمی و عولەمای زۆر لێ پێ گەیشتووە. تا هەروەکو دکتۆر عبدالله جەودەت دەڵێ: وا شورەتی سەندبوو کە هەرکەسێك لە نیسابور لەلای (موفق الدین عبدالطیف النیسابوری) دەرس بخوێنێ ئاخری زۆر خێرو ئەبێتە پیاوێکی گەورە لەبەر ئەمە دەستەدەستە خەڵق روویان لە نیسابور دەکرد بۆ خوێندن و زۆر کەمیان وابوو کە هێندەی بەخت هەبی لای (موفق الدین) دەرسی بەربکەوێ (ص٩٩٠) (میر خند) لە زوبانی (نظام الدین)دا ئەگێریتەوە- کەوا مەشهوور بووەکە هەرکەسێك لای (موفق الدین) خوێندبێتی ئەبێتە پیاوێکی گەورە لەبەر ئەمە باوکی- یەعنی باوکی (نظام الملك) ئەوی ناردۆتە نیسابور بۆ خوێندن کە چووە دوو قوتابی تری زۆر زیرەکی لێ چاو پێکەوتووە کە یەکیان (خەیام)و ئەویتریشیان (حسن الصباح) بووە.

هێندەی پێنەچوو کە (ابو القاسم) کە (نظام الملك) لەگەڵیان بوویتە دۆست، ڕۆژێك هەرسێکیان دادەنیشن. حسن الصباح پێیان دەڵێ: وا مەشهورە کە کەسێك لەبەر دەستی (موفق الدین) دەربچێ زۆر بەختیار ئەبێ، ئەوانیش ئەڵێن (بەڵێ) وە ئەڵێ ((ئێمە ئەگەر دەرچووین بە پیاوێکی گەورە بۆ دووەکانی ترمان چ بکا باشە؟)) ئەڵێن تۆ بڵێ ئەڵێ با هەرکامێکمان زووتر پێ گەیشت و شانێکی بۆ یارمەتی دووەکانی ترمان بکات.. لەسەر ئەمە پەیمان ئەبەستن ساڵەها بەسەر ئەم پەیمانەدا دەروا (ابو القاسم)ئەبێتە وەزیری (ئالب ئەرسەلان)ی دووەمین پادشاهی دەوڵەتی سلجوقیە وەلەقەبی (نظام الملك)ی ئەدرێتێ بۆ ئەمەی کە پەیمانەکەی بەبیر بێنێتەوە (خەیام) و (حەسەن الصباح) ئەچنە لای و داوای یارمەتی لێ دەکەن. ڕووئەکاتە خەیام وەزیفەیەکی گەورەی لە دەوڵەت عەرزدەکا، خەیام لەبەر ئەمەی کەزۆر لاگیری جاهو سەتوەت نەبوو. لە پەنایێکا ئیدارە کردن لەسەر تەدقیقاتی عیلمیەی زۆر لەم وەزیفە پێ خۆشتر هاتبووە بەرچاو وەبەم قالە جوابی وەزیر ئەداتەوە. جا (نظام الملك) ساڵی (١٢٠٠) مسقاڵ زێڕی لە واریداتی نیشاپور بۆ تەخسیس دەکات و ڕەوانی ئەکاتەوە، ئەم وەزیفەیەی کە بۆ خەیامی دانا بوو قەبولی نەکردبوو ئەیداتە (حسن الصباح) بەڵام لەدوواجارا وادەردەکەوێ کە (حسن الصباح) ئەیەوێ مەرتەبەی وەزارەتی لە (نظام الملك) زەوت بکات لەبەر ئەمە لە بارەگای (ئالب ئەرسەلان) دەرئەکرێ لەدووای دووساڵ (نظام الملك) بە (خەنجەری فیداییکی (ئیسماعیلی) کە موئەسیسی ئەم مەزهەبە (حەسەن الصباح) بوو ئەکوژرێ ((روضة الصفاج٤ص ٦١)).

وە بەگوێرەی تەدقیقاتی دکتۆر کریستەنسن پیاوێکی (ابو الطاهر) ناو موساعەدەی خەیام دەکا کە دەوام لەسەر تەدقیقاتی عیلمیە بکات. بە گوێرەی ئەم تەدقیقاتە ئەگەر ڕاست بێ، ئەبێ لە پاش کوژرانی (نظام الملك) موچانەی خەیام بڕابێ ئینجا ئەم (ابو الطاهر)ە بۆ خەیام ڕسکابێ ویارمەتی کردبێ. (عومەر خەیام) لە عیلمی فەلەکیات زۆر شارەزا، فەلەکیەکی مەشهوور بووە لە (١٠٧٤م،٤٩٢ﻫ) لەسەر تەکلیفی (نظام الملك) کە وەزیری (جلال الدین ملکشا) لەگەڵ حەوت (نجوم گەرانی تر) ناردنیە بەغدا لەوی سەرنجی ئەستێران بدا-رصد-نەتیجەی ئەم سەرنجانە زیجی (ملکشاهیان) تەئلیف کردبوو.

خەیام هەروەکو لە فەلەکیات پێشڕەوی زانایانی گرتبووە بەر لە عیلمەکانی تریش بەدووا نەکەوتبوو بەڵکو لە (عیلمی ریاضیات) (متفوق) زۆر تێدا مەشغوول بووە. تا (وپیەك Woepehe) دەڵێ ئیبن خەلدون لە موقەدیمەکەیدا کە ووتوویەتی لە ١٦ مەخرەج زیاتر معادەلاتی جەبریە حەل کرد تا گەیشتووتە ٢١ مەخرەج، هەمووی بە نەزەریات وریگایانی هەندەسی ڕاست ئیسپات کەر).

مرازی عومەر خەیام بووە ((هەروەهاش (غەزالی) (عومەر خەیامی بە رێبازێکی فەلسەفیناسیوە، لە شوێنی خۆیدا ئیشارەت ئەدرێتە سەر تەدقیقاتی (غەزالی). شهروزی دەڵێ خەیام دکتۆرێکی زۆر شارەزا بووە. تا ئەمیری سنجار قیچکەی لێ دەرچووبوو زۆری لەبەر ئازار بوو. بۆ چارەکردنی لە دوای عومەر خەیامیان ناردبوو، عومەر خەیام لە جاری یەکەمدا دەست لە چاك بوونەوەی ئەمیر ئەشواو ئەم قسەیە بە وەزیری ئەمیر ئەڵێ وەڵێ قولەڕەشێکی ئەمیر ئەمەی گوێ لێ ئەبێ و ئەچێ بۆ ئەمیر ئەگێڕێتەوە. لەدوای ئەمە کە خەیام زۆر ئیهتمام بە تەداوی ئەمیر ئەدا، ئەمیر قیچکەکانی چاك ئەبێتەوە و هێندێکیش حەز لە چارەی خەیام ناکات بەڵام ئەم حەز لێ نەکردنەی لا بەدیار ناخا عومەر خەیام لای ئەمیری سنجر بەناوی (نەدیم)ی ئەمێنێتەوە بەڵام مەسلەکی عیلمیەی خۆی بزر ناکا و پێ لە ئەتواری پارە پەرستی شاعیرانی ئەو وەختە نانێ، بەگوێرەی قسەی (ئەحمەد خەیات) ناوێك کە لەزەمانی خەیام ژیاوە وە کتێبێکی دەست خەتی لە دووا بەجێ ماوە ئەم کتێبە لە لایەن (دکتۆر عبدالله جەودەتەوە) تەدقیق کراوە. ئەڵێ (خەیام) حەز لێ کردەی شاعیری مەشهوری نیشابور (مەهەستی) ناوێك بووە، ئەم کچە شاعیرە لەگەڵ خەیامدا زۆر دڵشادانە لەقەسری ئەمیری سنجردا ژیاوە.

لاپەڕە ١١٤-١١٥ لە چاپی دووەم-ی کتێبی (عمر الخیام)ی (احمد حمد الصراف)ی محامی. -دڵدار-

نامه

کچم نەسرین

تالآت بووم ئەمویست که ئەم چەند گفتارەی کەوا بۆت دەنووسم ڕوو به ڕوو پێت بڵێم.. چونکه هەر له مەیانی مزو تۆدا ئەمایەوە.. ئێستا لێت دوور کەوتمەوە ئەم نامەیە پێشکەش تۆو هەموو کچانی کوردی وولآتو هاوتەمەنت دەکەم.

کچم.. تۆ منداڵ بوویت، کۆرپەیێکی شیره خۆرەی زۆر ئێسك سووك چاوه کاڵه بچکۆلەکانت سێبووریو فێنکایەتیکی ئەوتۆی ئەبەخشیه دڵانەوە که هەموو لاێکمان وەکو یەك بەخۆشیەویستیەوە ئەهەژاین، لەگەڵ لێوه باریکه سوورەکانت به زەردەخەنەی بەریئی منداڵییەوە ئێمەت ئەگرژاندەوە، بەزریقو باقو گاڵەو گپتەوە له قاقای پێکەنینی سەرگەرمی دڵسۆزیمان ئەدا. هەروهاش بەماتیت ماتو بەگریانت دڵ تەنگو بەنەخۆشیت تێك دەچووین، به تایبەتی (دایکت) به خۆشیتەوە پێشڕەوی هەموومان بوو. وه له نەخۆشیدا، یەکەم چاو بوو که دڵۆپەی مروارینی فرمێسکی زۆر گەرمی بۆ ئەباراندی چۆن خۆت دێتە بەرچاو؟ ئایا چەند کەسێك که سەرچاوەی خۆشیان منداڵێك بێ چۆنی تەماشا ئەکەن؟ ئەم پرسیاره ئەبێ له خۆتی بکەی.. تۆ منداڵ بوویت.. کچم.. وەکو پەروانەی دایكو باوکت له دەورت هەڵ ئەسووڕان.. له هەموو شتێك تۆیان بەسەر سنگی خۆیانەوە ئەنا لەسەرمادا جێگەی گەرمیان بۆ تەئمین ئەکردیو خۆیان ئەدایه بەر سەرما، له گەرمادا جێگەی فێنکیان بۆ تۆ ڕەچاو ئەکرد خۆیان گەرمایان هەڵئەبژارد. له نەخۆشیدا شەونخوونی تا بەیانیلە پشت سەرینەکەتەوە دائەنیشتنو ئێشکیان لێئەکێشای. هەرچەندە جارێك نکەت بهاتبایه لەبەر ئازارێکی دەرەوە ئەوان له ژوورەوە جەرگیان له زریکەی ئەدا، چیت بۆ بڵێم..؟ بۆ پارێزتنی تۆ هەرچی عەزابێکی که تاڵ بووایه بەبێ پوونگانەوە هەڵیان ئەکوتایه سەر. تاتۆیان گەوره کرد تۆیان گەیانده ئەم ڕادەیە، ئێستا گەوره بوویت، ئەم نامەیە بگره دەست، بچۆره پێش ئاوێنه گەورەکەی ماڵەوه سەیری نوێ بکە، خۆت ئەبینی؟ که کچێکی بەژن باریکی تازه هەڵچووی؟ هەموو ئازاری لەشت بەرەو گورێنێکی ئاشکار دەچێ بۆ پاگەیشتن بۆ جوانی کچایەتی بۆ ژیان ئەڕۆیت کچم.. له دوای ئەم عومرەتو لەو تەمەنەو بەو دوواوه ئەبێ کێ بتپارێزێ؟ ئایا هەر وەکو منداڵیت پارێزگاری خۆت ئەخەیتە ملی دایكو باوکتەوەو ئەگەر واشت باوەر کردبوو ڕاسته ئەوان ئەتوانن ئەم پارێزگاریه بکەن؟ جاران پارێزگاریت شتێك بوو که له توانای هەموو دایكو باوکێك دا هەبوو، چونکه منداڵێکی بچووك بوویت بەڵام ئێستا پارێزگاریت شتێکی تره، بێجگه له خۆت له توانای کەسدا نییه. مرازم لەم پارێزیه، لەسەر ماو گەرماو نەخۆشیو بیماری زەرەرمەندو پارێزکردن نییه.

ئەم چەشنه پارێزیه به غەریزه هەموو لاێکمان بەرامبەری ئاماده وەستاوین بەڵام مرازم پارێستنی رووحیتە مێشك خاوێن کردنەوە- خووڕەوشت بالاکردنو خۆڵه نەخۆشی کەلایەتی پاراستنە. مرازم لەم پارێستنە ئەمەیە که هەموو تازه هەڵچوونێکی وەکو تۆ دوچاری ئەبێ کەم کەس وایه خۆی پێ له بەردەستی رزگار دەکرێ.. تۆ وا گەوره بوویت.. له مەکتەبیت.. ئەتوانیت که نووسینان بخوێنییەوە زینهار بەهەموو شتێکی که له کتێبدا نووسراوه له بابەت خۆشەویستیو حەز لێ کردنه پێی باوەر نەکەیوا من بۆ ئەمەی که خۆشەویستیت بۆ بەیان بکەم پەلاماری چەند باسێك دەدەم که لەباسی ئێمه بەدەرەو پێویستیشه.. خۆشەویستی ڕاسته هەیە، حەز لێ کردەش هەیە.. بەڵام حەز لێ کردەیێکی که توشی بێ باکیو ڕوو هەڵماڵینو حەیا تکاندن درۆیه. حەز لێ کردەیی (مەلەکەییێکی) چاکەیه که له منداڵییەوە لەو شەخسەدا مەوجوودە، بەشێك ئەم مەلەکەیه ئەتەنێ خاوەنەکە ئەباتە ئەو جێ بڵندیو کەماڵەوە شورەتو شانێکی زۆر گەورەی بۆ پێکەوه ئەنێ.

له بەغداوە یونس ڕەووف

وتار

ناگزووری گەلایەتیمان

پێش دەستی

له پێش هەموو شتێکا تکا له خوێندەوارانی خۆشەویست دەکەم ئەمەندەی که سەیری شێوەی نووسینی کوردی پەتیم نەکەن چونکه مرازم له نوسیندا ناگزووری گەلایەتیمان خسته بەرچاوەو بەس.. زۆر له مێژه تا ئەتوانم بڵێم سێ چوار ساڵ لەمەوبەرەوه من هەوڵو تەقەلای ئەمه دەکەم که بەشێوەیەکی ڕێكو ئاشکرا ناگزووری گەلایەتیمان (نواقص اجتماعیه) بخەمه بەرچاو، چەندم پێ خۆش بوو کاکه هووشیاریش لەسەر عەینی مرازو ڕێگەدا هەولی ئەدا. تا ڕۆژێکیان ئاواتمان بۆ ئەمه خواست که له گۆڤاری گەلاوێژدا جێگایێکی به تایبەتی بۆ ئاشکرا کردنی ئەم ناگزووریانه دابنرێ هەموو قەڵەم بەدەستێکی کوردو هەمووبرین له دڵێکی تێدا کۆبکرێتەوە.

بەڕاستی کاك هۆشیار له پێش هەموومانەوه زووتر پەلاماری قەلەمیدا له ژماره ۱۱، ۱۲ ساڵی ۱۹٤۲و ژماره ۱-۲ ساڵی ۱۹٤۳ گۆڤاری گەلاوێژدا یەکێکه نووسینی له ژێر ئەندێشەی کۆمەڵایەتی بڵاوکردەوە من یەك له باره خۆمدا وام ئەهێنایه بەرچاوی خۆم که ئەم باسه وەك ئاگرێك به تیژی بۆمباییکەوه بنێی وا چەشنه قەڵەم بەدەستان ڕائەپەڕێنێ. بەڵام هەرچەندێکی ئەم نووسینه کورتەی فایق بۆ تەقاندنی بۆمباییکی باس کردنەوه بەس بوو به پەرۆشییەوه ئەڵێم ئەو بۆمبایەی که هەردووکمان چاوەڕیی تەقینمان دەکرد به چرۆك دەرچوو.

چوونکه ئەم نوسینه بەهێزه وەك نووزەیەکی بێهێزانه له قوڵایی شیوێکا هاتبێتە دەرەوه لەبەر هەرا هەراو دەنگه دەنگی ناوه خۆمان کەس گوێی لەم دەنگه ژیان ئەنگێزه نەبوو. لەم ڕۆژانەی پێشوو دەسته هاوەنێك له شوێنێکا دانیشتبوون باسی هەڵگیرسانیو ئەسبابی جەنگی گشتی (حربی العمومی) دەوەومان دەکرد زۆرم سەرسورما که ئەم لاوانه وەکو سیاسێکی ئینگلیز ڕەیا گەا پەرستێکی ئەلمان وەیا جانفیدایێکی روسیا له ناگرووری سیاسیو ئیقتسادی تەوازونی دەولی شارەزابوون. هێندێکیان هێنده به شارەزایی خۆی بایی بو که وەکو پێغەمبەرێك پاشەڕۆژی ئەم جەنگەو نەتائیجی سیاسیو ئیقتصادی بۆ ئاشکرا دەکردین. بەڵام داخم ناچێ له مودەی چوار سەعاتدا که هەمووی به قیره قیرو چەندو چوونمان رابوارد ساتێك خۆمان نکەوتە یادو ئەمەمان نەهاتەوه بیر که ئێمه کوردینو پێویسته که له پێش ئەوەی له لاییده وورد دەبینەوه له خۆمان ووردەبینەوه ئەمه ئەڵێمو من حاشا لەمه ناکەم که پێیوسته ئینسان ئاگای له دەوران له یاد بچێتەوه گوناهێکه که مانەندی لێ بوردن نیه.

هەندێکتان وا ئەزانن کە لەباس چوومە دەرەوە، مرازی ئەساسیم لە یاد کرداوە. (نەء) مەسئەلەی ناگزووری گەلایەتی هەموو روێکی تێدایە. هەموو ئاوازێك دەبەخشێ، بەڵکو گەلایەتی گەل پەرستی یەعنی کەمو کورتی ئەم گەلانە هێنانە بەرچاوە.

گەورەکانم خوێندەواران.. برایانی لاوانی خوێن گەرم.

هەروەکو (کوستاولوبون) لە کتێبەکەیدا کە ناوی (روحی سیاسەتە)دا ئەڵێ: ئادەمیزاد بە ووتاری عاتیفی زیاتر لە ووتاری ئەندیشە ئامێز دێتە بەرهەمو لێخورین ئەم ووتارە نایابەی کوستاو لوبولم لێرەدا بەیان کرد تا مقدما پێشەکین- جوابی لە ووشەی ئا "رینی نۆ شتمان پەروەری زیاتر گۆیی بۆ هیچ چەشنە ووتارێکی تر کلور ناکە،. ئەمەوێ کە لەلێرەدا حەقیقەتی بە هەلە چوونی خۆیانیان تێ بگەیەنم. ئەویش بە ڕێگایێك دەبێ کە ئەبێ دەستی ئەم لاوانە بگرم لە ئاوێنەی ڕاستیدا خۆی نیشان بدەمو پیی بڵێم کاکی خۆم.. تۆ ئەمەیت ئێمە لەم حاڵەداینە.)) گەلی کورد ئەم گەلەی کە هەزار ساڵە زیاتر چەشن چەشن دەردو سەنگە ساری ڕووی تێ کردووە. لە لەشیدا جێگیر بووە وەکو نەخۆشێکی موزمن میکرۆبەکانی تێکەڵ خوێن بووەو لە گەلێك مەزایای میللەتی شۆراندووە چونکە هەرچەندێکی بۆ ئیسپاتی هەموو میللەتێك دوو شت کافیە کە ئەویش زوبان‌و سنووری جوغرافیە بەڵام بۆ ئەمەی میللەتێك بتوانی داوای پێ بکات زوبانی دەوێ گەلێك شتی ئەوتوی دەوێ کە ئێستاکە ناتوانم بیان ژمێرم هەروەکو عەرزم کردن، میللەتی کورد خاك‌و زوبانی هەیە بەڵام لە گەڵ ئەمەش بەنەبوو دانراوە. میللەتی کورد مەوجودە بەڵام نەخۆشە، گیانی تێدایە بۆیە ناتوانێ ڕاست ببتەوە زوبانی هەیە بەڵام ناتوانێ بدوێ چاوی هەیە بەڵام نابینێ گوێی هەیە بەڵام نابیسێ ئەتوانم کە میللەتی کورد وا دانێم کە تازە گرانەیی بەردابێ بەڵام لە تەوژمی ئەم نەخۆشی‌یە مێشکی تێك چوو چاوی گران گوێ کەرو زوبانی لەنگ بووبێ. هەروەهاش هێشتاکە لە جێگادا کەوتبێ‌و نەتوانێ ڕاست ببێتەوە، لەبەر ئەوە لاوازی‌و بێ تاقەتی خۆی، هەرکەسێك لەم حاڵەی کە ئەم نەخۆشە تێدایەتی داوای ئیش‌و کارو ڕاپەرین‌و جوڵانەوەی لێ بکات بێشك مرازی لە کوشتن زیاتر چیتر نیە.

خوێندنەوارانی پزیشکەکانمان ئەمە زۆر چاك ئەزانن کە ژیانی نەخۆشێکی کە لە دەوری چاك بوونەوە نەقاهەت دابێ. گەلێك لە ژیانی نەخۆشێکی نەخۆش خەتەر ترە. چونکە چاك بوونەوەی نەخۆشێکی نەخۆش بەدەرمان‌و دەرزی باشەوە بەستراوە کە ئەویش کاری دکتۆرێکەو بەس. بەڵام نەخۆشێکی لە دەوری نەقاهەت دابێ ژیان‌و هاتنە سەرەخۆی بە خواردنی باش‌و ڕێکی دانی ئەم خواردەمەنیانە بەستراوە کە ئەمە لە موراقەبەی دکتۆر بەدەرە زۆر مومکینە چەشنە خواردنێك بۆ نەخۆش دائەنێ بەڵام نەخۆشەکە خۆی حەز لەم خواردنە ناکات‌و داوای یەکێکی تر ئەکا. خزم‌و کەس‌و کاری لەبەر خۆشەویستی وەیا لە نەزانینا بە گوێی دەکەن نەخۆشەکەی لێ هەڵدەوەشێتەوە بۆ ئەمە پێویستە کە دکتور زانی نەخۆشەکەی لە دەوری چاك بوونەوەیە زۆر بە ووردی بی هێزی لەش مەعیدەی نەخۆشەکە تەقدیر بکات بزانێ کە چ چەشنە خواردنێکی سووك زووترو زۆرتر هێزی دەدات. هەر ئەوە بۆ چاك کردنەوەی نەخۆش بەس نی‌یە بەڵکو پێویستە کە ئەم کەسانەی خواردن ئەدەنە نەخۆش بزانن کە چ دەکەن وەزۆر بەدیقەت میقداری خواردن‌و دەم‌و جەمی بۆ ڕاچاو بکەن. هەرکامێکیان لە کاری خۆیاندا درێغیان کردوبایە بە هەلە چوونی بێشك ئەم نەخۆشە لە پاش چاك بوونەوە ئەکوژن وەیا دووبارەکی تووشی نەخۆشی‌یەکی جارانی وەیا نەخۆشێکی لە هین جارانی گرانتر دەکەنەوە.

ژیانی میللەتێك وەکو ژیانی فەرد وایە هیچ فەرقی نیە. هەر چونیکی ئەو بەنەخۆش دەکەوێ ئەویش بەنەخۆش دەکەوێ. وە بۆ چاك کردنەوەی دکتۆری دەوێ دەرمانی گەرەکە.

مەرگی شاعیر

نوسینی عبدالخالق علاءالدین

پاش تەاوکردنی کۆلیجی حقوق واتە لە ساڵی ١٩٤٥دا مەرگ تەنیا سێ ساڵ ماوەی ژیانی دڵداری داوە.

ئەو سێ ساڵەش خەریکی پارێزەری (محاماة)و خوێندنەوەو نووسین بووەو لە گەڵ نەساغیشا هەر ئاشنا بووە بە تایبەتی دوو نەخۆشی (ڕۆماتیزم‌و ئاوسانی دڵ) بەردەوام ئازاریان داوە.

لە ڕۆژی ١٩٤٨/١١/١٢ کە تازە لە نەخۆشیدا ڕاست ببۆوە لە کۆیەوە بۆ هەندێ کاروباری خۆی دێتە هەولێر، لەگەڵ کاك (عومەر حەبیب)دا لە یانەی فەرمانبەران نان دەخۆن‌و دەچنە سینەمای (حەمرا) لە گەڕانەوەدا لە نزیك ئوتێل (فەرەح) برادەرەکەی لا دەداو دڵداریش بە شەقامی (مظفریە)دا بەرەو تەیراوە شۆڕدەبێتەوە بۆ ماڵی سەعدی برای. کە دەگاتە ڕاست ئوتێل (کوکب الشمال) ڕەت دەباو دەکەوێ، بەهەربارێك خۆی دەگەیێنێتە چایخانەکەی بن قەڵاتێ‌و ڕادەکشێ، تومەز بە خواردنەکەی یانەکە (میمبەری سورەوەکراو) دەبی (تەسەموم) دەکات، خەڵقەکەش وایان زانیوە سەرخۆشە بە عەرەبانە دەیبەنە خەستەخانە، بەڵام بێ بەختی دکتوری (خەفەر) ئەوشەوە لە ماڵی دۆستێکی خەریکی مەی خواردنەوە دەبێ بەسەری ڕاناگات

ئەوە بەگوێرەی دیوانە چاپکراوەکەی-چاپی کوردستان- بەڵام لەلایەکی ترەوە کاك موستەفا عوزێری بە جۆرێکی تر باسی بۆ کردم‌و گوتی:-

((دڵدار لەگەڵ (عومەر حەبیب)ی برادەری پاش چوار پێنج سەعات ماندی بوون‌و سەرما چێشتن بە درەنگ وەختێك لە کۆیەوە دەگەنە هەولێر، ئێوارەی ئەو ڕۆژە من چاوم بە دڵدار کەوت پێم گوت: بامیونداریت بکەم‌و بچین بۆ سینەمای سەلاحەدین گوتی: بەنیازین لەگەڵ عومەر بچینە سینەمای (حەمرا).. ئیتر وەك لەپاشا زانیم دوای ئەوەی ئێوارە لە یانە نان دەخۆن کە (میمبەری سورەوە کراو) دەبێ دەچنە سینەمای ناوبراو، بەڵام پێش ئەوەی فلیمەکە کۆتایی بێ دڵدار دەگوشرێ‌و دێتە دەرەوە، وا ڕێك کەوت ئێمەش فلیمەکەی سەلاحەدینمان بەدڵ نەبوو زوو بێزار بووین‌و بەجێمان هێشت، کاتێ بەرەو ماڵ دەهاتینەوە غەربە غەرب‌و قاڵەباڵغێکی زۆر هەبوو کە پرسیم گوتیان: ئەوە پیاوێکی سەرخۆش کەوتیە، هەرچەندە دڵدار هەوڵ دەدا بە خەڵقەکە ڕابگەیێنێ محامی‌یەو سەرخۆش نیەو نەخۆشە بەڵام توانای ئەوەی نەمابوو سەرەڕای زمان گیرانەکەشی کە کاتی ئاسایی هەی بوو، ویستم بچم بزانم کێ‌یە؟ هاوڕێ‌یەکەم (ڕۆستەم جەبار) نەیهێشت گوتی: چیت داوە لەو هەرایە.. ئەوە بوو بەهۆی ئەوەی کە من ئەو دەرفەتەم لە دەست بڕوات‌و نەزانم ئەو نەخۆشەی بەسەرخۆشیان داناوە ئەوە دڵداری شاعیری هاوڕێمەو لێی قەوماوە، ئەگینا بەهەربارێك بوایە چارەسەریەکی وام دەکرد مەگەر خوا دەنا سەرئەنجامی بەو کارەساتە نەهاتباو منیش ئەوەندە داخ‌و حەسرەتم بۆ نەدەخوارد..

بۆ سبەی لە خەڵکیم زانی بەو عەرەبانەی کە کۆڵ هەڵگرو حەماڵەکان بەکاری دێنن دەیبەنە پۆلیسخانەی سەرا گۆیا سەرخۆشەو لەگەڵی بکەونە توێژینەوە، کەچی مفەوەزی خەفەر (ئیبراهیم حەنا) ئەو شەوە لە ماڵی دۆستێکی خەریکی خواردنەوەو یاری پۆکەر دەبێ. دڵداریش بەوشەوە ساردەی زستان بێ کەس‌و بێ چارە لەوێ دەمێنێتەوە، جگە لە ماندی بوون‌و سەرمای تری ڕێگای کۆیەو ناتەواوی باری تەندروستی‌و لەوانەشە خواردنەکەی یانەش لەبەر چەوری کەم‌و زۆر کاری تێکردبێ، ئەوانە تێکڕا هەمووی بوونە هۆی کارەساتی کۆچی کتوپڕی دڵداری شاعیرمان..

ڕۆڤار

دڵدار لە بیرەوەری شاعیرو ڕۆشنبیراندا

د. کەمال مەعروف

دڵدار شاعیرو تێکۆشەرێکی خاوەن هەڵوێستو، سەراپای ژیانی پڕ لە خەباتو ڕەنج دان بووە، لە پێناو گەلە ستەمدیدەکەیدا، دڵدار کە لە ژیاندا بوو بیری ئەوەی کردۆتەوە بیرەوەریەکانی خۆیمان بۆ تۆمار بکات، تۆمارکردنێك بەشێوەیەکی هونەری زۆر جوانو لێ هاتووانە کە بەنموونەیەکی بەپێزو دانسقە دادەنرێت لە مێژووی ئەدەبی کوردیدا. دڵدار لەو تەمەنە کورتەیدا، چالاکیو جموجۆڵی پڕ بەهای خستۆتە ڕوو، چ وەك شاعیر، چ وەك خەباتکەرێکی مەیدانی سیاسەت ڕۆڵی دیارە. شیعرەکانی ئەی ڕەقیب، گوڵی سوور، خەندەکەی بابیو چەندانی تر بەرهەمی سەرکەوتووی دڵدارن، دڵدار دەخەنە ڕیزی شاعیرە گەورەکانی کورد، ئێمەی کورد قەرزاری دڵداری شاعیرین، بۆیە پێویستە ئاوڕی لێ بدەینەوەو پەیکەرێکی نازداری لە شارەکەی کۆیە بۆ بکرێت. کە شایەنی ئەم ڕێز لێنانەیە. لە کۆتایی بیستەکاندا لە بەغدا بڕیاردرا کە کۆمەڵێکی نهێنی دابمەزرێت ئەم کۆمەڵە لە ١٩٢٧/٧/١٠ دامەزرا، بەناوی (کۆمەڵەی پشتیوان) لقی پشتیوان لە هەموو شارەکانی کوردستاندا بڵاوبۆوە، ئەحمەد خواجە دەڵێ:

((لەگەڵ ئاسەف ڕەئووف کۆیی تێئەکۆشاین زۆر نامەی نهێنیمان ئەنووسی بۆ متەسەریفو وەزیرەکان و داوای نووسینو خوێندن بە کوردی ئەکرا.))

ئاسەف ڕەئووف کە خەریکی کاری سیاسی بوو، بۆیە برادەرانی بۆ لای دەهاتن پێکەوە بەنهێنی کاری سیاسییان ئەنجام دەدا، بۆ ئەم مەبەستەش ئاسەف (دڵدار)ی هێناوەتە مەیدانی خەباتەوەو کاری سیاسی پێ کردووە، (دڵدار)ی شاعیر ساڵی ١٩٣٨ لە شاری کەرکوك دەبێتە ئەندامی (کۆمەڵی دارکەر) ئەم کۆمەڵەیە لاسایی کردنەوەی کۆمەڵەی کاربۆناری ئیتاڵیا بووە، نوری شاوەیس دەڵێ: (لە پایزی ١٩٣٨دا لەبەر ئەوەی قوتابخانەی ئامادەیی لە شاری سلێمانی نەبوو، لەگەڵ عەبدوڵلا تۆفیق جەوهەر چووینە کەرکوك من چوومە پۆلی چوارەمی زانستیو عەبدوڵلا جەوهەر پۆلی چوارەمی ئەدەبی، لەوێدا یەکترمان ناسی لەوانە قوتابی ترمان ناسی کە لە کۆیەو هەولێرەوە هاتبوون لەوانە جەلال ئەحمەد بەگو (دڵدار)ی شاعیر (دڵدار) لە ئێمە گەورەتر بوو، ئێمە زۆر خۆشمان دەویست، لەکاتی قسەکردندا زمانی دەگیرا، خۆمان پێ ڕانەدەگیرا دەمان دا قاقای پێکەنین، دڵدار دەیووت بەسە، توڕە نەدەبوو لێمان بێزار نەدەبوو، پاش ماوەیەك پەیوەندیمان بەهێزبوو بڕیارماندا کۆمەڵێکی سیاسی دامەزرێنین بەناوی (کۆمەڵەی دار کەر) کۆمەڵەی دار لقی لەهەولێرو بەغداو خانەقین پەیداکرد، پاش ئەوەی ژمارەمان زیادی کرد، بیرمان کردەوە کە ناوی کۆمەڵە بگۆڕین لە مانگی نیسانی ١٩٣٩ کۆبوونەوەیەکی فراوانمان بەست ئەندامانی بەغداو کەرکوكو کۆیەو سلێمانی بەشدار بوون، لە کەرکووك لە هوتێلێ کۆبووینەوە، ڕێکەوتین کە ناوی دارکەر بە کۆمەڵەی هیوا بگۆڕین، ئەوانەی لەم کۆبوونەوەیە بەشدار بوون منو یونس دڵدارو کاکە حەمەو فاضل طالبانیو نورالدین بهاءالدین بوون ئامانجی دوورمان یەکگرتنی پارچەکانی کوردستان بوو بەڵام ئاماجی نزیکمان ئیدارەیەکی سەربەخۆ بۆ کوردستان بوو (دڵدار) لە چلەکاندا لە کۆلیژی یاسا لە بەغدای خوێندووە.

لە ساڵانی ١٩٤٦-١٩٤٧ دا دڵداری شاعیر دەبێتە ئەندامی (حیزبی تحرری وطني) (حیزبی ڕزگاری نیشتمانی) کە ڕووکارێکی حیزبی شیوعی عێراق بوو هاوڕێ حسین محەمەد شەبیبی ئەندامی مەکتەبی سیاسی حیزبی شیوعی عێراق ڕێکخەرو سەرکردەی بوو، جمو جۆڵو مەیدانی خەباتی لە مەیدانی هەموو حیزبەکانی دی پترو فراوانتر بوو. وەکو دڵزار لە بیرەوەریەکانیدا دەڵێ: دڵزار لەسەر داوای (دڵدار)ی شاعیر دەبێتە ئەندامی پارتی ڕزگاری نیشتمانی، لەم ڕووەوە دڵزار دەڵێ: هێشتا مانگێك بەسەر گەڕانەوەمدا تێنەپەڕی بوو کە لە سەرداوای یونس ڕەئووفی دڵدار پاش نیوەڕۆیەك عوسمان مستەفا خۆشناو بردمیە ماڵی دڵدار، دڵدار پاش چاكو چۆنیەکی گەرم بەکاك ئاسەف برا گەورەی ناساندمو پێی گووت ئەوە (دڵزارە) کاتێکی خۆشمان لەگەڵ دڵدارو کاك ئاسەن بەسەر برد لەو ڕۆژەدا لەگەڵ دڵدار دابووینە دوو هاوڕێو دوو هاوبیر، زۆر هانی دەدام کە شیعرەکانم لە گۆڤاری گەلاوێژ بلاوبکەمەوە. لە شاری کۆیە کۆمەڵێ کارو باری سیاسی لەگەڵ دڵداری شاعیر بە ئەنجام گەیاندووە، لەم بارەیەوە دڵزار دەڵێ: لە نەورۆزی ١٩٤٨ دا گەورەترین ئاهەنگمان گێڕا، یونس ڕەئووف (دڵدار)و من بەیەکەوە بەڕەسمی ئیجازەی نەورۆزمان لە قایمقامی کۆیە وەرگرت کە ئەوسا (صبحی علی) بوو، لە قاتووکی بەفری قەندییان شوێنمان خۆش کردو شانۆیەکی زۆر ڕێکوپێکمان پێکهێنا، زۆربەی زۆری جەماوەری کۆیە بەپیاو ژنەوە بە قایمقامو پیاوانی میریو ئاینیشەوە بەشدارییان تێدا کرد.

ژیانو بەرهەمەکانی دڵداری شاعیر بە زمانی فەرەنسی

ژیانو بەرهەمەکانی دڵداری شاعیر (Lavie et oeuvre du poete Kurde Dildar) ناونیشانی کتێبەکە کە بەزمانی فەرەنسی بڵاوبۆتەوە، چاپخانەی موریس توریس لە پاریس ساڵی ١٩٨٩ بەچاپی گەیاندووە. لەم کتێبەدا کەمال مەعروف لە سەرچاوە خۆماڵیو بیانییەکانی دڵداری شاعیری کۆڵیوەتەوە. پاشان ژیانی سیاسیو ڕۆشنبری دڵداری خستۆتە ڕوو، شیعرەکانی بەسەر سێ بەشدا دابەش کردووە، دڵداری وەکو تازەکەرەوەیەك پێشان داوە بە بەڵگەی زانستی هەروەها نموونەی شیعرەکانی وەرگێڕاوەتە سەر زمانی فەرەنسی، ئەم کتێبە پێشکێشی ئامۆژگای دیراساتی ڕۆژهەڵاتی لە سۆربۆن کراوە بۆ وەرگرتنی دبلۆمی باڵا (Maitcise)

سەرچاوەکان :

١-عبدالخالق علاءالدین، دڵدار شاعیری شۆڕشگێڕی کورد، چاپخانەی دار افاق عربیە. بەغدا ، ١٩٨٥.

٢-ئەحمەد خواجە، چیم دی، چاپخانەی ڕاپەڕین، سلێمانی.

٣-نوری شاوەیس، من مذکراتی، منشورات حزب الشعب الدیموقراطي الکردستانی، ١٩٨٥، ل٢١.

٤-مەسعود محەمەد، گەشتی ژیانم، چاپی ستۆکهۆڵم، ١٩٢٢، ل ٢٣٧.

٥-ئەحمەد دڵزار، بیرەوەری ڕۆژانی ژیانم، چاپخانەی بنکەی سارا، ستۆکهۆڵم، ١٩٩١، ل ٧١.

چەند دەستنووسێکی دڵدار

«٢» کەپرەی ئاودێر

کەپریلی دارگەی تاریک دامەزراو ، بە پووشی و گەڵا سەرپێراو
بۆ پارێزگاری خۆرەتاو و تۆز ، بە چیخێکی شڕی دەوری دراو
ناوەڕاستی ئاودێر هەزار لەوێ چۆڵی ، دە پارچە بەڕی شڕو هەڵدراو
جەرگەیێکی کون ، شی گۆزەی کەرخێو ، چەند هەمانی ڕەشی ، جامێکی تیا
سینیلی تەنک ، خوانچێ بچووک .. لە دوولاشی هەنجانێک ، سەرنخو کراو
دو لێفی شڕی چیلکنی کون کون ، شی پیالەی چا ، قوریەکی شکاو
ئافرەتیک لە ولا ، لاڵەوێ کەوتو ، بێهۆشی لە بەر تا ، لە بەر سا گڵاو
منداڵیکی لەر عمری شەش ساڵان ، لە پێی وڕو کەوتو ، لچ ملی پێشواو
منداڵیکی تر ساوا و لچ پەڕوا ، بە دو پارچە چل ، لەم لا داپۆشراو
دوری - بای گەرم وگزەی پوڕیشی ، تیکەڵ بون لەگەڵ دەنگی «باوە! آ»

«٣» «دوسوار»

ئاوم کرد وە دەم منداڵی ساوا ، ماڵندەخێ داشی خوم لەبیاد نەما
حالی ئەم ماڵەی هەژار و نەخۆشی ، ئەرکی سەرشانی ئاودێری تەنها
منیان هاوێشتە گێژی سەرخێران ، لە کار و باری تاریکی دونیا
ئەم هەموو ئەرکە و ئەم هەمو ڕەنجە ، گوایە لەچەمەڵە نانی چوو ئەخوا؟
من لەو خەیاڵە و دوبارگیر سوار ، هاتن لە ژوورا ، بزووت و خێرا
بەرانە و لە بەردەم ، دەسانچی لەقەد ، سمێل قیت تیخ ، چاو کشتە و دوژبا
مریا لە پۆشەر و چنوڕا بێ ، لە ترسە و شەرزانی ، لچ آب دەرچو یا
هاتن داپەزین بێ سلاوکردن ، ئایکیکیا وتی «ئەی کوا لی حەولا؟»
دەم تم ئەوا هات لەسەر زمەوە ، من لەو قسانە و هەولا لە ژیرا
خێرا هاتەوە بە ڕوییکی خۆشی ، وەتی «بە خێربێن .. بەخێرتی کوخا..»

«٤» «چەنەوچیرۆن»

لیفیکی شڕی کون کونی دڕاو ، هێناو ڕایخست دوور لە خۆرەتاو
وەتی «دەم تەنتون .. دانیشن .. ئێجا ، یا خوا بە خێربێن وەسەر باڵی چاو»
کێخواکە وەتی «سەلامەت ئەبێ ، دەکو بڕاڵی چاو .. وەملی شکاو
کوا تۆتن .. کوا ..؟ پێستەری شلت ، کوا لی چوار داخت .. هەی کەر آ باوکاو!
تۆتنەوان وەتی «بۆچی جوێ ئەدەی ، نەهاتم بودار ، نەهاتم بودا
ئیسپاشی چە حەقی جوێنت هەیە ، قسوری خۆتە! من چی بکەم؟ بیلا!!
«ئەی» کێخوا وەتی «چون بێم ئەوەی ، چون خۆی کێشا ئەکات وتم دیتە چوار
کەی هاتوی هەدیسو بلەی ئەلا کەسی ، من داوم ئەولیت ، هەی آبرو تکار
تۆتنەوان وەتی «ڕۆژی شاییکە ، نەهاتە ڵات ونار دەمە آسیاو
ئەم دەت مام تۆخا داوم بە جلیقیم ، ئەتەوەت ئەماوە نارددەمە بوادا

«٥» «ماڵ ویران»

لە ڕۆژەوە تا هەتاکو ئێستا ، ئەداوم دیت نەرەحمەتی خودا
من داوم ئەبێ ، کەی داوەتگرم ، چوار داخ لە کوەبو؟ لە کوی بێنم سا؟

Color profile: Generic offset separations profile
Cyan 80 lpi at 15 degrees
Magenta 80 lpi at 75 degrees

Rovar

D:\barg\daghila\Rovar10b.cdr
05 - 4 , 1421 02:45:02
Plate: 1 of 4